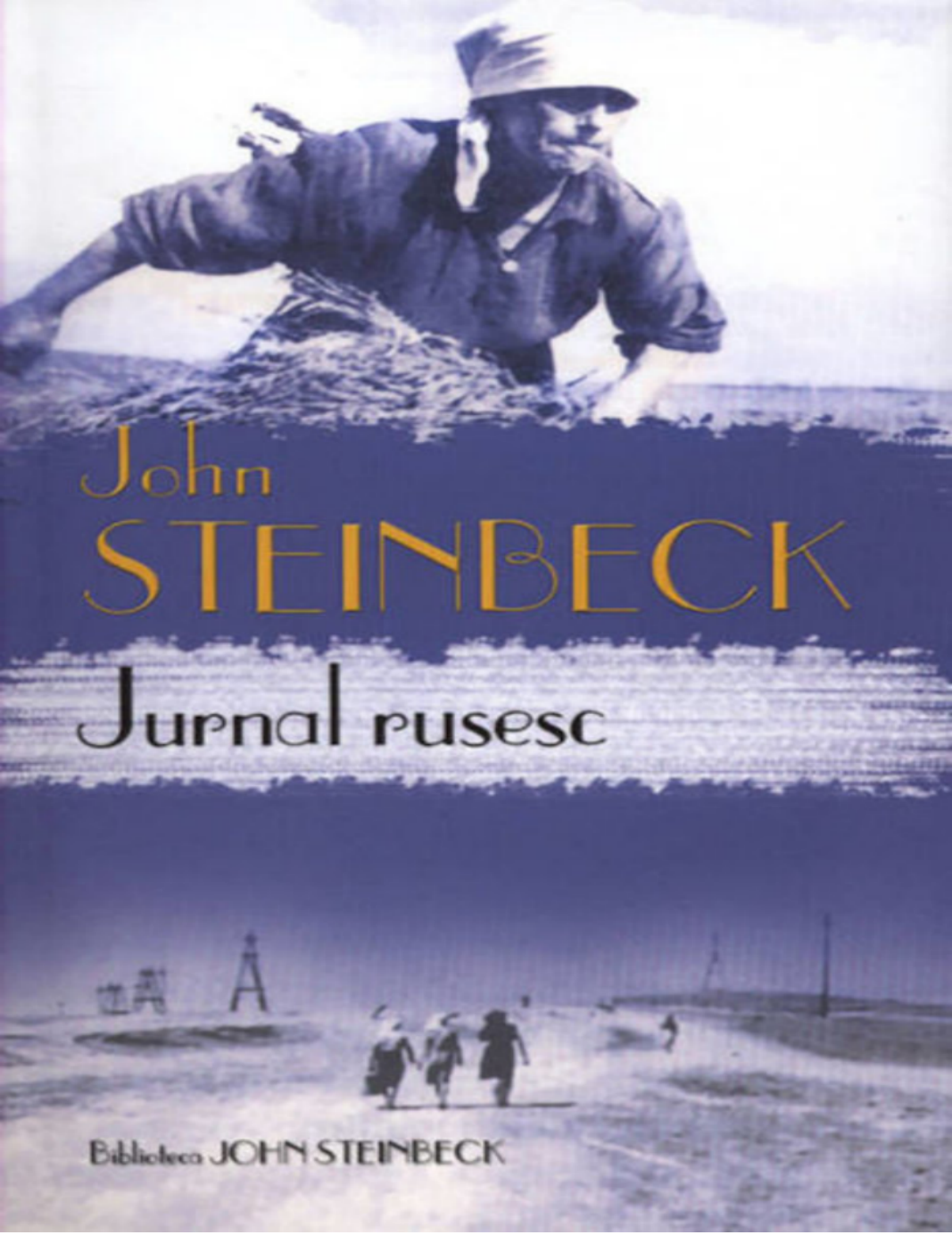

John
STEINBECK

Jurnal rusesc

Biblioteca JOHN STEINBECK

John

Jurnal rusesc

Capitolul 1

Mai întâi cred că trebuie să arăt cum au început această poveste şi această călătorie şi ce intenţie am avut. La sfârşitul lunii martie şedeam (folosesc verbul la persoana I singular după o înţelegere cu John Gunther) în barul hotelului Bedford de pe strada 40 East. O piesă pe care o scrisesem de patru ori se topise şi mi se scursese printre degete. Şedeam deci pe scaunul înalt şi mă întrebam ce să fac mai departe. În clipa aceea în bar a intrat Robert Capa, care arăta puţin abătut. Partidele de pocher la care participa de mai multe luni se terminaseră. Cartea lui era sub tipar şi acum nu mai avea nimic de făcut. Willy, barmanul, care e mereu plin de compasiune, a sugerat un Suissesse, o băutură pe care el o prepară mai bine decât oricine din lumea asta. Noi eram amândoi deprimaţi, nu atât de ştiri, cât de felul în care erau ele transmise. Căci ştirile nu mai sunt cele de odinioară – cel puţin partea aceea care atrage cel mai mult atenţia. Ştirile au devenit o chestiune de interpretare. Un ins care stă la un birou din Washington sau New York citeşte telegramele de presă şi le rearanjează în aşa fel încât să corespundă propriului stil şi model mental. Ceea ce luăm azi drept ştiri nu sunt de fapt ştiri, ci doar opiniile unuia dintre cei cinci-şase experţi despre sensul acestor ştiri.

Willy ne-a pus în faţă cele două pahare cu Suissesse de un verde-pal, iar noi am început să discutăm despre ce mai putea face un om onest şi lipsit de prejudecăţi. În fiecare zi găseai în ziare mii de cuvinte despre Rusia. La ce se gândea Stalin, planurile Marelui Stat-Major rusesc, amplasarea trupelor, experienţele cu arme atomice şi rachete teleghidate – numai ştiri semnate de oameni care nu fuseseră la faţa locului şi ale căror surse nu erau deloc sigure. Situaţia ne făcea să credem că existau unele lucruri despre care nu scria nimeni şi tocmai acestea erau lucrurile care ne interesau cel mai mult. Cu ce se îmbracă oamenii acolo? Ce li se serveşte la cină? Dau petreceri? Ce mănâncă acolo? Cum fac dragoste şi cum mor? Despre ce discută? Dansează, cântă, se joacă? Copiii lor merg la şcoală? Ni s-a părut că ar fi ceva deosebit să descoperim aceste lucruri, să le fotografiem şi să scriem despre ele. Politica rusească este la fel de importantă ca şi cea americană, dar acolo trebuie să existe şi o altă realitate, aşa cum există şi aici una. Trebuie să existe o viaţă de zi cu zi a poporului rus, despre care nu puteam citi nimic, fiindcă nimeni nu scria despre ea şi nimeni nu o fotografia.

Willy ne-a mai preparat un Suissesse şi a spus că l-ar interesa şi pe el chestiile astea şi că ar fi tocmai genul de carte pe care ar vrea s-o citească. Drept care am hotărât să încercăm – adică să facem un reportaj simplu, însoţit de fotografii. Am decis să lucrăm împreună. Să evităm polemicile pe teme mai serioase şi să nu discutăm politică. Să

ne ferim de Kremlin, de militari şi de planurile militare. Noi voiam să ajungem la ruşii obişnuiţi, asta dacă ne stătea în putere. Trebuie să recunosc că nu ştiam dacă putem face aşa ceva, iar când am vorbit cu prietenii noştri despre asta, ei au fost cât se poate de siguri că n-o să putem.

Ne-am făcut planurile astfel: dacă reuşeam, era în regulă şi ne alegeam cu un reportaj pe cinste, iar dacă nu reuşeam, tot rămâneam cu ceva, cu povestea eşecului nostru. Acestea fiind zise, i-am telefonat lui George Cornish la *Herald Tribune,* am luat prânzul cu el şi i-am vorbit despre proiectul nostru. A fost şi el de acord că ar fi o treabă foarte bună şi s-a oferit să ne ajute atât cât îi stă în puteri.

Împreună am hotărât câteva lucruri: să nu mergem acolo porniţi pe harţă şi să nu criticăm, dar nici să nu lăudăm. Să încercăm să consemnăm totul cu onestitate, să descriem ce-am văzut şi ce-am auzit, fără comentarii, fără să tragem concluzii din nişte lucruri pe care nu le cunoaştem îndeajuns şi fără să ne înfuriem din cauza întârzierilor cauzate de birocraţie. Ştiam că vor fi multe lucruri pe care nu le vom înţelege, multe lucruri care nu ne vor plăcea, multe lucruri care ne vor deranja. Aşa se întâmplă întotdeauna într-o ţară străină. Dar am hotărât că, dacă va fi să criticăm ceva, o vom face după ce am văzut acel ceva, nu înainte.

La timpul cuvenit cererile noastre de viză au ajuns la Moscova şi eu am primit viza într-un timp rezonabil. Am mers la Consulatul Rusesc din New York, unde consulul general mi-a spus:

— Suntem de acord că vreţi să faceţi un lucru bun, dar de ce trebuie să luaţi şi un fotograf? Avem o mulţime de fotografi în Uniunea Sovietică.

Iar eu i-am replicat:

— Dar nu aveţi un Capa. Dacă e să facem proiectul ăsta, vrem să-l facem ca un întreg, ca rezultat al unei colaborări.

A existat o oarecare reticenţă la ideea de a permite accesul unui fotograf în Uniunea Sovietică, dar nu şi în privinţa mea, ceea ce ni s-a părut ciudat, fiindcă cenzura poate controla un film fotografic, dar nu poate controla mintea unui observator. Aici trebuie să explicăm un lucru despre care am constatat că e adevărat de-a lungul întregii noastre călătorii. Aparatul de fotografiat este una dintre cele mai înspăimântătoare arme moderne, mai ales pentru cei care au trecut printr-un război, care au fost bombardaţi şi mitraliaţi, căci în spatele unui bombardament se află invariabil o fotografie. În spatele satelor, oraşelor şi fabricilor în ruine se află hărţile sau fotografiile aeriene, realizate de obicei cu un aparat de fotografiat. Prin urmare, aparatul de fotografiat este un instrument de temut, iar cel care îl manevrează e suspectat şi supravegheat la fiecare pas. Dacă nu mă credeţi, apropiaţi-vă cu un Brownie nr. 4 de Oak Ridge, de Canalul Panama

sau de una din sutele de zone îngrădite unde se fac tot felul de experimente. În mintea celor mai mulţi dintre noi aparatul de fotografiat este precursorul distrugerii, de aceea e privit cu suspiciune – şi pe drept cuvânt.

Nu cred că eu şi Capa ne-am gândit vreodată că vom fi în stare să ne ducem proiectul la bun sfârşit. Faptul că am reuşit e o surpriză la fel de mare pentru noi ca şi pentru toţi ceilalţi. Am fost surprinşi când ne-au sosit vizele şi chiar am sărbătorit evenimentul, cu Willy în spatele tejghelei. La scurt timp după asta am avut un accident: mi-am rupt piciorul şi a trebuit să stau două luni la pat. Capa însă s-a mişcat repede şi şi-a pregătit aparatele.

Jurnaliştii americani nu mai făcuseră fotografii în Uniunea Sovietică de ani de zile, aşa încât Capa a luat cu el tot ce-a găsit mai bun şi totul în dublu exemplar, în caz că se pierdea ceva. A luat, desigur, un Contax şi un Rolleiflex pe care le folosise în timpul războiului, dar a luat şi alte aparate. A luat atâtea aparate, atâtea rolfilme şi atâtea lumini, încât taxa pentru excesul de bagaj pe avion s-a ridicat la trei sute de dolari.

Din clipa în care s-a aflat că plecăm în Uniunea Sovietică, am fost bombardaţi cu sfaturi, reproşuri şi avertismente, cele mai multe – trebuie să o spunem – din partea unor oameni care nu călcaseră niciodată pe acolo.

— Vai de mine, ne-a spus o bătrânică înfricoşată, veţi dispărea, veţi dispărea de îndată ce veţi trece de graniţă!

— Ştiţi pe cineva care a dispărut? am replicat noi, dornici să consemnăm totul cât mai exact.

— Nu, personal nu cunosc pe nimeni, dar sigur au dispărut o mulţime de oameni.

— S-ar putea să fie adevărat, nu zicem nu, dar ne puteţi da numele unei persoane care a dispărut? Cunoaşteţi pe cineva care cunoaşte pe cineva care a dispărut? am întrebat noi.

— Mii de oameni au dispărut, ne-a zis ea.

Un ins cu sprâncene atotştiutoare şi o privire nedumerită – de fapt acelaşi ins care timp de doi ani prezentase la Stork Club absolut toate planurile invaziei din Normandia – ne-a spus:

— Cred că vă aveţi destul de bine cu Kremlinul, altfel nu v-ar lăsa la ei în ţară. Probabil v-au cumpărat şi pe voi.

— Ba, din câte ştim noi, nu ne-au cumpărat. Noi vrem doar să facem un reportaj.

A ridicat din sprâncene şi ne-a privit chiorâş. Ştia el ce ştia, căci cel care pricepuse ce se petrece în mintea lui Eisenhower în urmă cu doi ani pricepea şi ce se petrece în mintea lui Stalin acum.

Un domn în vârstă a înclinat din cap spre noi şi a zis:

— Vă vor tortura, asta vor face. Vă vor băga într-un gulag şi vă vor

tortura. Vă vor chinui şi vă vor înfometa până ce le veţi spune tot ce vor.

— De ce? La ce bun? În ce scop?

— Asta le fac la toţi. Citeam deunăzi o carte în care…

Un om de afaceri foarte important ne-a spus:

— Carevasăzică, mergeţi la Moscova. Luaţi şi câteva bombe cu voi, ca să aveţi ce arunca peste ticăloşii ăia de comunişti.

Am fost pur şi simplu sufocaţi de sfaturi. Ni s-a spus ce alimente să ne luăm cu noi, ca să nu murim de foame, ce căi de comunicaţii să lăsăm deschise, ce metode secrete să folosim ca să ne putem scoate materialele din Rusia. Cel mai greu ne-a fost să explicăm că nu voiam decât să consemnăm ce fel de oameni sunt ruşii, cu ce se îmbracă, cum se comportă, despre ce vorbesc ţăranii şi ce fac ca să reconstruiască zonele distruse ale tării. Da, ăsta a fost lucrul cel mai greu de explicat. Am descoperit că mii de oameni sufereau de moscovită acută – o stare care te face să crezi orice absurditate şi să ignori orice fapt evident. Desigur, mai târziu am descoperit că şi ruşii suferă de washingtonită, care e aceeaşi boală. Am descoperit şi că, la fel cum noi îi vedem pe ruşi cu coarne şi coadă, şi ei ne văd pe noi cu coarne şi coadă.

— Rusii ăştia, ne-a zis un taximetrist, fac baie împreună, bărbaţi şi femei, fără nicio haină pe ei.

— Zău?

— V-o spun eu. N-au niciun pic de moralitate.

Din vorbă în vorbă, am aflat că citise undeva despre o saună finlandeză. Dar era foarte revoltat pe rusi din cauza asta.

După ce am ascultat toate aceste informaţii, am ajuns la concluzia că lumea lui sir John Mandeville era încă vie, că lumea oamenilor cu două capete şi a şerpilor zburători nu dispăruse. Şi, într-adevăr, cât am fost plecaţi, în ţară au apărut farfuriile zburătoare, ceea ce nu ne contrazice deloc teza. Şi ni se pare că tendinţa cea mai periculoasă din lumea de azi e mai curând dorinţa de a crede un zvon decât de a te lămuri asupra unui fapt.

Am plecat în Uniunea Sovietică înarmaţi cu cel mai complex set de zvonuri puse vreodată la un loc. Drept care în această carte insistăm asupra unui lucru: dacă scriem că e vorba despre un zvon, atunci chiar e un zvon.

Am băut un ultim Suissesse cu Willy la barul hotelului Bedford. Willy devenise un partener cu drepturi depline în proiectul nostru, iar băutura preparată de el avea un gust din ce în ce mai bun. Ne-a dat şi sfaturi, cele mai bune pe care le-am primit în perioada aceea. Willy ar fi vrut să vină şi el cu noi. Poate că n-ar fi fost rău dacă ar fi făcut-o. Ne-a preparat un super-suissesse, a băut şi el unul şi am dat să plecăm.

— În spatele tejghelei înveţi să asculţi multe şi să nu vorbeşti prea mult, a remarcat Willy.

În următoarele luni ne-am gândit mult la Willy şi la Suissesse-ul preparat de el.

Aşa a început totul. Capa s-a întors cu vreo patru mii de negative, iar eu cu câteva sute de pagini pline cu însemnări. Ne-am întrebat cum să prezentăm această călătorie şi, după mai multe discuţii, ne-am hotărât să scriem exact ce s-a întâmplat zi de zi, experienţă după experienţă, scenă cu scenă, fără să le împărţim pe categorii. Aveam să scriem tot ce-am văzut şi ce-am auzit. Ştiu că e ceva ce contravine unei părţi însemnate din jurnalismul modern, dar chiar din acest motiv poate fi şi o despovărare.

Aici apare doar ceea ce ni s-a întâmplat nouă. Nu este descrierea Rusiei, ci pur şi simplu *o* descriere a Rusiei.

Capitolul 2

I-am transmis din Stockholm lui Joseph Newman, şeful biroului *Herald Tribune* din Moscova, ora aproximativă a sosirii noastre şi ne-am declarat mulţumiţi aflând că va trimite o maşină să ne aştepte şi ne va rezerva o cameră la hotel. Itinerariul nostru era: Stockholm – Helsinki – Leningrad – Moscova. Din Helsinki trebuia să luăm un avion rusesc, dat fiind că niciun avion străin nu poate intra în Uniunea Sovietică. Avionul suedez, lustruit, imaculat şi strălucitor, ne-a purtat peste Marea Baltică şi Golful Finic până la Helsinki, iar o însoţitoare de bord suedeză ne-a servit cu nişte mâncare suedeză foarte gustoasă.

După o călătorie lină şi confortabilă, am aterizat pe noul aeroport din Helsinki, cu clădiri recent construite şi foarte impunătoare. Acolo ne-am aşezat la restaurant şi am aşteptat sosirea avionului rusesc. După vreo două ore a apărut un C-47 vechi, ce zbura foarte jos. Vopseaua cafenie, de război, era încă la locul ei. Avionul s-a izbit de pistă, roata din spate i-a explodat, iar el a început să ţopăie ca o lăcustă pe roata dezumflată. A fost singurul accident la care am fost martori în călătoria noastră, dar, fiindcă s-a petrecut atât de devreme, ne-a mai tăiat din curaj. Vopseaua cafenie a avionului, plină de zgârieturi, şi aspectul lui neîngrijit contrastau violent cu strălucitoarele avioane suedeze şi finlandeze.

A înaintat poticnit, cu motoarele dând rateu după rateu, până la marginea pistei şi din el a ţâşnit imediat un grup de comercianţi americani de blănuri veniţi de pe la licitaţiile din Rusia. Un grup tăcut şi deprimat, de la care am aflat că tot drumul de la Moscova până aici avionul nu s-a ridicat mai mult de o sută de metri deasupra pământului. Un membru al echipajului a coborât, a tras un şut roţii dezumflate şi a pornit agale spre terminalul aeroportului. În scurt timp am fost anunţaţi că nu vom mai pleca în după-amiaza aceea. Trebuia să rămânem peste noapte la Helsinki.

Capa şi-a pus cele zece genţi de voiaj una peste alta şi a început să le dea ocol, cloncănind ca o cloşcă. Apoi s-a îngrijit să fie încuiate într-o cameră. I-a avertizat de nenumărate ori pe angajaţii aeroportului să le păzească bine. Şi nu s-a liniştit o clipă cât a fost departe de ele. De obicei vesel şi binedispus, Capa se transformă într-un tiran şi îşi face griji din te miri ce când vine vorba de aparatele lui de fotografiat.

Helsinki ni s-a părut un oraş trist, lipsit de plăceri, nu foarte afectat de bombardamente, dar cu moralul zdruncinat rău: cu hoteluri cernite, cu restaurantele mai degrabă tăcute şi cu o piaţă unde o orchestră cânta o muzică la fel de tristă. Pe străzi soldaţii păreau nişte adolescenţi teribil de tineri, de palizi şi de rustici. Aveam impresia că ne aflăm într-un loc fără vlagă, un loc lipsit de bucuria vieţii. După două

războaie şi şase ani de luptă, Helsinki părea că pur şi simplu nu mai poate s-o ia de la capăt. Nu ştim dacă şi situaţia sa economică e la fel, dar asta am văzut noi.

În oraş i-am găsit pe Atwood şi Hill, echipa de la *Herald Tribune* care lucra la un studiu socio-economic despre ţările din spatele aşa-numitei Cortine de Fier. Stăteau împreună într-o cameră de hotel, înconjuraţi de rapoarte, broşuri, statistici şi fotografii, şi aveau o singură sticlă de whisky scoţian, pe care o păstrau pentru vreo ocazie improbabilă. S-a dovedit că noi eram ocazia, astfel că whisky-ul n-a rezistat prea mult. Capa a jucat o partidă de *gin rummy* tristă şi neprofitabilă, apoi am mers la culcare.

Dimineaţa, la ora zece, eram din nou la aeroport. Roata din spate a avionului rusesc fusese înlocuită, dar încă se mai meşterea la motorul doi.

În următoarele două luni am zburat mult cu avioane de transport ruseşti, care arată toate aproape la fel, aşa că avionul pe care l-am descris poate fi considerat reprezentativ pentru toate celelalte. Toate erau C-47 vopsite în cafeniu de război, fiind rămase din programul de împrumut-închiriere. E drept că pe aerodromuri există şi avioane de transport mai noi, un fel de C-47 ruseşti cu un tren de aterizare cu trei roţi, însă noi n-am zburat pe aşa ceva. Avioanele C-47 sunt puţin uzate în ce priveşte tapiţeria şi mochetele, dar motoarele lor sunt bine întreţinute, iar piloţii par foarte iscusiţi. Echipajele lor sunt mai mari decât ale noastre, dar, întrucât nu am intrat în cabină, nu ştim care le sunt îndatoririle. De câte ori se deschidea uşa, vedeam acolo şase-şapte persoane, printre care şi o însoţitoare de bord. Nu ştim nici cu ce se ocupă însoţitoarea de bord. Pare să nu aibă nicio legătură cu pasagerii, cărora nu le oferă niciun fel de alimente. Pasagerii au însă tot timpul cu ei plase pline cu mâncare şi se hrănesc de-acolo.

Gurile de ventilaţie din avioanele cu care am călătorit erau invariabil stricate, astfel că înăuntru nu pătrundea deloc aer proaspăt. Iar dacă mirosul de mâncare şi, uneori, de vomă umplea avionul, n-aveai ce face. Ni s-a spus că aceste avioane americane vechi vor fi folosite până când vor fi înlocuite cu altele ruseşti, noi.

Mai sunt nişte lucruri care americanilor obişnuiţi cu avioanele noastre li se par puţin ciudate. Nu există centuri de siguranţă. Fumatul e interzis numai în timpul zborului: în clipa în care avionul a aterizat, oamenii îşi aprind ţigările. Noaptea nu se zboară şi dacă avionul tău nu reuşeşte să ajungă la destinaţie înainte de apusul soarelui, aterizează şi aşteaptă zorii. Cu excepţia zonelor de furtună, avioanele lor zboară mult mai jos decât ale noastre. Dar nu e ceva prea periculos, fiindcă cea mai mare parte din Rusia e alcătuită din şesuri. Un avion poate face o aterizare forţată aproape oriunde.

Şi modul în care sunt încărcate bagajele în avioanele ruseşti ni s-a

părut ieşit din comun. După ce pasagerii îşi ocupă locurile, bagajele lor sunt îngrămădite pe culoar.

Cred că ceea ce ne-a îngrijorat cel mai mult în acea primă zi a fost felul cum arăta avionul: un monstru aflat la vârsta senectuţii, jigărit şi plin de zgârieturi. Dar starea motoarelor era excelentă, iar piloţii l-au condus fără cusur, deci n-am mai avut de ce ne teme. Şi, fie vorba între noi, cred că metalul strălucitor al avioanelor noastre nu le face să zboare mai bine. Am cunoscut odată un tip a cărui soţie pretindea că maşina lor merge mai bine imediat după ce a fost spălată. Poate că şi noi avem senzaţia asta în legătură cu multe lucruri. Primul principiu al unui avion este să rămână în aer şi să ajungă la destinaţie, iar ruşii par să se priceapă la asta la fel de bine ca oricine altcineva.

N-au fost mulţi pasageri în avionul de Moscova: un diplomat islandez simpatic, împreună cu soţia şi copilul, curierul unei ambasade franceze, cu nelipsita valiză diplomatică, şi patru inşi tăcuţi, despre care n-am aflat nimic şi care n-au scos o vorbă. Nu ştim cine erau.

Capa nu s-a simţit deloc în elementul lui, fiindcă vorbeşte toate limbile pământului, dar nu şi rusa. Vorbeşte fiecare limbă cu accentul alteia. Vorbeşte spaniola cu accent unguresc, franceza cu accent spaniol, germana cu accent franţuzesc, engleza cu un accent care n-a fost niciodată identificat. Rusa însă n-o vorbeşte. După o lună a prins câteva cuvinte, rostite cu un accent despre care se considera în general că ar fi uzbec.

La ora unsprezece am decolat spre Leningrad. Din clipa în care ne-am ridicat în aer, urmele lăsate de războiul îndelungat au devenit şi mai evidente: tranşeele, pământul sfârtecat, găurile de obuze, care de-acum începeau să fie acoperite de iarbă. Şi, pe măsură ce ne apropiam de Leningrad, urmele deveneau tot mai pregnante, iar tranşeele, mai dese. Casele arse, cu câţiva stâlpi negri rămaşi în picioare, împânzeau peisajul. Unele locuri, în care se desfa-şuraseră lupte aprige, erau la fel de pline de cratere ca Luna. Cele mai mari distrugeri erau vizibile pe lângă Leningrad. Peste tot vedeam tranşee, cazemate şi cuiburi de mitralieră.

Pe drum am început să ne întrebăm cum vor reacţiona vameşii de la aeroport. Cu cele treisprezece genţi de voiaj, cu miile de bliţuri şi sutele de rolfilme, cu atâtea fire încâlcite şi aparate de fotografiat după noi, ne gândeam că le vor trebui câteva zile ca să termine cu toate. Ne gândeam şi că va trebui să plătim o mulţime de taxe pentru tot acest echipament nou.

În sfârşit am ajuns şi deasupra Leningradului. Periferia era în ruine, dar partea interioară a ora-tşului nu părea să fi suferit prea mult. Avionul a aterizat uşor pe pista de iarbă a aeroportului şi a rulat până la capătul ei. Singurele clădiri de pe aeroport erau cele de întreţinere. Doi soldaţi tineri, cu puşti mari şi baionete strălucitoare, s-au postat

lângă avionul nostru. Apoi au urcat vameşii. Şeful lor era un ins mărunţel şi curtenitor, cu un zâmbet care îi scotea în evidenţă dinţii de viplă. Ştia un singur cuvânt englezesc – *„yes”*. Iar noi ştiam un singur cuvânt rusesc – *„da”*. Aşa că atunci când el a spus *„yes”*, noi am răspuns imediat *„da”* şi aşa am ajuns de unde am plecat. Ne-au controlat paşapoartele şi banii, apoi au trecut la bagaj. Care trebuia desfăcut pe culoarul avionului. Afară nu putea fi scos. Vameşul a fost foarte politicos, foarte amabil şi extrem de minuţios. Am deschis fiecare geantă şi vameşul a controlat tot. Dar, pe măsură ce trecea de la o geantă la alta, devenea clar că nu căuta ceva anume, ci era doar curios. Ne-a întors echipamentul nostru lucitor pe toate părţile şi l-a pipăit cu admiraţie. S-a uitat la fiecare rolfilm, dar numai atât, şi n-a pus nicio întrebare. Pur şi simplu părea atras de obiectele străine. Şi mai părea că are timp berechet. La sfârşit ne-a mulţumit sau cel puţin aşa am crezut noi.

Pe urmă a mai apărut o problemă: ştampilarea documentelor noastre. A scos din buzunarul tunicii un pacheţel învelit în hârtie de ziar şi a extras din el o ştampilă de cauciuc. Asta era tot ce avea – fără nicio tuşieră. Dar, din câte ne-am dat noi seama, n-avea niciodată vreo tuşieră la el, fiindcă inventase o altă tehnică. Dintr-un alt buzunar al tunicii a scos un creion chimic, iar apoi, după ce a umezit ştampila cu limba, a frecat creionul pe cauciuc şi a aplicat ştampila pe documentele noastre. Fără niciun efect. A încercat din nou. Iar fără niciun efect. Ştampila de cauciuc n-a lăsat nici măcar o urmă, oricât de vagă. Ca să-l ajutăm, ne-am scos stilourile încărcate, ne-am înmuiat degetele în cerneală şi ni le-am şters de ştampilă. Până la urmă ştampila s-a îndurat să lase urme, ba chiar unele frumoase. Vameşul a învelit-o din nou în hârtia de ziar şi a vârât-o la loc în buzunar, ne-a strâns mâna foarte călduros, apoi a coborât din avion. Noi ne-am băgat lucrurile la loc în gentile de voiaj, pe care le-am aşezat una peste alta pe unul din scaune.

Un camion s-a apropiat cu spatele de uşa deschisă a avionului – un camion încărcat cu o sută cincizeci de microscoape noi-nouţe, ambalate în cutii. La bord şi-a făcut apariţia o lucrătoare tânără – cea mai zdravănă din câte am văzut vreodată, uscăţivă şi numai fibră, cu o faţă lată, baltică. A cărat mai multe pachete grele în cabina pilotului. După ce cabina s-a umplut până la refuz, tânăra a îngrămădit microscoapele pe culoar. Purta încălţări din pânză groasă, o salopetă albastră şi o basma pe cap, iar braţele îi stăteau gata să plesnească de muşchi. La fel ca vameşul, şi ea avea dinţi de viplă strălucitori, care fac ca gura omului să semene cu o piesă dintr-o maşinărie.

Cred că şi eu, şi Capa ne aşteptaserăm la momente neplăcute. Trecerea printr-o vamă e oricum neplăcută, e un fel de încălcare a intimităţii. Şi poate că, într-un fel, crezuserăm spusele celor care nu

fuseseră niciodată acolo şi ne aşteptam să fim insultaţi sau maltrataţi. Dar nu s-a întâmplat nimic de genul ăsta.

Într-un târziu avionul supraîncărcat cu bagaje s-a ridicat din nou în aer şi a pornit spre Moscova pe deasupra câmpiilor nesfârşite, acoperite de păduri, de ogoare, de sate mici, cu case nevăruite şi stoguri de paie ce luceau în lumina soarelui. Avionul a zburat destul de jos până la apariţia unui nor pe care a trebuit să-l depăşim pe deasupra. Curând ploaia a început să curgă şiroaie pe hublourile avionului.

Însoţitoarea noastră de bord era o tânără solidă, cu sâni bogaţi, blondă şi maternă, care nu făcea decât să ducă echipajului sticle cu apă minerală roz, trecând peste microscoapele îngrămădite pe culoar. O dată le-a dus o pâine neagră.

Nouă începuse să ne fie foame, fiindcă nu luaserăm micul dejun, iar posibilitatea de a mânca ceva era ca şi inexistentă. Dacă am fi vorbit rusa, ne-am fi milogit la însoţitoarea de bord pentru o felie de pâine. Dar nici asta nu puteam face.

În jurul orei patru după-amiază am coborât prin norul de ploaie şi am văzut în stânga Moscova, uriaşă, întinsă la nesfârşit, şi râul Moscova, care o traversa. Şi aeroportul era foarte mare. O parte din el era pavată, iar alta avea piste lungi, acoperite de iarbă. Erau acolo – nu exagerez – sute de avioane C-47 vechi şi multe dintre avioanele ruseşti mai noi, cu tren de aterizare cu trei roti şi învelişul strălucitor, de aluminiu.

În timp ce rulam spre imensa şi impresionanta clădire a aeroportului, am privit pe hublou în căutarea unui chip cunoscut, a cuiva care să ne aştepte. Ploua. Am coborât din avion şi ne-am adunat genţile sub rafalele de ploaie, mai singuri ca oricând. Nu ne aştepta nimeni. Nu vedeam niciun chip cunoscut. Nu puteam pune nicio întrebare. Nu aveam bani ruseşti. Nu ştiam încotro s-o apucăm.

Îi telegrafiaserăm din Helsinki lui Joe Newman că vom întârzia cu o zi. Dar nu se vedea nici urmă de Joe Newman. Nu ne aştepta nimeni. Câţiva hamali voinici ne-au dus bagajul la ieşirea din aeroport şi au aşteptat să le dăm ceva pentru deranj, dar n-am avut cu ce să-i plătim. Autobuzele treceau pe lângă noi, iar noi nu puteam nici măcar citi care le era destinaţia şi, în plus, erau atât de ticsite în interior şi atât de mulţi oameni atârnau de ele în exterior, încât n-aveam cum să pătrundem şi noi în ele, cu tot cu cele treisprezece genţi. Hamalii, toţi unul şi unul, îşi aşteptau banii. Ne era foame, eram uzi până la piele, înfricoşaţi, şi ne simţeam complet părăsiţi.

În clipa aceea curierul Ambasadei Franceze a apărut cu valiza lui diplomatică, ne-a împrumutat câţiva bani ca să îi plătim pe hamali şi ne-a lăsat să ne punem gentile în maşina care venise să-l ia de acolo. Era un om foarte cumsecade. Fuseserăm la un pas de sinucidere, iar

el era salvatorul nostru. Şi, în caz că va citi vreodată rândurile astea, am vrea să-i mulţumim din nou. Ne-a dus la hotelul Metropol, unde ştiam că stă Joe Newman.

Nu ştiu de ce aeroporturile sunt atât de departe de oraşele pe care, după cum se zice, le deservesc. Cert e că sunt, iar Moscova nu face excepţie. Aeroportul se află la o grămadă de kilometri de oraş şi şoseaua trece prin păduri de pini şi pe lângă nesfârşite lanuri şi ogoare pline cu căpăţâni de varză şi cartofi. Am mers pe drumuri proaste şi pe drumuri bune. Curierul francez anticipase totul. Îşi trimisese şoferul să-şi ia prânzul, iar noi, în drumul spre Moscova, ne-am oprit să mâncăm *piroşki*, chifteluţe şi şuncă. Iar când am ajuns la hotelul Metropol, ne simţeam mult mai bine.

Hotelul Metropol era o clădire destul de impozantă, cu scări de marmură, covoare roşii şi un lift aurit, care uneori funcţiona. La recepţie se afla o femeie care vorbea engleza. Am cerut cheile de la camere, dar femeia nici nu auzise de noi. Deci n-aveam camere.

Noroc cu Alexander Kendrick de la *Chicago Sun* şi soţia lui, care ne-au salvat. Unde e Joe Newman? am întrebat noi.

— A, Joe! E plecat de-o săptămână. E în Leningrad, la licitaţia de blănuri.

Nu primise telegrama noastră, nu rezervase nimic, deci n-aveam camere. Şi era absurd să încerci să obţii camere fără să ai rezervare. Sperasem că Joe va lua legătura cu o agenţie moscovită care se ocupa de aşa ceva. Dar cum n-o făcuse şi nici nu primise telegrama, nici ruşii nu ştiau de venirea noastră. Familia Kendrick ne-a dus în camera ei, ne-a tratat cu somon afumat şi votcă şi astfel ne-a mai venit inima la loc.

După un timp nu ne-am mai simţit singuri şi rătăciţi în altă lume. Ne-am hotărât să stăm în camera lui Joe Newman, ca să-l pedepsim. I-am folosit prosoapele, săpunul şi hârtia igienică. I-am băut whisky-ul. Am dormit pe canapeaua şi în patul lui. Am considerat că măcar atât poate face şi el pentru noi, ca să se revanşeze pentru situaţia jalnică în care ne găseam. Faptul că nu ştia că venim, am hotărât noi, nu-l scuza deloc. Aşadar, trebuia pedepsit. Drept care i-am băut cele două sticle de whisky scoţian. Trebuie să recunoaştem că în momentul acela nu ştiam cât de gravă era infracţiunea pe care o comiteam. Şicanele şi lipsa de onestitate sunt la ordinea zilei printre jurnaliştii americani din Moscova, dar n-au atins niciodată nivelul la care le-am adus noi. Nu bei niciodată whisky-ul altuia.

Capitolul 3

Încă nu ştiam care e statutul nostru. De fapt nici nu prea eram siguri cum ajunseserăm acolo sau cine ne invitase. Dar corespondenţii de presă americani din Moscova – Gilmore, Stevens, Kendrick, ceilalţi, toţi oameni de treabă, săritori – s-au strâns în jurul nostru, ne-au ajutat, ne-au îndrumat. Ne-au oferit o cină la un restaurant comercial al hotelului Metropol. Aşa am descoperit că există două categorii de restaurante în Moscova: restaurantul cu bonuri, unde mănânci în schimbul bonurilor de masă, iar preţurile sunt relativ mici, şi restaurantul comercial, unde preţul e fantastic de mare pentru cam aceeaşi mâncare.

Restaurantul comercial de la Metropol îţi ia ochii. Mijlocul încăperii e dominat de o fântână arteziană. Tavanul e plasat la înălţimea a vreo trei etaje. Există un ring de dans şi o scenă pentru orchestră. Ofiţeri ruşi şi doamnele lor, dar şi civili cu un venit peste medie, dansează în jurul fântânii cu un aer foarte afectat.

Apropo, orchestra cânta jazz american – mai tare şi mai prost decât orice ascultaserăm până atunci. Bateristul, un discipol vădit, dar mai puţin silitor, al lui Krupa, lovea tobele cu frenezie şi jongla cu beţele prin aer. Clarinetistul ascultase discurile lui Benny Goodman, aşa că ici şi colo recunoşteam vag câte un trio Goodman aproximativ. Unul din pianişti era mare amator de *boogie-woogie,* pe care îl interpreta cu multă îndemânare şi entuziasm.

Cina a constat din patru sute de mililitri de votcă, un castron mare cu icre negre, supă de varză, friptură cu cartofi prăjiţi, brânză şi două sticle de vin. A costat în jur de o sută zece dolari pentru cinci persoane, la rata de schimb a ambasadei de douăsprezece ruble pentru un dolar. Cina a fost servită în vreo două ore şi jumătate, fapt care ne-a surprins puţin, dar care, după cum am aflat mai apoi, este o caracteristică invariabilă a restaurantelor ruseşti. Mai târziu am descoperit şi de ce durează atât de mult.

Întrucât în Uniunea Sovietică absolut orice tranzacţie este controlată de stat sau de monopolurile acordate de stat, sistemul birocratic este unul enorm. Astfel, chelnerul, când ia comanda, o trece cu mare atenţie într-un carnet. Dar nu se duce imediat să-i dea comanda bucătarului. Se duce la contabil, care consemnează comanda în registru şi eliberează un bon pentru bucătărie. Acolo comanda se înregistrează şi se cere necesarul de alimente. După ce se prepară alimentele, se completează un bon cu meniul preparat, care îi este înmânat chelnerului. Acesta nu duce însă comanda la masă, ci merge cu bonul la contabil, care scrie că alimentele comandate au fost pregătite şi îi dă un alt bon chelnerului, care se

întoarce la bucătărie şi aduce mâncarea la masă, notându-şi în carnet că meniul care a fost comandat, care a fost înregistrat şi care a fost adus clienţilor este acum, în sfârşit, pe masă. Acest sistem contabil ia foarte mult timp. Mult mai mult, de fapt, decât orice are de-a face cu mâncarea. Şi nu are niciun rost să-ţi pierzi răbdarea, fiindcă nu se poate face absolut nimic. Procedura este inflexibilă.

Între timp orchestra ne-a asurzit cu „Roii Out the Barrel" şi „In the Mood", iar un tenor s-a apropiat de microfon – inutil de fapt, fiindcă încăperea s-a dovedit prea mică pentru vocea lui – şi a cântat în ruseşte „Old Man River" şi câteva din şlagărele lui Sinatra, precum „Old Black Magic" şi „I'm in the Mood for Love".

Cât am aşteptat, corespondenţii de presă din Moscova ne-au spus la ce să ne aşteptăm şi cum să ne purtăm. Am avut mare noroc cu ei. Ne-au zis că ar fi mai bine să nu ne acreditäm pe lângă Ministerul Afacerilor Externe şi au enumerat regulile pe care trebuie să le respecte cei care o fac, cea mai importantă fiind că nu au voie să părăsească Moscova. Iar noi nu voiam să rămânem în Moscova. Voiam să mergem la ţară şi să vedem cum trăiesc oamenii în colhozuri.

Dat fiind că nu aveam nici cea mai mică intenţie să trimit depeşe sau telegrame, care ar fi trecut cu siguranţă pe la biroul de cenzură, ne-am gândit la posibilitatea de a evita acreditarea de la Ministerul Afacerilor Externe. Dar încă nu ştiam cine ne finanţează. Ne-am gândit că putea fi ori Uniunea Scriitorilor, ori Voks, organizaţia care se ocupă de relaţiile culturale ale Uniunii Sovietice. Nouă ne plăcea să credem că reprezentăm o relaţie culturală. Stabiliserăm dinainte că informaţiile de care aveam nevoie erau apolitice, mai puţin atunci când era vorba de politici locale, care afectau în mod direct viaţa de zi cu zi a oamenilor.

A doua zi dimineaţa am telefonat la Inturist, organizaţia care se îngrijeşte de străini. Acolo am aflat că, din punctul ei de vedere, noi nu aveam niciun statut, nu existam şi nici n-aveam camere rezervate. Am telefonat atunci la Voks. Cei de la Voks ne-au spus că ştiau că venim, dar habar n-aveau că veniserăm deja. Vor încerca ei să ne facă rost de camere. Doar că asta era foarte greu, fiindcă hotelurile din Moscova sunt mereu pline. Apoi am ieşit în oraş şi ne-am plimbat pe străzi.

Eu mai fusesem acolo câteva zile în 1936, iar schimbările erau impresionante. În primul rând oraşul era mult mai curat. Străzile erau spălate şi pavate, nu cum le ştiam eu, pline de noroi şi murdărie. În cei unsprezece ani care trecuseră se construise enorm. Sute de blocuri înalte, poduri noi peste râul Moscova, străzi lărgite, statui peste tot. Porţiuni întregi din cartierele insalubre şi aglomerate ale vechii Moscove dispăruseră, fiind înlocuite de zone rezidenţiale şi clădiri

publice noi.

Ici şi colo se mai vedeau urme lăsate de bombe, dar foarte puţine. Se pare că germanii nu reuşiseră să ajungă de prea multe ori deasupra Moscovei. Unii dintre corespondenţii care fuseseră acolo în timpul războiului ne-au spus că apărarea antiaeriană era atât de eficientă, iar avioanele de vânătoare sovietice erau atât de numeroase, încât, după câteva încercări soldate cu pierderi mari, germanii aproape că au renunţat la bombardamentele aeriene asupra Moscovei. Însă câteva bombe tot au reuşit să-şi atingă ţinta: una a căzut pe Kremlin, iar altele la periferie. Nu peste mult timp Luftwaffe şi-a deplasat atenţia asupra Londrei, nedorind să sacrifice atâtea avioane pentru bombardarea unui oraş apărat foarte bine.

Am remarcat şi atenţia pe care o acordau localnicii faţadelor clădirilor, toate încadrate de schele. Pereţii erau văruiţi, iar spărturile erau acoperite, fiindcă peste doar câteva săptămâni oraşul împlinea opt sute de ani, eveniment ce avea să fie sărbătorit cu mult fast. Iar câteva luni mai târziu urma aniversarea a treizeci de ani de la Revoluţia din Noiembrie.

Electricienii împodobeau clădirile publice, Kremlinul şi podurile cu becuri multicolore. Activitatea continua şi după lăsarea serii – ghirlandele de lumini erau instalate şi noaptea, iar oamenii zugrăveau şi curăţau, înfrumuseţând oraşul pentru prima lui sărbătoare după atâţia ani de război.

Dar, în ciuda agitaţiei şi a pregătirilor, oamenii de pe stradă păreau obosiţi. Femeile nu se fardau aproape deloc, iar hainele le erau cuviincioase, dar nu frumoase. Majoritatea bărbaţilor purtau uniformă, deşi nu erau în armată. Erau demobilizaţi, iar uniformele erau singurele haine pe care le aveau. Uniformele nu aveau însemne şi nici epoleţi.

Capa nu şi-a scos aparatele de fotografiat, fiindcă ceilalţi corespondenţi de presă îl avertizaseră că, fără o autorizaţie scrisă, fotografiatul nu era un lucru înţelept, mai ales pentru un străin. Dacă nu ai autorizaţie, primul miliţian care îţi iese în cale te abordează imediat şi te duce la secţie.

Începuserăm să ne simţim iar singuri. Departe de a fi supravegheaţi, filaţi şi urmăriţi, de-abia găseam pe cineva care să recunoască prezenţa noastră acolo. Şi mai ştiam că birocraţia merge încet şi la Moscova, la fel ca la Washington. De-acum, adăpostiţi în camerele altora şi înconjuraţi de genţi burduşite cu rol-filme şi echipament, am început să ne facem griji.

Auziserăm de un joc rusesc – noi preferăm să-i spunem gambitul rusesc – care e aproape imbatabil. E un joc foarte simplu. Persoana din biroul guvernamental pe care vrei s-o întâlneşti nu este la serviciu, e bolnavă, e în spital sau e plecată în concediu. Povestea poate dura

ani întregi. Iar dacă vrei să apelezi la o altă persoană, şi aceea e plecată din oraş, e în spital sau în concediu. O comisie maghiară venită cu un fel de petiţie care, bănuiesc eu, nu era privită favorabil, aştepta de trei luni, mai întâi ca să întâlnească o anumită persoană, apoi orice persoană, numai să se termine odată. Dar nu s-au întâlnit niciodată cu nimeni. Iar un profesor american care voia să propună un schimb de studenţi, un ins cumsecade, inteligent şi capabil, făcea anticameră de câteva săptămâni. Nici el nu se întâlnise cu nimeni. N-ai cum să te opui acestui gambit. N-ai cum să te aperi. Poţi doar să te relaxezi.

Tot stând în camera lui Joe Newman, am ajuns la concluzia că asta ni s-ar putea întâmpla şi nouă. De asemenea, după ce am dat câteva telefoane, am descoperit încă un lucru interesant despre birourile ruseşti. Nimeni nu ajunge la birou înainte de prânz. Absolut nimeni. Orice birou este închis până la prânz. Dar după prânz birourile sunt deschise şi funcţionarii lucrează până la miezul nopţii. Dimineţile nu sunt folosite pentru muncă. S-ar putea să existe şi birouri care nu aplică această formulă, dar cele cu care am avut noi de-a face în următoarele două luni au respectat strict programul amintit. Ştiam că nu trebuie să ne pierdem răbdarea şi nici să ne înfuriem, fiindcă cine reacţionează astfel pierde cinci puncte în acest război al nervilor. Până la urmă temerile noastre s-au dovedit neîntemeiate, căci a doua zi Voks a trecut la acţiune. Cei de acolo ne-au găsit o cameră la hotelul Savoy, chiar după colţ, şi ne-au invitat la biroul lor, ca să afle ce intenţii avem.

Ca şi Metropol, Savoy e un hotel destinat străinilor. Cei care stau la Metropol susţin că Savoy e mai bun, că mâncarea şi serviciile de-acolo sunt mai bune. Pe de altă parte, cei care stau la Savoy susţin că mâncarea şi serviciile de la Metropol sunt mai bune. Acest schimb de complimente durează de ani de zile.

Am primit o cameră la etajul al doilea. Am urcat pe o scară de marmură străjuită de statui, preferata noastră fiind un bust al Graziellei, o frumuseţe celebră care venise în Rusia odată cu Napoleon. Era îmbrăcată într-un costum Empire şi purta o pălărie mare, cu borul lat. Din greşeală, sculptorul scrisese Craziella în loc de Graziella, aşa că noi am ajuns să-i spunem Crazy Ella. În capul scării se afla un urs rusesc împăiat, enorm, în poziţie de atac. Dar un client mai fricos îi smulsese ghearele de la labele din faţă, aşa că atacatorul nu mai avea unghii. În semiîntunericul de pe coridor ursul îi speria mereu pe noii clienţi ai hotelului.

Camera era încăpătoare. Mai târziu am aflat că era una dintre cele mai dorite de cei care ocupau alte camere în Savoy. Era înaltă de aproape şapte metri. Pereţii aveau o culoare tristă, verde-închis. Exista şi o anexă pentru paturi, cu o draperie care le ascundea. Punctele ei

tari erau combinaţia extravagantă dintre lemnul de stejar negru al canapelei, oglinzii şi garderobei duble şi pictura murală care înconjura tavanul. Cu timpul, pictura aceea ne-a pătruns şi în vise. În măsura în care poate fi descrisă cât de cât, ea arată cam aşa: la baza şi în centrul picturii se află un acrobat întins pe burtă, cu picioarele atârnându-i pe spate. În faţa lui, două pisici identice îi alunecă pe sub mâini. De-a curmezişul spatelui îi stau doi crocodili verzi, pe capetele cărora se odihneşte o maimuţă nebună, cu aripi de liliac şi cu o coroană imperială. Maimuţa îşi întinde braţele lungi şi musculoase prin două găuri din aripile ei şi prinde coarnele a două capre care au cozi de peşte. Fiecare capră poartă o platoşă care se termină cu un ghimpe în care sunt înfipţi doi peşti cu priviri crunte. N-am înţeles pictura asta. Nu ştiam ce înseamnă şi nici din ce motiv se afla în camera noastră de hotel. Dar am început s-o visăm. Bineînţeles, în cadrul unui coşmar.

Trei ferestre duble uriaşe dădeau spre stradă. Cu timpul, Capa a început să stea mai mult în dreptul lor şi să fotografieze mici scene care aveau loc sub ferestrele noastre. Peste drum de noi, la primul etaj, era un ins care ţinea un fel de atelier de reparat aparate de fotografiat. Muncea acolo ore întregi. Mai târziu am descoperit că, în ce timp ce noi îl fotografiam pe el, şi el ne fotografia pe noi.

Baia noastră – şi eram privilegiaţii Moscovei, fiindcă aveam una numai a noastră – avea câteva ciudăţenii. Se intra greu în ea, fiindcă uşa nu se deschidea normal – mai precis, nu se deschidea de tot din cauza căzii. Trebuia să te strecori înăuntru, să te ghemuieşti în colţ, lângă lavabou, să închizi uşa şi de-abia atunci te puteai mişca în voie. Cada nu era bine echilibrată pe picioare şi, după ce se umplea, dacă te mişcai brusc în ea, se clătina şi apa se vărsa pe podea.

Era o cadă veche, probabil prerevoluţionară, iar emailul i se cojise de pe fund, lăsând o porţiune care aducea la pipăit cu glaspapirul. Capa, care e un tip delicat, a descoperit că sângerează după o baie şi ulterior n-a mai intrat în cadă decât cu chiloţii pe el.

Această baie avea o caracteristică pe care am întâlnit-o la toate băile din Uniunea Sovietică în care am intrat. S-ar putea să existe şi alte tipuri, noi însă n-am dat de ele. Deşi absolut toate robinetele picurau – la toaletă, la chiuvetă, la cadă –, toate ţevile de scurgere erau complet înfundate. Drept rezultat, dacă umpleai chiuveta, apa rămânea pe loc, iar când trăgeai dopul din cadă, nu se întâmpla absolut nimic. Într-un hotel din Georgia zgomotul scos de apa care se scurgea din robinete era atât de mare, încât a trebuit să închidem uşa de la baie ca să putem dormi cât de cât. Aşa mi-a venit ideea marii mele invenţii, pe care am oferit-o ca să fie folosită pe scară largă. E foarte simplă. Se inversează procesul: robinetele se pun în locul ţevilor, ţevile în locul robinetelor şi astfel am rezolvat toată problema.

Baia noastră avea totuşi o calitate extraordinară: era mereu plină cu

apă fierbinte – uneori în mare parte pe podea, dar tot se cheamă că era acolo când aveai nevoie de ea.

Aici am descoperit un defect destul de neplăcut al lui Capa, pe care cred că ar trebui să-l pomenesc, în caz că vreo tinerică ar da curs unei cereri în căsătorie venite din partea lui. Când intră în baie, uită să mai iasă. Iată cum procedează: se dă jos din pat, dispare în baie şi umple cada cu apă. Apoi se întinde în cadă, citeşte până îl apucă somnul şi adoarme acolo. Asta se întâmplă dimineaţa, vreme de două-trei ore, şi e clar că baia rămâne blocată pentru alte îndeletniciri serioase atâta timp cât stă el acolo. Ofer această informaţie despre Capa în interesul tuturor. Când sunt două băi, Capa este un tovarăş inteligent, fermecător şi bine-crescut. Când e numai o baie, Capa este un…

Făcuserăm deja cunoştinţă cu complexitatea banilor ruseşti. Valoarea lor oscila, în funcţie de cursul oficial sau neoficial. Rata de schimb oficială era de cinci ruble pentru un dolar. Rata Ambasadei Americane era de douăsprezece ruble pentru un dolar. La bursa neagră însă cu un dolar puteai cumpăra cincizeci de ruble, iar unele legaţii sud-americane cumpărau ruble din alte ţări, precum Polonia şi Cehoslovacia, la rata de o sută de ruble pentru un dolar. Ambasada Americană, care respecta cu stricteţe rata de doisprezece la unu, era criticată de unii angajaţi că, din cauza asta, cheltuielile lor erau prea mari. De exemplu, dacă un membru al ambasadei noastre dădea o petrecere, la rata de schimb de doisprezece la unu îl costa foarte mult, în timp ce un membru al unei ambasade menţionate mai sus putea da o petrecere la rata de o sută la unu, deci o petrecere incredibil de ieftină.

Când ne-am mutat în camera de la hotelul Savoy, am primit bonuri de masă, câte trei pentru fiecare zi: pentru micul dejun, prânz şi cină. Cu aceste bonuri puteam mânca destul de rezonabil la restaurantul necomercial. Dacă voiam să mâncăm într-un restaurant comercial, meniul era extrem de costisitor şi nu cu mult mai bun. Berea era amară şi foarte scumpă. Era cam un dolar şi jumătate sticla.

După-amiază cei de la Voks au trimis o maşină care să ne ducă la biroul lor central pentru o întrevedere. Am avut impresia că între Uniunea Scriitorilor şi Voks avusese loc o dispută legată de asumarea responsabilităţii pentru noi doi. Iar Voks pierduse şi se procopsise cu noi. Birourile Voks se află într-un palat arătos, dar nu prea mare, care fusese cândva reşedinţa unui prinţ negustor. Am fost primiţi de domnul Karaganov în biroul lui lambrisat cu lemn de stejar până în tavan şi cu o lucarnă cu vitralii - un loc de muncă foarte plăcut. Domnul Karaganov, un tânăr blond şi atent, care vorbea engleza rar şi corect, s-a aşezat în dosul unei mese şi ne-a pus nenumărate întrebări. În tot acest timp a mâzgălit ceva într-un carneţel cu un creion albastru la un capăt şi roşu la celălalt. I-am explicat în detaliu proiectul nostru –

intenţia de a evita politica şi de a încerca în schimb să vorbim cu colhoznicii, cu muncitorii şi vânzătorii din pieţe, ca să le înţelegem modul de viaţă, ca să vedem cum trăiesc şi apoi să împărtăşim americanilor experienţa asta, pentru a contribui la înţelegerea dintre popoarele noastre. Tânărul ne-a ascultat în linişte, desenând tot felul de unghiuri cu creionul. În cele din urmă a spus:

— Au mai fost şi alţii care au vrut să facă asta. Apoi a menţionat câţiva americani care au scris cărţi despre Uniunea Sovietică.

— Au stat în biroul ăsta, au vorbit într-un fel, iar când au ajuns acasă, au scris într-un alt fel. Dacă privim lucrurile cu oarecare neîncredere, o facem tocmai din acest motiv.

— N-am vrea să credeţi că am venit aici ca să ţinem partea cuiva, am replicat noi. Am venit aici ca să facem o treabă de jurnalişti – asta dacă o să fie posibil. Vom încerca să consemnăm totul cu onestitate, să descriem şi să fotografiem exact ce vedem şi ce auzim, fără niciun fel de speculaţii. Iar dacă e ceva care nu ne place sau nu înţelegem, vom consemna şi acest lucru. Noi am venit aici pentru o poveste. Dacă reuşim să realizăm povestea pentru care am venit, o vom face. Dacă nu o putem face, tot ne alegem cu o poveste.

Domnul Karaganov a dat din cap încet, meditativ.

— Aici presupun că v-am crede, a spus el. Dar ne-am săturat de cei care vin la noi şi declară sus şi tare că sunt filo-ruşi, pentru ca, după ce se întorc în Statele Unite, să declare sus şi tare că sunt anti-ruşi. Am cunoscut destui din ăştia. Biroul nostru, Voks, nu are prea multă putere şi nici prea mare influenţă, a continuat el. Dar vom face tot posibilul să vă duceţi proiectul la bun sfârşit.

Apoi ne-a pus mai multe întrebări despre America. Ne-a zis:

— Multe din ziarele dumneavoastră scriu despre un eventual război cu Uniunea Sovietică. Chiar vor americanii un război cu Uniunea Sovietică?

— Nu credem aşa ceva, am zis noi. Nu credem că există vreun popor care să vrea război, dar ce ştim noi?

— Se pare că singura voce americană care se opune ferm războiului îi aparţine lui Henry Wallace. Îmi puteţi spune câţi oameni îl susţin? Are vreo susţinere reală din partea poporului?

— Nu ştim. Dar un lucru ştim sigur: într-un singur turneu de conferinţe Henry Wallace a strâns din biletele vândute o sumă de bani fără precedent. Mai ştim că e pentru prima oară când oamenii plătesc ca să participe la întruniri politice. Şi mai ştim că mulţi n-au apucat să prindă vreun loc, fie pe scaun sau în picioare, şi au fost nevoiţi să se întoarcă acasă. Dacă acest lucru are vreo influenţă asupra apropiatei campanii electorale, asta n-avem cum să ştim. Ştim doar că noi, care am văzut un pic războiul îndeaproape, nu ne declarăm în favoarea lui. Şi credem că mai sunt mulţi alţii ca noi. Credem că dacă războiul e

singurul răspuns pe care conducătorii noştri ni-l pot da, atunci trăim cu adevărat vremuri grele… Poporul rus – sau o parte din el sau orice parte din conducerea Rusiei – vrea război?

La auzul întrebării noastre, domnul Karaganov s-a îndreptat de spate, a pus creionul pe masă şi a zis:

— La întrebarea aceasta am un răspuns categoric. Nici poporul rus, nicio parte din el, nicio parte din conducătorii Rusiei nu vor război. Mai mult de atât: poporul rus ar face aproape orice ca să evite războiul. De asta sunt absolut sigur.

Tânărul a luat din nou creionul în mână şi a început să deseneze cercuri în carneţelul lui.

— Haideţi să vorbim despre literatura americană, a zis. Nouă ni se pare că dumneavoastră, romancierii, nu mai credeţi în nimic. E adevărat?

— Nu ştiu, am răspuns eu.

— Ultimul dumneavoastră roman ni se pare foarte cinic.

— Nu e cinic. Cred că misiunea unui scriitor este să-şi descrie epoca atât cât o poate înţelege. Şi eu tocmai asta fac.

Apoi domnul Karaganov a întrebat despre câţiva scriitori americani, despre Caldwell, despre Faulkner, când va scoate Hemingway o nouă carte, ce scriitori tineri au mai apărut, ce nume proaspete există. Am explicat că începeau să apară câţiva scriitori tineri, dar era prea devreme să se afirme pe deplin. Tinerii care îşi încercaseră condeiul cu succes petrecuseră ultimii patru ani în armată. Desigur că o astfel de experienţă îi zguduise profund şi acum aveau nevoie de ceva timp ca să se elibereze de acea experienţă şi să-şi ordoneze viaţa înainte de a se apuca din nou de scris.

Domnul Karaganov s-a arătat surprins că scriitorii din America nu se întâlnesc şi nu se asociază prea mult unii cu alţii. În Uniunea Sovietică scriitorii sunt persoane foarte importante. Stalin a spus că scriitorii sunt arhitecţii sufletului.

I-am explicat că scriitorii din America au un statut diferit, că sunt plasaţi sub categoria acrobaţilor şi deasupra categoriei focilor. Şi, în opinia noastră, ăsta-i un lucru foarte bun. Noi credem că un scriitor, mai ales unul tânăr, dacă e mult prea lăudat, i se suie la cap, devine trufaş ca o actriţă de film cu cronici favorabile în revistele de profil. Şi mai credem că, în ultimă instanţă, judecata aspră a criticilor la care e supus scriitorul american e foarte sănătoasă pentru el.

Impresia noastră e că una dintre deosebirile fundamentale dintre rusi şi americani sau britanici constă în atitudinea lor faţă de guvernanţi. Ruşii sunt învăţaţi, instruiţi şi încurajaţi să creadă că guvernul lor e bun, că fiecare ins din conducere e bun şi că sarcina lor e să-i sprijine, să-i susţină necondiţionat. De cealaltă parte, convingerea esenţialmente emoţională a americanilor şi britanicilor e

că guvernanţii sunt întru câtva periculoşi, că puterea lor trebuie îngrădită, că orice prerogativ în plus e dăunător şi că oamenii obişnuiţi trebuie să stea cu ochii pe ei, să-i supravegheze şi să-i critice, pentru a-i ţine în priză şi cu picioarele pe pământ. Ulterior, la un colhoz sau altul, când ne aşezam la masă cu ţăranii şi aceştia ne întrebau cum lucrează guvernanţii noştri, încercam să le explicăm că, de teamă ca puterea să nu se concentreze în mâinile unui singur om sau ale unui grup de oameni, sistemul nostru de guvernare e astfel conceput încât să împiedice ca puterea să ajungă în mâinile unei singure persoane. Am încercat să le explicăm că aceia care au conceput sistemul nostru de guvernare, ca şi cei care se află la guvernare, se tem atât de mult de puterea absolută, încât ar renunţa fără regrete la un conducător destoinic doar ca să nu se creeze un precedent. Aici nu cred că ne-am făcut înţeleşi pe deplin, fiindcă, potrivit educaţiei pe care o primesc sovieticii, conducătorul e bun şi toată conducerea e de asemenea bună. În privinţa asta argumentele nu au niciun efect: cele două sisteme pur şi simplu nu pot comunica între ele.

Carneţelul domnului Karaganov era acoperit cu simboluri roşii şi albastre.

— Dacă treceţi pe o listă tot ce vreţi să faceţi şi să vedeţi şi mi-o trimiteţi, am să văd ce se poate rezolva, ne-a zis el într-un final.

Ne-a plăcut foarte mult de Karaganov. Era un om care vorbea clar şi direct. Mai târziu am auzit destule discursuri înflorite şi cu multe generalităţi.

Dar de la Karaganov n-am auzit nimic de genul ăsta.

Nici măcar o dată nu i-am dat de înţeles că suntem altceva decât suntem. Aveam o anumită concepţie despre viaţă, un punct de vedere american şi, poate, din perspectiva lui, anumite prejudecăţi. Departe de a ne antipatiza sau a-şi pierde încrederea în noi din cauza asta, a părut să creadă şi mai mult în ce-i spuneam. Pe parcursul şederii noastre în Uniunea Sovietică ne-a fost de mare ajutor. L-am întâlnit de câteva ori, iar singura lui rugăminte a fost: „Spuneţi adevărul, spuneţi ce vedeţi. Nu-l schimbaţi, ci consemnaţi-l aşa cum este şi noi vom fi foarte mulţumiţi. Mai mult ca orice, ne displace linguşeala”. Ni s-a părut un om onest şi cumsecade.

Disputa surdă legată de călătoria noastră încă mai continua. La ora aceasta în Uniunea Sovietică poţi ajunge numai ca invitat al unei organizaţii sau dacă ai o treabă anume. Nu eram siguri dacă pe noi ne finanţa Uniunea Scriitorilor sau Voks şi de fapt nu eram siguri nici dacă cele două organizaţii aveau habar despre aşa ceva. Poate că fiecare dintre ele încerca să-i paseze celeilalte această onoare îndoielnică. De un lucru însă eram siguri: nu voiam să obţinem o acreditare de corespondenţi de presă obişnuiţi, fiindcă atunci am fi fost finanţaţi de Ministerul Afacerilor Externe, dar şi sub controlul lui. Regulile

Ministerului Afacerilor Externe sunt foarte stricte în privinţa corespondenţilor de presă şi dacă îi cădeam în plasă, nu mai puteam părăsi deloc Moscova fără o autorizaţie specială, care se acorda foarte rar. N-am fi putut merge unde voiam, iar tot ce scriam sau fotografiam ar fi fost supus cenzurii lor. Nu voiam deloc aşa ceva, fiindcă deja vorbiserăm cu corespondenţii de presă americani şi britanici din Moscova şi aflaserăm că activităţile lor se limitau, mai mult sau mai puţin, la traducerea unor articole din cotidienele şi revistele ruseşti şi la transmiterea acelei traduceri, dar chiar şi atunci cenzura tăia masiv din telegramele lor. Uneori cenzura era pur şi simplu absurdă. Odată, evocând Moscova, un corespondent de presă american a scris despre Kremlin că are o formă triunghiulară. Mai târziu a descoperit că această informaţie lipsea din textul transmis de el. Adevărul e că nu existau nişte reguli clare ale cenzurii, dar corespondenţii de presă mai vechi, cei care se aflau în Moscova de mult timp, ştiau cu aproximaţie ce puteau şi ce nu puteau transmite. Eterna bătălie dintre corespondenţii de presă şi cenzori continuă şi acum.

Am auzit şi o poveste celebră despre o nouă cârtiţă, care sună cam aşa: un inginer a inventat o maşinărie de săpat şanţuri sau tuneluri, pe care a botezat-o „cârtiţă”. Fotografii ale maşinăriei, ca şi principalele ei caracteristici, au apărut într-o revistă ştiinţifică sovietică. Articolul a fost preluat de o revistă americană. La vederea articolului, redactorul-sef al unui ziar britanic i-a cerut corespondentului din Moscova să-i scrie un material despre acea cârtiţă. Corespondentul britanic s-a dus la sediul revistei ştiinţifice sovietice, s-a informat asupra maşinăriei şi şi-a trimis articolul, ca să descopere apoi că acesta nu a trecut de cenzură. Asta s-a întâmplat acum câteva luni şi, din câte ştiu, articolul încă mai e blocat.

Corespondenţii de presă erau stânjeniţi şi de un decret destul de recent, conform căruia divulgarea unor cifre care ţin de agricultură, industrie sau populaţie este un act de trădare la fel de grav ca şi divulgarea informaţiilor cu caracter militar. Efectul e că nu poţi obţine nicio cifră privitoare la producţia Uniunii Sovietice. Aici nu se lucrează decât în procente. Fără câteva cifre de bază, nu te poţi descurca. De exemplu, nu ţi se spune câte tractoare sunt produse de o anumită uzină, dar ţi se spune că producţia reprezintă 95 din nivelul anului 1939. Dacă ştii câte tractoare s-au produs în 1939, e foarte probabil ca cifrele tale să fie exacte, dar dacă nu ştii aşa ceva, eşti complet dezorientat. În unele cazuri situaţia e complet absurdă. Dacă, de exemplu, cineva întreabă care e populaţia actuală a Stalingradului, i se spune că reprezintă 87 din cea de dinainte de război. În consecinţă, trebuie să cauţi date despre populaţia de dinainte de război şi apoi poţi calcula şi numărul celor care locuiesc acum în Stalingrad.

Între corespondenţii de presă din Moscova şi cenzură se

desfăşoară un război permanent al exprimării ambigue, de care noi voiam să ne ţinem cât mai departe.

Iar apoi s-a întors şi Joe Newman de la licitaţiile de blănuri din Leningrad. Pe lângă faptul că e un prieten de nădejde, Joe este şi un tip foarte eficient. A învăţat meserie în Japonia şi Argentina, ceea ce îl recomandă mai mult ca pe alţii pentru Moscova. După anii petrecuţi în ţări în care francheţea e ceva absolut neobişnuit, el ştie să se facă agreabil şi este receptiv la nuanţe şi sugestii. Percepe sensul din spatele sensurilor şi, în plus, este şi relaxat. În meseria asta, dacă nu te adaptezi, o iei razna foarte uşor. Îi suntem recunoscători pentru informaţiile şi instruirea pe care ni le-a oferit.

Am făcut o vizită la Ambasada Americană, care se deosebeşte de toate celelalte pe care le-am văzut până acum. În timp ce la majoritatea ambasadelor americane şirul de turişti şi vizitatori americani este interminabil, la ambasada din Moscova practic nu vine nimeni. Nimeni nu caută pe nimeni. Turişti nu sunt. Foarte puţini americani merg la Moscova. Şi, cu toate că avem în Moscova un personal destul de numeros, membrii lui sunt nevoiţi să iasă fie împreună, fie cu membrii altor ambasade. Asocierea străinilor cu ruşii e destul de limitată. E cât se poate de evident că în această perioadă de tensiune ruşilor nu le place să fie văzuţi împreună cu membri ai Ambasadei Americane – lucru lesne de înţeles. Un angajat al ambasadei noastre mi-a explicat cum stau lucrurile. Vorbise cu cineva de la Ministerul Afacerilor Externe al Statelor Unite, care venise la Moscova şi se plângea că nu poate intra în contact cu ruşii. Tipul de la ambasadă i-a spus: „Să presupunem că aţi auzi la Washington că una dintre secretarele dumneavoastră se vede cu cineva de la Ambasada Uniunii Sovietice. Cum aţi reacţiona?". Trimisul de la Ministerul Afacerilor Externe i-a răspuns: „Păi, aş concedia-o pe loc". La care tipul de la ambasadă a replicat: „Vedeţi? Poate că şi ruşii reacţionează la fel".

Ambasadorul american, generalul Smith, ne-a invitat la cină şi curând am descoperit că e un om inteligent şi precaut, care încearcă să facă tot ce-i stă în putinţă pentru întărirea relaţiilor dintre cele două ţări. Şi trebuie să recunoaştem că lucrează într-o tensiune continuă, fiindcă serviciile diplomatice ale ţărilor străine trebuie să se supună aceloraşi restricţii ca şi corespondenţii de presă. Membrii lor n-au voie să părăsească Moscova, nu pot călători prin ţară, iar vizitele la persoane particulare sunt extrem de limitate. Nu că ar exista o interdicţie explicită – pur şi simplu nu eşti invitat. Iar dacă inviţi la tine un rus, de obicei se întâmplă câte ceva: se îmbolnăveşte, a intervenit o problemă sau nu e în oraş. Din nefericire, aşa stau lucrurile. Şi, tot din nefericire, s-ar putea ca şi în America situaţia să fie similară, deşi, ce-i drept, nu în aceeaşi măsură.

Convingerea noastră e că ruşii sunt cei mai slabi propagandişti din lume, cei mai nepricepuţi oameni în domeniul relaţiilor publice. Să luăm exemplul corespondenţilor de presă străini. De obicei un ziarist merge la Moscova plin de intenţii bune şi cu dorinţa de a înţelege ce vede. Dar, pe neaşteptate, vede cum i se pun tot felul de oprelişti, din cauza cărora nu-şi poate practica meseria. Treptat, starea lui de spirit se schimbă şi el începe să urască sistemul, nu ca sistem în sine, ci doar fiindcă nu-l lasă să-şi facă treaba. Un mijloc mai rapid de a învrăjbi pe cineva nu există. Până la urmă pe ziarist îl lasă nervii şi devine tot mai înverşunat, fiindcă nu reuşeşte să-şi facă treaba. Iar de cele mai multe ori cel care nu reuşeşte să-şi facă meseria cum se cuvine detestă cauza nereuşitei sale. Membrii ambasadelor şi corespondenţii de presă se simt singuri, se simt izolaţi. Sunt ca nişte insule în mijlocul Rusiei. Nu-i de mirare că devin trişti şi înăcriţi.

Aceste rânduri despre acreditarea Ministerului Afacerilor Externe sunt scrise pentru a le face dreptate corespondenţilor de presă din Moscova. Noi am putut face multe lucruri care lor le erau interzise. Dar dacă ar fi trebuit să transmitem şi noi ştiri, am fi fost preluaţi de Ministerul Afacerilor Externe şi atunci nici noi nu am mai fi putut părăsi Moscova.

Voks ne-a trimis un interpret, care ne era absolut necesar, fiindcă nu înţelegeam nici măcar numele unei străzi. Interpretul nostru era o tânără micuţă şi destul de arătoasă. Vorbea o engleză excelentă şi urma cursurile Universităţii din Moscova – mai precis, studia istoria Americii. Era ca o zvârlugă, ageră la minte, fermă şi dură. Nu degeaba tatăl ei era colonel în armata sovietică. Ne-a fost de mare ajutor, nu numai pentru că ştia oraşul pe dinafară şi rezolva toate problemele cu maximă eficienţă, ci şi pentru că, în timp ce discutam cu ea, ne-am făcut o idee despre ce gândesc şi discută ruşii tineri, cel puţin cei din Moscova. Se numea Svetlana Litvinova. Prenumele i-l pronunţam Sweet Lana şi treaba asta ne-a încântat atât de mult, încât ne-am hotărât să folosim modelul şi în cazul altora. Am încercat cu Sweet general Smith, Sweet Harry Truman şi Sweet Carrie Chapman Catt, dar n-a mers. În cele din urmă am ajuns la Sweet Joe Newman, care a prins. Chiar şi acum lumea îl ştie de Sweet Joe.

Sweet Lana era un adevărat dinam de energie şi eficientă. Ne făcea rost de maşină. Ne ducea să vedem lucrurile pe care voiam să le vedem. Era o tânără foarte hotărâtă, cu opinii la fel de ferme ca şi ea. Detesta orice formă de artă modernă. Abstracţioniştii erau americani decadenţi, pictorii experimentalişti erau şi ei decadenţi, Picasso îi făcea greaţă şi chiar pictura murală fără cap şi coadă din dormitorul nostru era, după ea, un exemplu de artă americană decadentă. Singura pictură care îi plăcea cu adevărat era cea fotografică, din secolul al XIX-lea. Am descoperit că asta nu era opinia ei personală, ci

una generală. Noi nu credem că în Rusia sunt supuşi presiunilor. Dar dacă aceştia vor ca tablourile lor să fie expuse în galeriile de stat, singurul tip de galerie care există aici, atunci trebuie să picteze în stil fotografic. Trebuie, cel puţin de ochii lumii, să nu experimenteze cu culoarea şi liniile, să nu inventeze tehnici noi şi nici să nu aibă o abordare subiectivă. Sweet Lana a fost foarte strictă în această privinţă. La fel şi în majoritatea altor privinţe. De la ea am aflat despre valul de moralitate care s-a abătut peste tinerii din Uniunea Sovietică. E ceva asemănător cu moralitatea unui orăşel american din urmă cu o generaţie. Fetele cuminţi nu au ce căuta în cluburile de noapte. Fetele cuminţi nu fumează. Fetele cuminţi nu folosesc rujul de buze şi nici oja. Fetele cuminţi se îmbracă într-un stil foarte conservator. Fetele cuminţi nu beau alcool. Şi, în fine, fetele cuminţi sunt foarte prudente cu prietenii lor. Sweet Lana era atât de morală, încât ne-a făcut să ne simţim ca nişte desfrânaţi, deşi niciodată nu ne consideraserăm foarte imorali. Ne place o femeie bine machiată şi ştim să apreciem o gleznă bine rotunjită. Suntem sensibili la rimel şi la fardul de pleoape. Ne plac *swing-ul* şi *scat*-ul, iar picioarele lungi ale dansatoarelor ne asigură buna dispoziţie pe toată ziua. Pentru Sweet Lana toate acestea erau decadente. Erau produse ale capitalismului decadent. O astfel de atitudine nu o caracteriza doar pe Sweet Lana. Era comună în rândul majorităţii tinerilor pe care i-am întâlnit. Iar nouă ni s-a părut interesant că atitudinile celor mai conservatoare şi mai demodate grupuri din America îşi găsesc ecoul în atitudinile tinerilor din Uniunea Sovietică.

Sweet Lana era întotdeauna aranjată şi elegantă, cu haine bine croite, simple şi care îi stăteau bine. În plus, ori de câte ori ne ducea la o piesă de teatru sau la un spectacol de balet, purta un mic voal la pălărie. Cât am stat în Uniunea Sovietică, Sweet Lana s-a mai obişnuit cu decadenţa noastră. Cu o seară înainte de plecare am dat o mică petrecere, în cursul căreia Sweet Lana ne-a spus: „Am făcut-o pe interpretul pentru multe persoane, dar niciodată nu mi-a plăcut aşa de mult ca acum”.

La universitate studiase întreaga istorie a Americii în maniera ştiinţifică sovietică. Ştia unele lucruri despre istoria Americii despre care noi nici măcar nu auziserăm, dar întotdeauna le ştia, bineînţeles, din perspectiva criticii marxiste, astfel încât şi evenimentele despre care aveam habar sunau altfel, cumva ciudat, când le auzeam de la ea. E foarte posibil ca tot ce ştiam noi despre istoria Rusiei să-i fi sunat şi ei la fel. Treptat, cred că a început să ne simpatizeze un pic, în ciuda decadenţei noastre. În primul rând fiindcă eram puţin mai altfel decât majoritatea turiştilor cu care fusese în contact până atunci. Din când în când Sweet Lana mai uita de seriozitatea tinerilor sovietici şi se amuza şi ea, dar nedecadent.

Eram nerăbdători să aflăm mai multe despre această stare de spirit

pe care, cu timpul, am ajuns să o înţelegem cât de cât. Tinerii sovietici sunt învăţaţi să simtă că există o mulţime de lucruri de făcut, mai multe decât pot face ei într-o viaţă de om, aşa încât nu prea mai există timp de distracţie. Concurenţa dintre ei este permanentă. Când dau examen de admitere la o scoală, sunt admişi cei cu notele cele mai mari. Notele cele mai mari le aduc şi burse. La universităţi sunt întotdeauna mai mulţi candidaţi decât locuri, de unde şi o concurentă foarte dură. Şi peste tot onorurile şi recompensele ajung la persoana cea mai eficientă. Nici nu se pune problema să te bizui pe o realizare trecută sau pe realizările tatălui sau ale bunicului. Poziţia socială depinde în totalitate de inteligenţa şi eforturile individului. Şi chiar dacă acest sistem îi face pe tinerii sovietici să pară puţin încordaţi şi lipsiţi de simţul umorului, îi face să şi muncească foarte mult.

Sweet Lana ne-a dus pe Colinele lui Lenin, la poalele cărora se întindea întreg oraşul. De acolo am văzut Moscova întinzându-se până la linia orizontului – un oraş imens. Cerul se umpluse de nori negri, dar razele soarelui răzbăteau prin ei şi se reflectau pe domurile aurite ale Kremlinului. Este un oraş cu clădiri noi, impresionante, dar şi cu case vechi de lemn, cu ferestre dantelate, un oraş curios, cu toane şi plin de caracter. Nu există cifre exacte în privinţa populaţiei, dar se spune că are între şase şi şapte milioane de locuitori.

Ne-am întors încet în oraş. Şanţurile erau pline de varză, iar marginile şoselei erau plantate cu cartofi. Ceea ce noi numeam grădinile victoriei există şi acum şi vor mai exista multă vreme. Fiecare familie are bucăţica ei de pământ pe care cultivă varză şi cartofi şi pe care şi-o apără cu ferocitate. Cât am stat noi în Moscova, două femei au fost condamnate la zece ani de muncă silnică fiindcă furaseră un kilogram şi jumătate de cartofi din grădina cuiva.

În timp ce ne întorceam cu maşina la Moscova, un nor mare şi negru s-a scuturat peste noi şi ploaia s-a abătut asupra oraşului.

Probabil că lucrul cel mai greu de făcut pentru un om este simpla observare şi acceptare a ceea ce există. Imaginile pe care ni le formăm despre un lucru sau altul sunt influenţate întotdeauna de speranţele, aşteptările şi temerile noastre. În Rusia am văzut multe lucruri care nu corespundeau aşteptărilor noastre şi din acest motiv e foarte bine să ai fotografii, fiindcă aparatul de fotografiat nu are prejudecăţi, ci pur şi simplu înregistrează ceea ce vede.

Am fost nevoiţi să mai petrecem câteva zile în Moscova, în aşteptarea aprobării de a părăsi oraşul şi de a călători prin ţară.

Ne-am întâlnit, în urma unei invitaţii, cu şeful provizoriu al biroului de presă. Era îmbrăcat într-o uniformă cenuşie, cu epoleţii Ministerului Afacerilor Externe. Avea nişte ochi de un albastru strălucitor, ca de peruzea.

Capa i-a vorbit cu entuziasm despre arta fotografică. Până acum nu

avusese ocazia. Şeful biroului de presă ne-a asigurat că va face tot posibilul să ne obţină cât mai curând permisiunea de a fotografia. Întâlnirea a fost convenţională şi foarte curtenitoare.

Mai târziu am vizitat Muzeul Lenin: încăpere după încăpere, doar rămăşiţele vieţii unui om. Nu cred să existe o viaţă mai bine atestată decât cea a lui Lenin. Omul acela trebuie să fi păstrat absolut totul, încăperi şi corpuri de bibliotecă pline cu fragmente din scrierile lui, note de plată, jurnale, manifeste, broşuri, tocurile şi creioanele lui, fularele, hainele - totul e acolo. Pe pereţi sunt puse tablouri uriaşe, ilustrând fiecare întâmplare din viaţa lui, asta încă din copilărie. Fiecare eveniment al revoluţiei la care a luat parte este consemnat în picturi mamut. Cărţile lui sunt îmbrăcate în rame de marmură albă şi expuse pe pereţi, iar titlurile sunt scrise în bronz. Peste tot, statui ale lui Lenin, în toate ipostazele posibile. Mai târziu în tablourile cu viaţa lui apare şi Stalin. Dar în tot muzeul nu există nici măcar un tablou cu Troţki. Din punctul de vedere al istoriei Rusiei, Troţki a încetat să mai existe – de fapt nu a existat niciodată. E o perspectivă istorică pe care noi n-o putem înţelege: aceasta este istoria aşa cum ne-am dori-o, nu aşa cum a fost. Fiindcă nu există niciun dubiu că Troţki a exercitat o mare influenţă asupra Revoluţiei Ruse. De asemenea, nu există niciun dubiu că îndepărtarea şi exilarea lui au avut o mare importanţă istorică. Pentru tinerii ruşi însă el nu a existat niciodată. Pentru copiii care intră în Muzeul Lenin şi văd istoria Revoluţiei nu există niciun fel de Troţki, nici bun, nici rău.

Muzeul era plin. Peste tot vedeai grupuri de soldaţi sovietici, copii sau turişti din diferite republici, fiecare grup însoţit de ghidul lui, fiecare ghid cu indicatorul lui, cu care îşi susţinea explicaţiile.

La un moment dat a intrat un şir lung de orfani de război, băieţi şi fete între şase şi treisprezece ani, curaţi şi îmbrăcaţi în cele mai bune haine. Şi ei s-au plimbat prin muzeu şi au făcut ochii mari la viaţa lui Lenin cel mort, dezvăluită în detaliu de atâtea obiecte. I-au privit cu uimire căciula de blană, paltonul cu guler de blană, încălţările, mesele pe care scria, scaunele pe care şedea. Tot ce ţine de acest om este aici – totul, mai puţin umorul. Nu vezi nicio dovadă că, în toată viaţa lui, va fi avut vreun gând mai vesel, vreun moment în care să fi râs din toată inima, vreo seară în care să se fi distrat. E evident că astfel de momente au existat, dar poate că, din punct de vedere istoric, Lenin nu are voie să aibă aşa ceva.

Muzeul acesta te face să crezi că Lenin a fost conştient de locul pe care îl va ocupa în istorie. Nu numai că a păstrat fiecare fărâmă din gândirea şi scrierile lui, dar fotografiile în care apare există cu sutele. A fost fotografiat peste tot, în toate ipostazele şi la toate vârstele, de parcă ar fi anticipat că odată şi-odată va exista un muzeu numit Muzeul Lenin.

Locul e plin de linişte. Oamenii vorbesc în şoaptă, iar ghizii, înarmaţi cu indicatoarele lor, se exprimă într-o curioasă litanie melodică. Fiindcă în mintea ruşilor acest om a încetat să mai fie om. Nu mai e din carne şi oase, ci din piatră, bronz şi marmură. Capul lui pleşuv şi mustaţa răsucită se găsesc peste tot în Uniunea Sovietică. Ochii lui oblici, sfredelitori, te privesc din tablouri sau din statuile de ghips.

Seara am fost la o petrecere la clubul american, un loc unde se relaxează angajaţi ai ambasadei şi ataşaţii militari şi navali. S-a servit un punci viperin, din votcă şi suc de grapefruit, un memento bine-venit al zilelor prohibiţiei. Exista şi o mică orchestră de *swing,* condusă de Ed Gilmore, un mare *aficionado* de jazz. Numele iniţial al trupei era Kremlin Krows, dar întrucât lumea se cam încrunta la auzul lui, fusese schimbat în Moscow River Rats.

După solemnitatea după-amiezii petrecute în Muzeul Lenin, atmosfera încinsă, zgomotul şi hohotele de râs ale acestei petreceri au reuşit să ne destindă.

Printre tinerele prezente la petrecere erau şi câteva soţii, de-acum celebre, ale unor americani şi britanici, care nu primiseră permisiunea să părăsească Uniunea Sovietică. Tinere drăguţe şi destul de triste. Nu li se pot alătura soţilor lor din Anglia sau America, aşa că sunt angajate de ambasade până la luarea unei decizii finale.

Sunt multe lucruri despre Uniunea Sovietică pe care nu le înţelegem, iar acesta e unul dintre ele. Femeile aflate în această situaţie nu sunt mai multe de cincizeci. Pentru Uniunea Sovietică ele nu mai sunt de niciun folos. Dar sunt suspecte. Ruşii nu au niciun fel de relaţii cu ele, dar tinerelor nici nu li se permite să părăsească ţara. Din cauza acestor cincizeci de femei, a acestor cincizeci de femei lipsite de importanţă, Uniunea Sovietică şi-a atras mai multă publicitate negativă decât din pricina oricărui alt mărunţiş. Desigur, astfel de situaţii nu mai pot apărea, întrucât, potrivit unui decret recent, căsătoriile între ruşi şi străini sunt interzise. Şi iată-le pe aceste femei triste, care nu mai sunt rusoaice, dar nici n-au devenit încă britanice sau americance, cum stau blocate în Moscova. Nu putem înţelege din ce raţiuni sunt ţinute aici. Poate că ruşilor nu le place să li se spună ce să facă. Pur şi simplu. Când Clement Attlee în persoană a solicitat ca aceste femei să fie lăsate să plece, i s-a spus textual să-şi vadă de treabă. A fost încă una din gafele internaţionale al căror număr pare să crească pe zi ce trece. Uneori am impresia că liderii naţiunilor sunt nişte băieţaşi care caută ceartă şi se întărâtă unul pe altul care să lovească primul.

La clubul american a fost o petrecere frumoasă – frumoasă şi zgomotoasă –, care ne-a făcut să ne fie un pic dor de casă. De fapt, toţi cei de acolo au simţit acelaşi lucru, fiindcă Rusia nu e foarte primitoare cu străinii, mai ales dacă aceştia sunt cumva angajaţi ai

altor guverne. Şi, cu toate că nu eram de mult timp în Uniunea Sovietică, rujul de buze, rimelul şi unghiile ojate ale tinerelor ne-au făcut bine.

A doua zi, după-amiază, ne-am dus să vedem mitingul aviatic. Deşi au fost şi câteva numere prezentate de civili, cea mai mare parte din spectacol a fost asigurată de Forţele Aeriene Sovietice. Forţele armate sovietice au fiecare ziua ei. Există Ziua Tanchiştilor, Ziua Infanteriei şi Ziua Marinei, iar acum era Ziua Aviaţiei. Întrucât era un spectacol semi-militar, ni s-a spus că nu avem voie să facem fotografii. Nouă ni s-a părut puţin absurd, fiindcă acolo urmau să vină toţi ataşaţii militari de la toate ambasadele, adică oameni care se pricep la avioane. Pentru noi toate avioanele erau la fel. Foarte probabil că fiecare ataşat militar avea să-şi facă schiţe şi că înţelegea ce vedea acolo – noi însă nu.

Ne-a fost trimisă o maşină cu care am mers pe un bulevard ce părea să nu se mai sfârşească, flancat de steaguri, nenumărate steaguri roşii şi steaguri ale aviaţiei. De-o parte şi de alta a şoselei se înşirau portrete mari ale lui Stalin, Marx şi Lenin. Sute de mii de oameni se îndreptau spre aerodrom cu trenul sau cu autobuzele, iar alte sute de mii mergeau pe jos.

Locurile noastre erau la tribuna oficială, ceea ce a fost o greşeală. Ar fi trebuit să stăm pe pajiştea aceea enormă, unde se aflau efectiv milioane de oameni care urmăreau spectacolul. Era o zi toridă şi n-aveam nimic care să ne apere de soare. Pe pajişte erau tonete unde se vindeau băuturi răcoritoare şi prăjiturele. După ce ne-am aşezat, s-a pornit un freamăt care curând s-a prefăcut într-un vuiet asurzitor. Erau oamenii ridicaţi în picioare ca să-l salute pe Stalin, care tocmai sosise. Nu-l vedeam, nu-i vedeam loja, fiindcă stăteam prea departe de el. Nu a fost întâmpinat cu ovaţii, ci cu un zumzet, produs parcă de milioane de albine.

Mitingul a început aproape imediat. Mai întâi au apărut piloţii civili, unii din uzine, alţii de la cluburi aviatice, plus câteva grupuri de femei. Zburau în formaţii cu modele complicate şi o făceau superb. Şiruri lungi de avioane făceau aceleaşi manevre ca şi cel din faţă: se lansau în lupinguri, tonouri şi picaje, rămânând unul în spatele celuilalt.

Apoi au apărut avioanele militare, în formaţii strânse, câte trei, câte cinci şi câte şapte, aripă lângă aripă şi acţionând ca unul singur. Zburau magnific, dar mulţimea nu pentru asta venise. Venise să vadă noile modele, avioanele cu reacţie şi cele cu motoare de rachetă. Până la urmă şi-au făcut şi ele apariţia. Unele au urcat în mare viteză, aproape perpendicular, până în înaltul cerului, iar rachetele ataşate pe aripi lăsau în urmă o dâră de alb. În fine, iată şi avioanele cu reacţie. Poate pentru ca să-i deruteze pe observatori, zburau la doar o sută de metri deasupra solului şi, până să le auzim, dispăruseră deja, trecând

ca fulgerul. Păreau să fie vreo trei sau patru modele noi. Habar n-avem cum sunt în comparaţie cu alte avioane cu reacţie, dar nouă ni s-au părut extrem de rapide. Dintre toate avioanele care au participat la miting, numai două, foarte masive, ni s-au părut a fi bombardiere.

A urmat simularea unei bătălii aeriene. Au apărut avioane inamice, cele de apărare s-au înălţat ca să le intercepteze, iar la sol, undeva departe, baterii antiaeriene trăgeau într-una, făcând aerodromul să se cutremure la fiecare salvă asurzitoare. Simularea era foarte reuşită: ici şi colo din câte un avion ţâşneau flăcări şi un fum negru, iar avionul se prăvălea dincolo de creasta unor dealuri, de unde izbucnea o explozie de lumină, ca şi cum avionul s-ar fi izbit de pământ. Era un spectacol dramatic de foarte bună calitate.

Ultimul număr a fost şi cel mai spectaculos. Din mai multe avioane de transport masive, ce pluteau peste câmpie, au început să sară paraşutişti. Erau cel puţin cinci sute, atârnaţi de paraşute roşii, verzi şi albastre. Soarele le făcea să semene cu nişte flori zburătoare. S-au apropiat încet de sol şi, cu puţin înainte de aterizare, din fiecare paraşută a ţâşnit o alta, astfel încât paraşutiştii au aterizat în picioare, fără să se împiedice sau să se rostogolească.

Cred că repetiţiile duraseră câteva săptămâni bune, fiindcă sincronizarea era perfectă, fără niciun fel de întârziere. Se trecea de la un număr la altul fără ezitare. La sfârşit freamătul a crescut din nou, însoţit de aplauzele a sute de mii de oameni. Stalin pleca şi nu l-am văzut nici de data asta.

Cele mai bune locuri de la tribuna oficială au şi ele dezavantajele lor şi am regretat că nu fuseserăm pe pajişte, unde oamenii se aşezaseră, lejer pe iarbă ca să privească spectacolul, văzând mai multe decât noi. N-am mai repetat greşeala de a ocupa locuri pentru VIP-uri. Chiar dacă e flatant, nu vezi la fel de mult ca restul lumii.

A doua zi dimineaţa a sosit aprobarea de a face fotografii. În sfârşit Capa avea mână liberă să-şi folosească aparatele şi deja îl mâncau palmele. Voiam fotografii cu reconstrucţia Moscovei, cu locuitorii care îşi zugrăveau şi îşi reparau clădirile pentru aniversarea întemeierii oraşului. Sweet Lana urma să ne însoţească, în calitate de ghid şi interpret.

Aproape imediat ne-am confruntat cu atitudinea ostilă de care au parte fotografii străini. Fotografiam nişte copii care se jucau pe un morman de moloz. Construiau şi ei, puneau pietre una peste alta şi cărau praful în cărucioare, imitându-i pe adulţi. Brusc a apărut un miliţian. Foarte politicos. Voia să ne vadă autorizaţia. A citit-o, dar nu părea dispus să rişte doar la vederea unui petic de hârtie. Aşa că ne-a dus la cea mai apropiată cabină telefonică, de unde a sunat la un fel de sediu. Apoi am aşteptat. Am aşteptat jumătate de oră, până a sosit o maşină plină cu agenţi în civil. Ne-au citit fiecare autorizaţia. Apoi au

ţinut o mică şedinţă. Nu ştim ce au vorbit între ei, dar i-am văzut cum telefonează din nou, pentru ca, în cele din urmă, să revină zâmbind şi ducând mâna la şapcă, după care am fost lăsaţi să facem fotografii în cartierul acela.

Apoi ne-am dus în altă parte a oraşului, fiindcă voiam să fotografiem magazinele de alimente, cele de îmbrăcăminte şi magazinele universale. Şi am fost iarăşi abordaţi de un miliţian foarte politicos, care ne-a verificat autorizaţia şi apoi a intrat într-o cabină telefonică, în timp ce noi aşteptam. Şi iarăşi a sosit o maşină cu agenţi în civil şi fiecare ne-a citit autorizaţia şi apoi s-au consultat şi au telefonat din cabină. Exact la fel. Au revenit zâmbind şi au dus mâna la şapcă, iar noi am fost lăsaţi să facem fotografii şi în cartierul acela.

Această practică pare a fi una generală în Uniunea Sovietică. Cred că e generală oriunde acţionează agenţiile guvernamentale. Nimeni nu vrea să rişte. Nimeni nu e dispus să accepte sau să refuze o propunere. Trebuie să meargă întotdeauna la un superior. Astfel se pune la adăpost de orice formă de critică. Toţi cei care au avut de-a face cu armata sau cu guvernul ştiu ce vreau să spun. Reacţia la aparatele noastre de fotografiat a fost mereu curtenitoare, dar şi foarte precaută, iar aparatul nu făcea clic până când miliţianul nu era sigur că totul e în ordine.

Magazinele alimentare din Moscova sunt foarte mari şi, ca şi în cazul restaurantelor, se împart în două categorii: magazinele pe bonuri, unde alimentele sunt foarte ieftine dacă ai bonurile necesare ca să le cumperi, şi magazinele libere, controlate tot de guvern, unde poţi cumpăra aproape orice, dar la preţuri foarte ridicate. Există munţi de conserve, iar şampania şi vinul din Georgia stau în piramide. Am văzut şi produse care se prea poate să provină din Statele Unite. Se găseau conserve de crab cu etichete japoneze. Conserve germane. Şi existau şi produse de lux provenite chiar din Uniunea Sovietică: cutii mari cu icre negre, grămezi de cârnaţi din Ucraina, felurite sortimente de brânză, peşte sărat şi chiar carne de vânat, raţă sălbatică şi sitar, dropie, iepure de casă şi de câmp, păsări mici de tot felul şi una albă, care semăna cu ierunca polară. Se mai găseau şi tot soiul de cărnuri afumate.

Dar toate aceste alimente sunt produse de lux. Pentru rusul obişnuit important este preţul pâinii şi mărimea ei, ca şi preţul verzei şi al cartofilor. Într-un an bun, ca acesta, preţurile la pâine, varză şi cartofi scad – şi acesta este indicatorul recoltelor bune sau proaste.

Vitrinele magazinelor alimentare – atât cele pe bonuri, cât şi cele comerciale – sunt pline de reproduceri din ceară ale alimentelor vândute în interior: şuncă, slănină, cârnaţi, ciozvârte de vită, ba chiar şi cutii de caviar din ceară.

Am mers apoi la magazinele unde se vând articole de

îmbrăcăminte, încălţăminte, ciorapi de damă, costume şi rochii. Nu de cea mai bună calitate şi nici prea bine croite. Unul dintre principiile Uniunii Sovietice este acela de a produce obiecte de larg consum atâta timp cât e necesar şi de a nu produce obiecte de lux decât atunci când cele de larg consum au acoperit o mare parte din cerere. Existau imprimeuri şi câteva costume de lână, la nişte preţuri care ni s-au părut foarte mari. Dar iată că riscăm iar să facem generalizări, căci până şi în scurta noastră şedere în Uniunea Sovietică preţurile au scăzut, iar calitatea produselor a părut că se îmbunătăţeşte, ceea ce ne face să credem că un lucru care azi e adevărat mâine s-ar putea să nu mai fie.

Am mers şi la magazinele comerciale unde se vând obiecte la mâna a doua. Acestea sunt magazine specializate. În unul se vând obiecte de porţelan şi lampadare, în altul bijuterii – bijuterii vechi, fiindcă acum se confecţionează foarte puţine bijuterii –, granate şi smaralde, cercei, inele şi brăţări. În al treilea se vând rolfilme şi aparate de fotografiat, mai ales aparate germane, captură de război. În al patrulea se găsesc haine şi încălţări la mâna a doua. Există şi magazine unde se vând pietre semipreţioase din Munţii Ural – berii, topaz, acvamarin.

În afara acestor magazine se face un alt fel de comerţ. Dacă ieşi dintr-unul în care se vând aparate de fotografiat, doi-trei inşi te abordează pe furiş, fiecare cu câte un pachet în care e fie un Contax, fie un Leica sau un Rolleiflex. Inşii în cauză te lasă să arunci o privire, apoi îţi spun preţul. Acelaşi lucru se întâmplă şi în faţa magazinelor de bijuterii. Un ins care ţine un ziar în mână îl deschide repede, îţi arată un inel cu diamante şi spune un preţ. Ceea ce face el probabil că e ilegal. Preţurile cerute de aceşti comis-voiajori de ocazie sunt de obicei puţin mai mari decât cele din magazinele comerciale.

Aceste magazine sunt mereu pline de oameni care nu intră ca să cumpere, ci ca să se uite la alţii care cumpără. Dacă priveşti mai atent un obiect, eşti înconjurat imediat de oameni care vor să se uite, să vadă dacă îl cumperi. Cred că pentru ei e un fel de teatru.

Ne-am întors în dormitorul nostru verde, cu pictura lui murală fără noimă, conştienţi că suntem deprimaţi. La început nu ne-am dat seama de ce, apoi ne-am lămurit: pe străzi se aud foarte puţine râsete şi rareori vezi oameni care zâmbesc. Oamenii merg – sau mai degrabă aleargă – cu capul în pământ şi nu zâmbesc. Poate fiindcă muncesc prea mult şi trebuie să meargă prea mult pe jos ca să ajungă la serviciu. Oricum, toţi sunt foarte serioşi când merg pe stradă, deşi poate că aşa au fost dintotdeauna. Cine ştie…

Am luat cina cu Sweet Joe Newman şi cu John Walker de la *Time* şi i-am întrebat dacă observaseră şi ei absenţa râsetelor de pe stradă. Au răspuns că da. Şi au adăugat că după o vreme absenţa râsetelor îţi intră sub piele şi nu mai râzi nici tu. Ne-au arătat un număr din

Krokodil, o revistă sovietică de umor, şi ne-au tradus câteva glume. Nu erau glume care să-ţi provoace râsul, ci glume tăioase, critice. N-aveai cum să râzi, fiindcă nu erau deloc vesele. Sweet Joe auzise că în afara Moscovei lucrurile stăteau altfel, fapt de care ne-am dat şi noi seama după aceea. La ţară, în Ucraina, în stepă şi în Georgia se râde zdravăn. Moscova însă e un or as foarte serios.

Unul dintre corespondenţii de presă avea o problemă cu maşina şi şoferul lui. Îi trebuia altă maşină şi alt şofer rus, căci fără asta un străin nu se poate descurca în Moscova. Schimbarea şoferilor îi dădea numai bătăi de cap. Problema lui era următoarea: şoferul era foarte bun, dar când nu-l ducea pe el dintr-un loc într-altul, se oferea să-i transporte pe toţi cei care-i dădeau o sută de ruble pe cursă. Astfel şoferul se îmbogăţea, iar maşina se rablagea. Şi n-avea ce face, căci dacă se plângea, şoferul se îmbufna un pic şi de câte ori se îmbufna şoferul, se întâmpla ceva cu maşina, iar de câte ori se întâmpla ceva cu maşina, aceasta stătea cam două-trei săptămâni în garaj. Prin urmare, era mai bine să nu-şi supere cu nimic şoferul dacă voia să circule cât de cât cu maşina. Încercase să găsească alţi şoferi, dar toţi erau la fel.

În unele cazuri problema şoferilor devine puţin cam absurdă. Şoferul lui Ed Gilmore are propriul lui şofer, care îl aduce la lucru.

Ne-am întrebat dacă aceste poveşti erau pe de-a-ntregul adevărate şi nu ne-am convins decât în momentul în care cineva ne-a închiriat un autobuz întreg. Trebuia să ajungem urgent de la aeroport în oraş şi singurul mijloc de transport disponibil era un autobuz. Călătoria ne-a costat patru sute de ruble. Pe de altă parte, nu pot spune că n-am venit de la aeroport în stil mare, doar noi doi, într-un autobuz cu treizeci de locuri.

Se prea poate ca şoferii din Moscova să fie foarte bogaţi şi fericiţi, dar sunt absolut necesari, căci unui străin îi e foarte greu să obţină un permis de conducere aici. Un ziarist străin a dat examenul de conducere, dar a picat la întrebarea „Ce este pe automobil şi nu face parte din el?". I-au venit în minte multe lucruri care sunt pe automobil şi până la urmă a ales unul, care însă s-a dovedit greşit. Răspunsul corect era „Noroi".

În seara aceea am văzut la ambasadă filmul american *Rapsodia albastră.* Îl mai văzuserăm, dar versiunea aceasta a fost mult mai amuzantă, fiindcă operatorul a încurcat rolele şi filmul a început cu moartea tuturor personajelor. Treptat, acestea au revenit la viaţă, iar la sfârşitul filmului George Gershwin a ajuns la vârsta copilăriei. Ne-a plăcut mai mult aşa.

Capa se folosea mereu de fereastra de la hotel ca să fotografieze oamenii de pe stradă. Se ascundea cu un teleobiectiv în dosul perdelelor şi fotografia oameni care mergeau prin ploaie sau făceau

cumpărături la dugheana de peste drum. Şi astfel a continuat duelul fotografic cu insul de la atelierul de reparaţii.

Nici eu, nici Capa nu mai primiserăm de mult timp veşti de acasă. Scrisorile nu ajungeau până la noi, aşa că ne-am hotărât să încercăm să dăm un telefon la New York. A fost o încercare extrem de grea, la care în cele din urmă am renunţat. Nu poţi telefona la New York decât dacă depui bani – dolari – în contul rusesc din New York. Asta presupunea să-i telegrafiem cuiva din New York, să-i spunem momentul în care voiam să telefonăm şi exact cât timp aveam de gând să vorbim. Apoi se calcula costul convorbirii, dolarii erau depuşi în contul din New York şi de-abia atunci obţineam legătura din Moscova. Dar, întrucât acest proces ne-ar fi luat între şapte şi zece zile, am decis că era mai simplu să scriem în continuare scrisori şi să sperăm că până la urmă vom primi şi noi răspuns.

Când în sfârşit scrisorile au început să sosească, am descoperit că poşta aeriană de la New York la Moscova dura între zece zile şi trei săptămâni. Nu ştim de ce durează atât de mult, fiindcă de la New York la Stockholm sunt necesare doar două zile, iar restul timpului înseamnă doar drumul de la Stockholm la Moscova. Această întârziere accentuează senzaţia de izolare, de însingurare a străinului.

Începuserăm să ne cam facem griji, fiindcă eram deja de o săptămână în Moscova şi autorizaţiile care să ne permită să părăsim oraşul nu mai soseau. Credeam că ne vom pierde toată vara aşteptându-le, când, pe neaşteptate, s-au materializat, aşa că de-acum puteam să ne realizăm proiectul.

Sweet Joe Newman a organizat în cinstea noastră un cocteil care a durat până noaptea târziu. Noi voiam să plecăm spre Kiev în zori. Cocteilul ne-a mai înveselit – pe noi şi pe încă alţi cincizeci de oameni.

Am aflat că există mari probleme în ce priveşte călătoriile prin Uniunea Sovietică. De exemplu, nu poţi merge de la Kiev la Stalingrad sau de la Stalingrad la Stalino. De fiecare dată trebuie să te întorci la Moscova şi să pleci din nou, căci sistemul de transport funcţionează numai dinspre Moscova, precum spiţele unei roţi, iar şoselele sunt atât de distruse de război, încât utilizarea lor este aproape imposibilă şi ne-ar fi luat mult mai mult timp decât aveam noi la dispoziţie. O altă dificultate e aceea că, întrucât zboară numai ziua – deci nu există curse de noapte avioanele pleacă foarte devreme. De fapt, după cocteilul lui Sweet Joe, ni s-a părut că pleacă mult prea devreme.

Capitolul 4

Sweet Lana n-a putut merge cu noi la Kiev. A înlocuit-o domnul Şmarski pe postul de interpret şi ghid. Acesta era un tânăr micuţ şi amabil, care studia literatura americană. Vorbea o engleză foarte academică. Ca de obicei, Capa şi-a permis să se joace cu numele lui.

Șmarski îl corecta mereu:

— Domnule Capa, se pronunţă Şmarski, nu Şumarski.

La care Capa răspundea:

— Am înţeles, domnule Şomarski.

— Nu, domnule Capa, Şmarski, nu Şumarski şi nici Şomarski!

Capa îl necăjea astfel în fiecare zi, inventând noi pronunţii ale numelui său. Şmarski se arăta mereu uşor îngrijorat de felul ambiguu în care vorbeam noi. O vreme a încercat să ne urmărească, apoi a renunţat să ne mai asculte. De câteva ori aranjamentele lui n-au funcţionat: maşinile comandate nu ne-au aşteptat, iar avioanele n-au mai zburat. Aşa am ajuns să-i spunem Gremlin Kremlin.

— Ce sunt gremlinii? a întrebat el.

I-am explicat pe îndelete care e originea gremlinilor, cum au apărut ei în Forţele Aeriene Britanice şi care le sunt năravurile: cum opresc ei motoarele în aer, cum acoperă aripile cu gheaţă şi cum întrerup alimentarea cu benzină.

Șmarski ne-a ascultat cu atenţie şi la sfârşit a ridicat un deget şi a zis:

— În Uniunea Sovietică nimeni nu crede în fantome.

Poate că am întins prea mult coarda cu el. Sper că nu s-a simţit jignit.

Există un lucru despre care nu poţi fi sigur niciodată şi acela e momentul în care pleacă un avion. E imposibil să ştii dinainte. Ştii doar că pleacă dis-de-dimineaţă. Un alt lucru de care poţi fi sigur e că trebuie să te prezinţi la aeroport cu mult timp înainte de plecarea avionului. De câte ori urmează să călătoreşti cu avionul, trebuie să soseşti la aeroport pe întuneric şi pe frig, înainte de ivirea zorilor, iar apoi să stai şi să bei ceai câteva ore înainte de plecare. Ceasul din camera noastră a sunat la ora trei dimineaţa, iar noi n-am fost deloc fericiţi să ne dăm jos din pat, mai ales că fuseserăm la cocteilul lui Sweet Joe. Acum, mai mult ca oricând, aveam nevoie de un somn de douăsprezece ore, iar noi nu dormiserăm decât una. Am îngrămădit genţile în portbagaj şi am pornit-o spre aeroport pe străzile pustii ale Moscovei.

Pe drum am observat un lucru care s-a repetat de nenumărate ori. Şoferii din Uniunea Sovietică calcă pe accelerator, apoi opresc motorul, scot maşina din viteză şi o lasă să meargă în virtutea inerţiei. Fac asta de fiecare dată când ajung în vârful unui deal. Ni s-a spus că

astfel economisesc benzină şi că aşa au fost instruiţi la şcoala de şoferi. Fiecare şofer primeşte o anumită cantitate de benzină pentru a acoperi o anumită distanţă şi trebuie să facă tot posibilul ca să se descurce cu ea. În consecinţă, se foloseşte de orice şmecherie ca să îi ajungă benzina până la sfârşit. Acesta este un alt aspect al imensului sistem birocratic din Uniunea Sovietică, comparabil cu birocraţia din restaurante. Uzura ambreiajului şi a schimbătorului de viteze nu contează, iar cantitatea de benzină economisită nu poate fi foarte mare. Nouă practica asta ni s-a părut enervantă. Maşina accelerează până la o sută de kilometri pe oră, moment în care şoferul ridică piciorul de pe pedală şi maşina merge în legea ei până încetineşte. Apoi sare iar la o sută pe oră şi iar merge fără motor.

Deşi mai era până să se crape de ziuă, aeroportul moscovit era plin de oameni. Întrucât toate avioanele pleacă dis-de-dimineaţă, călătorii încep să se adune la aeroport puţin după miezul nopţii. Şi sunt îmbrăcaţi în toate felurile. Unii poartă haine de blană, ca să se apere de frigul arctic de la Marea Albă sau din nordul Siberiei, pe când alţii poartă haine uşoare, tocmai bune pentru regiunile subtropicale de la Marea Neagră. La şase ore de Moscova cu avionul poţi găsi aproape orice climă din lume.

Fiind oaspeţii organizaţiei Voks, am trecut prin sala de aşteptare şi am intrat într-o încăpere alăturată, unde se aflau o masă mare, câteva canapele şi nişte scaune confortabile. Acolo, sub ochiul vigilent al lui Stalin, care ne privea dintr-un tablou, am băut ceai tare până am fost anunţaţi să mergem la avion.

În tabloul imens, în ulei, cu Stalin acesta era îmbrăcat în uniformă militară şi purta toate decoraţiile - extrem de multe. La gât avea Steaua de Aur, cea mai înaltă decoraţie acordată oamenilor muncii din Uniunea Sovietică. Sus, în stânga, cea mai dorită distincţie dintre toate, Steaua de Aur a Eroului Uniunii Sovietice, care corespunde Medaliei noastre de Onoare conferite de Congres. Sub ea venea un şir de medalii de război, fiecare simbolizând câte o luptă la care participase, iar în dreapta se zăreau mai multe stele din email, roşii şi galbene. În locul unor panglici, aşa cum poartă militarii noştri, aici pentru fiecare bătălie importantă dusă de armata sovietică se conferă câte o medalie: Stalingrad, Moscova, Rostov etc. Stalin le poartă pe toate. Ca mareşal al armatei sovietice, el le-a condus pe toate.

Aici cred că putem aduce în discuţie un lucru care îi intrigă pe majoritatea americanilor. Nimic din ce se întâmplă în Uniunea Sovietică nu scapă ochiului de ghips, bronz, ulei sau broderie al lui Stalin. Portretul lui e prezent nu numai în fiecare muzeu, ci şi în fiecare sală a fiecărui muzeu. Statuia lui mărşăluieşte în faţa tuturor clădirilor publice. Bustul lui străjuieşte toate aeroporturile, gările şi autogările. Bustul acela este prezent în toate sălile de clasă din şcoli şi de multe

ori portretul lui Stalin stă chiar în spatele bustului. În parcuri Stalin stă pe o bancă de ghips şi discută diverse probleme cu Lenin. Figura lui este brodată de şcolăriţe la orele de lucru manual. Magazinele vând milioane şi milioane de portrete de-ale lui şi fiecare familie are cel puţin unul. E evident că pictarea, modelarea, turnarea, forjarea şi brodarea lui Stalin e una dintre industriile cele mai dezvoltate din Uniunea Sovietică. Stalin e pretutindeni, el vede tot.

Pentru americani, cu teama şi ura lor faţă de puterea concentrată în mâinile unui singur om şi de perpetuarea puterii, acesta este un lucru înfricoşător şi dezgustător. În timpul ceremoniilor tablourile lui Stalin depăşesc orice limită raţională. Ajung până la o înălţime de opt etaje şi la o lăţime de cincisprezece metri. Pe fiecare clădire publică există astfel de portrete monstru.

Am vorbit despre asta cu mai mulţi ruşi, de la care am primit câteva răspunsuri. Unul a fost că ruşii erau obişnuiţi cu portretele ţarului şi ale familiei acestuia, iar când ţarul a fost detronat, a fost nevoie de un înlocuitor. Altul a fost că icoana a intrat în conştiinţa ruşilor şi că portretul lui Stalin e tot un fel de icoană. Un al treilea ins mi-a zis că ruşii îl iubesc atât de mult pe Stalin, încât îl vor tot timpul în preajma lor. Un al patrulea a spus că lui Stalin nu-i place practica asta şi că a dispus să se renunţe la ea. Dar nouă ni s-a părut că atunci când lui Stalin nu-i place ceva, acel ceva dispare, iar în cazul de faţă nici vorbă să se întâmple aşa ceva. Oricum ar fi, nimeni nu poate scăpa o clipă de ochiul zâmbitor, gânditor sau sever al lui Stalin. Acesta e unul dintre lucrurile pe care americanul nu le poate înţelege din punct de vedere emoţional. Mai există şi alte tablouri sau statui. Şi poţi spune cu aproximaţie care e apropierea altor lideri de Stalin după dimensiunile fotografiilor şi portretelor lor. Astfel, în 1936 tabloul imediat următor ca mărime era cel al lui Voroşilov, iar acum este, invariabil, cel al lui Molotov.

După patru pahare de ceai tare, am fost chemaţi la avion, spre care ne-am îndreptat târând genţile după noi. Era din nou un C-47 vechi, cafeniu. Oamenii şi-au urcat boccelele în avion şi le-au îngrămădit pe culoar. Toţi îşi aduseseră mâncare cu ei: pâine neagră, mere, cârnaţi, brânză şi şuncă afumată. Ruşii au mereu mâncare la ei: o idee foarte bună, din câte ne-am dat noi seama. Cu o pâine neagră de secară în geantă nu rămâi flămând nici două zile dacă se întâmplă ceva. Ca de obicei, sistemul de ventilaţie nu mergea şi, de îndată ce uşile s-au închis, aerul a devenit irespirabil. Se simţea şi un iz de drojdie, a cărui sursă n-am putut-o descoperi multă vreme. Într-un târziu am văzut că venea de la cei care mâncaseră pâine neagră de secară. Dar cu timpul, după ce guşti din pâinea aceea, te obişnuieşti cu mirosul şi nu-ţi mai pasă.

Capa luase cu el şi câteva cărţi. Nu ştiam cum de făcuse rost de

ele. Ulterior mi-am dat seama că tovarăşul meu de drum fură cărţi. El zice că le împrumută. Vârâ cărţile în buzunar cu aerul cel mai firesc şi, dacă e prins asupra faptului, spune: „Nicio grijă, le înapoiez. Le împrumut doar. Vreau să le citesc". Cărţile sunt rareori înapoiate proprietarilor lor.

Culmea a atins-o cu Ed Gilmore. Pentru corespondenţii de presă din Moscova cărţile sunt foarte preţioase, aşa că sosirea unui pachet cu romane poliţiste sau contemporane este un prilej de bucurie şi încântare. Întâmplător, Ed Gilmore tocmai primise un nou roman de Ellery Queen. Citise deja cinci capitole când l-am vizitat şi, fireşte, a lăsat cartea deoparte ca să discute cu noi. La plecarea noastră s-a uitat după carte, dar aceasta dispăruse – o împrumutase Capa. Dacă ar fi împrumutat-o sau ar fi furat-o pe Tamara, drăgălaşa soţie a lui Ed, poate că Ed ar fi fost mai şocat, dar nu şi mai furios. Nici în ziua de azi nu cred că ştie cum i-a dispărut cartea. Pentru o vreme Capa, care auzise nişte zvonuri despre furia lui Gilmore, s-a ferit să mai dea ochii cu el. Printre corespondenţii de presă din Moscova, mai ales în timpul iernii, se înfiripa un cod al onoarei asemănător cu cel legat de cai din Vestul Sălbatic: aproape că eşti linşat dacă furi o carte. Capa însă nu s-a învăţat minte şi nici nu s-a schimbat. Până la sfârşitul şederii noastre în Rusia a continuat să fure cărţi. Fură şi femei şi ţigări, dar asta se iartă mai uşor.

Am încercat să citim puţin în avion, dar am adormit imediat. Iar când am fost treziţi, ne aflam deasupra câmpurilor de cereale ale Ucrainei, la fel de plate ca Middle West-ul nostru şi aproape la fel de rodnice. Uriaşul grânar al Europei, un pământ râvnit de mulţi vreme de secole, cu lanuri galbene, nesfârşite, se întindea sub noi, acoperit cu grâu şi secară, o parte deja secerată, o parte care se secera chiar atunci. Nu se vedea niciun deal, nicio ridicătură de pământ. Câmpia plată se întindea până la linia rotundă, neîntreruptă, a orizontului. Şi era străbătută de meandrele râurilor şi pârâurilor.

Lângă sate erau zigzaguri de tranşee şi gropi lăsate de obuze acolo unde se desfăşuraseră lupte. Vedeam case fără acoperiş şi pete negre: clădirile arse din temelii.

Ni s-a părut că zburăm la nesfârşit peste această câmpie plată. Dar în cele din urmă am ajuns la Nipru şi am văzut Kievul urcat pe stânca lui de lângă mal, singura ridicătură de pământ pe kilometri întregi. Am zburat pe deasupra oraşului devastat de război şi am aterizat la marginea lui.

Toată lumea ne spusese că în afara Moscovei va fi altfel, că seriozitatea şi tensiunea vor dispărea. Şi aşa a şi fost. Pe aerodrom am fost întâmpinaţi de mai mulţi ucraineni şi reprezentanţi locali ai Voks. Erau oameni care râdeau. Erau mai veseli şi mai relaxaţi decât cei pe care îi întâlniserăm în Moscova. Deschişi şi inimoşi. Solizi şi

aproape toţi cu părul blond şi ochi cenuşii. Aveau şi o maşină cu care să ne ducă la Kiev.

Kievul trebuie să fi fost cândva un oraş frumos. E mult mai vechi decât Moscova. E mama oraşelor ruseşti. Aşezat pe un deal, lângă Nipru, se întinde până jos, în câmpie. Mănăstirile, fortăreţele şi bisericile lui datează din secolul al XI-lea. Pe vremuri aici se odihneau ţarii, aici îşi aveau palatele de vacanţă. Clădirile lui publice erau renumite în toată Rusia. Era un centru religios. Iar acum este plin de ruine. Aici germanii au demonstrat ce pot face ei mai bine. Fiecare clădire publică, fiecare bibliotecă, fiecare teatru, până şi circul, toate sunt distruse – nu de obuze, nu de lupte, ci prin incendiere şi dinamitare. Universitatea e arsă şi dărâmată, iar şcolile sunt în ruine. Asta n-a fost luptă, a fost o nimicire smintită a tuturor aşezămintelor culturale ale oraşului şi aproape a tuturor clădirilor frumoase ridicate în decurs de o mie de ani. Aici cultura germană şi-a făcut treaba. Unul dintre puţinele acte de justiţie din lumea asta e că prizonierii germani ajută la îndepărtarea mizeriei pe care au făcut-o.

Ghidul nostru ucrainean a fost Alexis Poltaratki, un tip masiv, care şchiopăta puţin din pricina unei răni căpătate la Stalingrad. Este scriitor ucrainean, e un om cald şi prietenos, vorbeşte bine engleza şi are un extraordinar simţ al umorului.

În drum spre hotel, am observat, la fel ca toată lumea, că tinerele ucrainence, majoritatea blonde şi bine făcute, sunt foarte drăguţe. Au stil, îşi leagănă şoldurile şi zâmbesc uşor. Deşi nu erau îmbrăcate mai bine decât femeile din Moscova, păreau să-şi poarte hainele cu mai mult rafinament.

Deşi Kievul a suferit în război mult mai mult decât Moscova, locuitorii oraşului nu păreau marcaţi de acea oboseală soră cu moartea a moscoviţilor. Nu mergeau aduşi de spate, ci cu pieptul înainte, şi râdeau pe stradă. Sigur, asta ar putea fi o trăsătură a naţiei, fiindcă ucrainenii nu sunt ca ruşii. Sunt alt fel de slavi. Şi, cu toate că majoritatea ucrainenilor vorbesc şi scriu în ruseşte, limba lor e distinctă, fiind mai apropiată de limbile slave de sud decât de rusă. Multe cuvinte ucrainene, mai ales cele ce ţin de agricultură, sunt la fel ca în maghiară şi multe alte cuvinte apar mai degrabă în cehă decât în rusă.

La hotelul Inturist gazdele noastre ne-au oferit un prânz magnific: roşii şi castraveţi proaspeţi, saramură de peşte, castroane cu icre negre şi votcă. Şi nişte peşti prăjiţi mici, din Nipru, şi biftecuri minunat asezonate cu ierburi ucrainene. Şi vin din Georgia, şi cârnați ucraineni, care sunt delicioși.

Oamenii aceştia pur şi simplu emanau prietenie. În timpul prânzului ne-au povestit, extrem de amuzaţi, despre un american care fusese în Kiev ca membru al unei comisii internaţionale. Tipul s-a întors în

America şi a scris o serie de articole şi o carte despre Ucraina. Lucrul care îi amuza pe ei e că americanul nu ştia prea multe despre Ucraina. Ieşise rar din camera lui de hotel şi nu văzuse nimic, aşa că putea la fel de bine să-şi fi scris cartea fără să plece din America. Potrivit acestor ucraineni, cartea era plină de inexactităţi şi chiar primiseră o scrisoare de la şeful americanului, unde se recunoştea acest lucru. Ucrainenii erau îngrijoraţi că acest individ, cunoscut acum drept o autoritate în chestiuni ce ţineau de ţara lor, ar putea fi crezut în America. Şi ne-au zis, printre hohote de râs, că într-o seară, lângă hotelul unde îşi lua cina, o maşină a dat un rateu, iar tipul a sărit în picioare, strigând: „Bolşevicii împuşcă prizonierii!". Ceea ce, spuneau ucrainenii, probabil că încă mai crede.

După-amiază ne-am plimbat printr-un parc frumos, care mărgineşte faleza de deasupra Niprului. Am văzut nişte copaci uriaşi. Pavilionul ars de germani fusese înlocuit şi se construise un nou stadion. Printre copaci se vedeau mormintele apărătorilor oraşului, nişte movile verzi, cu flori roşii plantate deasupra. Erau şi câteva scene mici de teatru, şi multe bănci de pe care puteai să urmăreşti spectacolele.

Departe, în vale, fluviul o coteşte pe lângă stâncă şi dincolo de el există o plajă cu nisip unde, după o baie bună, oamenii stau la soare. Şi mai încolo se văd ruinele unui orăşel complet distrus în timpul luptelor de recucerire a Kievului: dărâmături, lemn carbonizat şi câte o bucată de zid rămasă în picioare. Pe aici s-a întors Armata Roşie în oraş şi l-a eliberat de sub ocupaţia germană.

În parc cânta o orchestră, pe care o ascultau o sumedenie de copii aşezaţi frumos pe bănci. Pe fluviu pluteau bărci cu pânze şi vapoare, iar în apă se îmbăiau mai multe grupuri de bărbaţi.

Am mers pe o pasarelă care traversa o şosea. Sub ea se afla o staţie de autobuz. În faţa autobuzului am văzut cea mai aprigă luare de poziţie din partea unei femei. Regulile ruseşti care privesc statul la coadă sunt inexorabile. Fiecare trebuie să stea la rând ca să urce în tramvai sau în autobuz. Există şi excepţii: gravidele, femeile cu copii, persoanele foarte bătrâne şi infirmii. Ei urcă primii. Toţi ceilalţi sunt obligaţi să stea la rând. Se pare că sub noi un bărbat se băgase în faţă şi acum o femeie trăgea de el ca să-l trimită înapoi la coadă. Încăpăţânat, insul a urcat în autobuz, drept care femeia s-a repezit după el, l-a tras afară şi l-a silit să-şi reia locul la coadă. Femeia era furioasă şi ceilalţi oameni din rând au aclamat-o în timp ce-l trăgea pe ins din autobuz şi-l împingea la locul lui. A fost unul dintre puţinele cazuri de violenţă la care am asistat în timpul călătoriei noastre. De obicei oamenii de aici sunt incredibil de calmi.

La cina din seara aceea am fost foarte obosiţi, fiindcă dormiserăm puţin, aşa că pasiunea noastră faţă de votcă s-a diminuat şi apoi a dispărut cu desăvârşire.

Gazdele noastre voiau să ne pună multe întrebări. Doreau să afle lucruri despre America, despre dimensiunile ei, despre recoltele ei, despre politica ei. Atunci am început să înţelegem că America e o ţară foarte greu de explicat. Sunt multe lucruri pe care nu le înţelegem nici noi. Le-am explicat cum e guvernarea la noi şi cum fiecare putere stă cu ochii pe celelalte. Am încercat să le explicăm teama noastră de dictatură, teama noastră de conducătorii investiţi cu prea multe prerogative, motiv pentru care modelul nostru de guvernare este conceput în aşa fel încât să împiedice pe oricine să obţină prea multă putere sau, dacă o obţine, să nu-i permită să şi-o exercite. Am recunoscut că acest sistem face ca ţara să funcţioneze mai încet, dar am zis şi că o face să funcţioneze mai sigur.

Ne-au întrebat despre salarii, despre nivelul de trai, cum trăieşte un muncitor, dacă omul de rând are maşină, în ce fel de casă locuieşte, dacă odraslele lui merg la şcoală şi la ce fel de şcoală merg.

Apoi au vorbit despre bomba atomică şi au spus că nu se tem de ea. Stalin i-a asigurat că nu va fi folosită niciodată în război şi ei au o încredere oarbă în cuvintele lui. Unul a spus că şi în cazul în care ar fi folosită, bomba n-ar distruge decât oraşe mici. „Oraşele noastre sunt deja distruse. Ce altceva să le mai faci? Iar dac-am fi invadaţi, ne-am apăra, aşa cum am făcut şi cu nemţii. Ne vom apăra prin zăpadă, în păduri şi în câmp deschis."

Vorbeau cu dezgust despre război. Se saturaseră de el.

— Statele Unite ne vor ataca? ne-au întrebat ei. Va trebui să ne apărăm din nou ţara?

— Nu, noi nu credem că Statele Unite vor ataca. Nu ştim sigur, nimeni nu ne spune nouă aşa ceva, dar nu credem că poporul nostru vrea să atace pe cineva.

I-am întrebat de unde le-a venit ideea că noi am putea ataca Rusia. Păi, au răspuns ei, din ziarele voastre. Desigur, unele din ziarele noastre scriu mereu despre posibilitatea unui atac asupra Rusiei. Unele chiar scriu despre aşa-numitul război preventiv. Şi, au spus ucrainenii, din punctul lor de vedere, războiul preventiv e ca orice alt război. Noi le-am răspuns că, după părerea noastră, acele ziare pe care le pomenesc ei şi acei comentatori care vorbesc numai despre război nu sunt adevăraţii reprezentanţi ai poporului american. Noi nu credem că poporul american vrea război cu cineva.

Şi atunci a-nceput iar vechea poveste:

— Păi, de ce guvernul vostru nu controlează aceste ziare şi pe oamenii care vorbesc despre război?

Şi iar a trebuit să explicăm, ca de atâtea ori până atunci, că noi nu credem în controlul presei, că adevărul iese la iveală întotdeauna, iar restricţiile nu fac decât să ascundă lucrurile rele. La noi în ţară preferăm ca aceşti oameni să vorbească în public până îi doare gura şi

să scrie până îi doare mâna decât să le astupăm gura, iar ei să-şi picure otrava pe ascuns.

Informaţiile false despre America sunt la ordinea zilei şi la ei, căci şi ucrainenii au jurnaliştii lor de scandal. Au şi ei corespondenţi de presă care scriu din burtă, au şi ei apărători dârji ai patriei cu maşina de scris.

Ni se închideau ochii de somn şi ne saturaserăm de atâtea explicaţii, aşa că ne-am scuzat şi am mers la culcare. Mersesem mult pe jos şi genunchiul meu zdrobit mă durea al naibii de tare. Muşchii gambei îmi erau tari ca odgonul. De-abia mai puteam călca. Oricât de mult îmi displăcea această stare, m-am văzut nevoit să stau întins o vreme.

Am mai discutat un pic înainte să mergem la culcare. Dacă între Rusia şi Statele Unite ar izbucni un război, oamenii aceştia ar crede că noi suntem de vină. Fie că e din cauza propagandei, a fricii sau din orice alt motiv, în caz de război ar da vina pe noi. Când abordează acest subiect, vorbesc doar de invadarea ţării lor şi simt o mare teamă, fiindcă au simţit aşa ceva pe pielea lor. Şi-atunci întreabă: „Statele Unite ne vor invada? Vă veţi trimite bombardierele ca să distrugeţi şi ce-a mai rămas?”. Niciodată nu spun „Ne vom trimite bombardierele” sau „Noi vă vom invada”.

M-am trezit devreme şi m-am pregătit să-mi completez notiţele. Piciorul îmi era atât de ţeapăn, încât de-abia mă puteam sprijini în el. M-am aşezat la birou, care dădea înspre stradă, şi am privit oamenii. Am văzut o miliţiancă tânără care dirija circulaţia. Purta cizme, o fustă albastră, o tunică albă cu centură militară şi o bască aşezată cochet. Bastonul îi era vopsit în alb şi negru şi se mişca foarte vioi în mâna ei. Miliţianca era tare drăguţă.

M-am uitat cum merg femeile pe stradă – ca nişte dansatoare. Păşesc uşor şi au o ţinută elegantă. Multe din ele sunt foarte chipeşe. O mare parte din necazurile care s-au abătut asupra acestui popor se datorează bogăţiei şi fertilităţii pământului lor, la care au râvnit mulţi cuceritori. Dacă Statele Unite ar fi distruse din New York până în Kansas, am avea aceeaşi suprafaţă distrusă ca şi Ucraina. Dacă ar fi ucişi şase milioane de oameni, fără a mai socoti şi militarii, adică 15% din populaţie, v-aţi face o idee despre numărul victimelor Ucrainei. Dacă-i socotim şi pe militari, numărul ar fi mult mai mare. Fapt este că, din cei patruzeci şi cinci de milioane de civili, şase milioane au fost ucişi. Există mine de cărbuni care nu mai pot fi deschise, fiindcă germanii au aruncat acolo mii de cadavre. Fiecare maşinărie din Ucraina a fost distrusă sau luată, astfel încât acum, până la fabricarea altora, totul trebuie făcut cu mâna. Fiecare piatră, fiecare cărămidă din oraşul ruinat trebuie culeasă şi cărată în mâini, fiindcă nu mai există buldozere. Şi, în timp ce-şi reconstruiesc ţara, ucrainenii trebuie să

producă şi hrană, căci ei deţin marele grânar al naţiunii.

Se spune că în timpul strângerii recoltei nu există sărbători, iar acum se strânge recolta. În colhozuri nu există duminici, nu există zile libere.

Efortul pe care trebuie să-l depună ucrainenii e uriaş. Clădirile trebuie mai întâi demolate. O treabă pe care buldozerul o poate face în câteva zile aici cere săptămâni întregi, fiindcă nu mai sunt buldozere. Totul trebuie înlocuit. Şi trebuie înlocuit foarte repede.

Am trecut prin centrul distrus, bombardat, al oraşului şi pe lângă locul în care sadicii germani au fost spânzuraţi după război. La muzeu se aflau planurile noului oraş. Ne dădeam seama din ce în ce mai tare cât de mult se bazează ruşii pe speranţă -speranţa că mâine va fi mai bine decât azi. Aici, la muzeu, era macheta din ghips alb a noului oraş: un oraş grandios, fabulos, care urma să fie construit în stil clasic, din marmură albă, cu clădiri imense, coloane, domuri, arcade şi monumente comemorative gigantice, toate din marmură albă. Macheta din ghips a viitorului oraş ocupa o bună bucată dintr-o sală. Directorul muzeului ne-a arătat mai multe clădiri. Aici urma să fie Palatul Sovietelor, dincolo urma să fie muzeul – mereu muzeul.

Capa spune că muzeul e biserica ruşilor. Ei par să prefere clădirile impunătoare şi structurile bogat ornamentate. Le place somptuozitatea. În Moscova, unde zgârie-norii nu-şi au rostul, fiindcă spaţiul e aproape nelimitat, iar solul e plat, arhitecţii vor să înalţe totuşi zgârie-nori, aproape ca în New York, deşi aici nu e nevoie, cum e în New York. Încetul cu încetul, cu o voinţă de furnică, vor construi aceste oraşe. Acum însă oamenii vin printre dărâmături, printre clădirile distruse, făcute una cu pământul, bărbaţi, femei şi chiar copii vin la muzeu ca să vadă oraşele de ghips ale viitorului. În Rusia oamenii se gândesc întotdeauna la viitor. Recoltele de anul viitor, confortul de care vor avea parte peste zece ani, hainele care vor fi confecţionate foarte curând. Dacă a existat vreodată un popor care să-şi tragă energia din speranţă, acela e poporul rus.

Am părăsit acest orăşel din ghips atât de nou, încât nici n-a apucat să fie construit, şi ne-am îndreptat spre vechea mănăstire de pe faleză. Cândva fusese centrul Bisericii Ruseşti şi una dintre cele mai vechi clădiri de cult din Rusia. Arăta magnific, iar clădirile şi picturile ei datau din secolul al XII-lea. Dar apoi au venit germanii, care au aflat că această mănăstire era depozitara multor comori ale lumii. Şi, după ce au furat cele mai multe dintre ele, germanii au bombardat clădirile, ca să-şi ascundă fapta, înainte de a părăsi oraşul. Acum mănăstirea e un morman de pietre şi domuri, din care se mai văd ici şi colo bucăţele de ziduri pictate. Şi nu va fi reconstruită – ar fi imposibil. Au fost necesare secole întregi ca să fie înălţată, iar acum e doar o ruină. Buruienile care vin pe urma distrugerilor au răsărit printre dărâmături. Într-o

capelă din care a rămas doar jumătate, în faţa altarului distrus, am văzut prosternată o femeie în zdrenţe. Iar pe o poartă deschisă, pe care cândva numai ţarul sau familia lui puteau trece, păşea o femeie aproape nebună, cu privirea pierdută, care îşi făcea mereu cruce şi mormăia ceva nedesluşit.

O parte din mănăstire a rămas în picioare: o capelă unde, vreme de secole, numai ţarul şi nobilii aveau voie să se roage. Este un loc sumbru şi întunecos, dar plin de picturi. Fiecare enoriaş îşi avea scaunul lui din lemn cioplit, căci aici se desfăşura un ceremonial religios numai pentru cei aleşi şi era uşor să-ţi imaginezi vechea nobilime încruntată, concentrată asupra unui viitor nobil şi a unui paradis pentru nobili, un paradis probabil la fel de sumbru ca şi această biserică, cu tavanul ei înnegrit de fumul de tămâie şi cu licărul frunzelor aurite. Capa a remarcat:

— Toate bisericile solide sunt sumbre. De asta şi sunt solide.

În Kiev se află o biserică veche, una dintre cele mai vechi din lume, care a fost construită de Iaroslav cel înţelept în 1034. Încă mai stă în picioare, poate fiindcă nu a avut nimic de valoare, motiv pentru care germanii nu s-au atins de ea. Dar şi ea este la fel de sumbră.

Într-o capelă mică, lăturalnică, într-un sarcofag de marmură ca o căsuţă, se află Iaroslav cel înţelept. Legenda spune că Iaroslav şi-a rupt piciorul într-o bătălie. Corpul lui a stat o mie de ani în micuţul sarcofag, până când, recent, sicriul a fost deschis şi s-a descoperit că scheletul din interior chiar avea un picior rupt, şi atunci toată lumea a fost fericită, pentru că acesta era chiar Iaroslav cel înţelept. Aerul sumbru al bisericilor ne-a deprimat şi pe noi.

La prânzul oficial domnul Poltaraţki a vorbit despre actele de cruzime ale germanilor din timpul războiului, despre miile de oameni ucişi. Războiul nu este deloc o noutate pentru Kiev. Începând cu incursiunile tătarilor, aici s-au desfăşurat războaie de mii de ani. Dar niciun trib de sălbatici, niciun invadator nu s-a dedat la cruzimile demente şi calculate ale germanilor. Aceştia s-au năpustit asupra ţării ca nişte copii nebuni şi fără pic de milă. Iar acum şirurile de prizonieri, în uniformele lor germane, merg pe străzi ca să înlăture stricăciunile pe care le-au produs. Ucrainenii nici măcar nu se uită la ei. Întorc privirea când îi văd pe stradă. Sau se uită prin ei şi pe deasupra lor, fără să-i vadă. Asta poate că e cea mai grea pedeapsă ce le-ar putea fi administrată.

Seara am fost la teatru ca să vedem *Furtuna,* o piesă din secolul al XIX-lea jucată în stilul secolului al XIX-lea. Decorul era caraghios şi demodat, ca şi jocul actorilor. E ciudat că piesa încă se mai joacă – dar este ucraineană şi ucrainenilor le place tot ce-i al lor. Actriţa din rolul principal era foarte frumoasă. Semăna puţin cu Katharine Cornell şi ştia să se impună pe scenă. Este povestea unei soţii tinere aflate

sub papucul soacrei, o rusoaică autoritară. Tânăra se îndrăgosteşte de un poet. Se întâlneşte cu el în grădină, deşi e măritată cu altul. În grădină nu face decât să vorbească vrute şi nevrute şi să-l lase pe poet să-i sărute vârfurile degetelor, un păcat atât de mare, încât până la urmă şi-l mărturiseşte într-o biserică şi apoi se aruncă în Volga, unde se îneacă. Nouă ni s-a părut că e o pedeapsă mult prea mare pentru că a lăsat să i se sărute vârfurile degetelor. Piesa are şi o intrigă secundară. Slujnica trăieşte o tragedie asemănătoare, doar că în cheie ironică: iubitul ei nu este poet, ci un ţăran necioplit. A fost o piesă tradiţională, pe care spectatorii au gustat-o din plin. Schimbarea decorului a durat o jumătate de oră, drept care eroina principală s-a aruncat în apă cu mult după miezul nopţii. Ni s-a părut destul de straniu ca spectatorii, care cunoscuseră tragedia adevărată, tragedia invaziei, a morţii şi a pustiirii, să fie atât de impresionaţi de soarta unei femei care a lăsat să-i fie sărutate degetele în grădină.

A doua zi dimineaţa a plouat. Capa crede că ori de câte ori plouă, îl persecută cerul, fiindcă nu poate să facă fotografii. A înjurat vremea în dialect şi în patru-cinci limbi străine.

Capa îşi face mereu griji în privinţa rolfâlme-lor. Nu e destulă lumină sau e prea multă lumină.

Developarea n-a reuşit, pozele nu s-au imprimat bine, aparatele s-au defectat. Îşi face griji tot timpul. Dar ploaia e deja o insultă a divinităţii la adresa lui. A străbătut încăperea în sus şi-n jos până mi-a venit să-l omor, pentru ca în cele din urmă să se ducă la frizer, ca să se tundă castron, precum ucrainenii.

În seara aceea am mers la circ. Fiecare oraş rusesc, indiferent de mărime, are un circ permanent într-o clădire dedicată lui. Dar, fireşte, germanii incendiaseră circul din Kiev, aşa că acum spectacolul se desfăşura într-un cort, care rămânea totuşi unul dintre cele mai populare spaţii din oraş. Am avut locuri bune, iar Capa primise permisiunea să fotografieze, lucru care îl făcea destul de fericit. Circul nu se deosebea prea mult de ale noastre: avea o singură arenă şi mai multe şiruri de locuri.

Spectacolul a început cu acrobaţii. Am observat că trapeziştii erau legaţi cu o coardă de cingătoare, astfel încât, dacă se întâmpla să cadă, să nu-şi piardă viaţa sau să nu se accidenteze, fiindcă, după cum ne-a spus gazda noastră, ar fi absurd să pui în pericol viaţa unui om doar ca să dai emoţii publicului.

Fete drăguţe şi bărbaţi curajoşi săreau şi se răsuceau pe sârmă sau la trapez. Au urmat câinii şi acrobaţiile la sol, apoi tigrii, panterele şi leoparzii dresaţi şi-au prezentat numărul într-o cuşcă de oţel coborâtă în centrul arenei. Spectatorii erau entuziasmaţi, iar orchestra cânta muzica universală a cir-cului, care nu se schimbă niciodată.

Cei mai buni au fost clovnii. În clipa în care au apărut, toţi ochii s-au

întors înspre noi. Curând am aflat şi motivul. Acum clovnii lor îi maimuţăresc invariabil pe americani. Unul dintre ei o făcea pe femeia bogată din Chicago şi ne-a surprins ce imagine bună au ruşii despre felul cum arată o femeie bogată din Chicago. Spectatorii aşteptau să vadă dacă ne va irita acest gen de satiră, dar nouă ni s-a părut foarte amuzantă. Şi, la fel cum clovnii noştri poartă bărbi negre, lungi, cară bombe după ei şi se dau drept ruşi, şi clovnii ruşi se dau drept americani. Spectatorii au râs, plini de încântare. Femeia bogată din Chicago purta ciorapi de mătase roşii, pantofi cu toc înalt, bătuţi cu strasuri, o pălărie caraghioasă, aducând cu un turban, şi o rochie de seară acoperită cu paiete, care semăna cu o cămaşă de noapte prost croită. Păşea legănat prin arenă, cu un stomac fals care i se bălăbănea într-una, în timp ce soţul ei, tot un milionar din Chicago, dansa afectat în jurul ei. Glumele probabil că aveau mult haz (noi nu le înţelegeam), fiindcă spectatorii hohoteau de râs. Şi păreau foarte uşuraţi că nu ne-am arătat ofensaţi de clovni. După ce au terminat cu americanii bogaţi din Chicago, clovnii au prezentat o versiune violentă şi foarte amuzantă a morţii Desdemonei, în care aceasta nu e sugrumată, ci aproape omorâtă în bătaie cu un cuţit de cauciuc.

A fost un spectacol bun. Copiii, aşezaţi pe locurile din faţă, au păşit în lumea fermecată a circului, la fel ca toţi copiii din lume. Circul e mereu aici, nu pleacă în turnee, iar spectacolele se ţin tot anul, cu o scurtă pauză în timpul verii.

Întrucât ploaia încetase, după circ am mers la un club de noapte din Kiev, numit Riviera. E aşezat pe faleză, are un ring de dans în aer liber, înconjurat de mese, şi are vedere spre fluviul care traversează lin câmpia. Mâncarea a fost excelentă: un şaşlâk gustos, inevitabilele icre negre şi vinuri din Georgia. Şi, spre marea noastră uşurare, orchestra a cântat mai mult muzică rusească, ucraineană şi georgiană decât jazz american. Şi a cântat bine.

La masa noastră s-a aşezat şi Alexandr Korneiciuk, cel mai bun dramaturg ucrainean, un om fermecător, cu un extraordinar simţ al umorului. Împreună cu Poltaraţki, acesta a început să ne pună la curent cu zicalele ucrainene, la care localnicii sunt mari meşteri. Cred că preferata noastră a fost „Cea mai bună pasăre e cârnatul”. La un moment dat Korneiciuk a pomenit o zicală despre care eu credeam că e californiană. Referindu-se la dimensiunile curcanului, gurmandul spune: „Curcanul e o pasăre nesuferită, fiindcă e puţin prea mare pentru o singură persoană şi nu îndeajuns de mare pentru două”. Se pare că ucrainenii au zicala asta de sute de ani – şi eu credeam că a fost inventată în oraşul meu de baştină.

Ne-au învăţat şi un toast în ucraineană, care ne place foarte mult: „Să bem pentru fericirea celor de acasă”. Au toastat şi pentru pace, mereu pentru pace. Amândoi au luptat pe front, amândoi au fost răniţi

şi amândoi au băut pentru pace.

Apoi Korneiciuk, care fusese o dată în America, a spus, pe un ton destul de trist, că fusese şi în Hyde Park, unde văzuse fotografii cu Roosevelt şi Churchill, cu Roosevelt şi De Gaulle, dar nicio fotografie cu Roosevelt şi Stalin. Doar cei doi se întâlniseră şi colaboraseră! De ce scoseseră fotografiile cu ei din Hyde Park?

Muzica şi-a iuţit ritmul şi tot mai multe persoane au păşit pe ringul de dans luminat în culori felurite de mai multe reflectoare, în timp ce departe, jos, fluviul reflecta luminile oraşului.

Doi militari rusi au dansat într-un ritm drăcesc, bătându-şi cizmele şi fluturând din mâini, un dans al fronturilor. Erau raşi în cap, iar cizmele le erau lustruite lună. Au dansat nebuneşte în caleidoscopul de lumini roşii, verzi şi albastre care se întretăiau la picioarele lor.

Orchestra a început să cânte o melodie georgiană săltăreaţă, moment în care o tânără de la una dintre mese s-a ridicat în picioare şi a dansat de una singură. A dansat minunat şi în tot acest timp nu mai era nimeni pe ring. Treptat, câteva persoane au început să bată din palme în ritmul muzicii, apoi din ce în ce mai multe, punctându-i fiecare mişcare. Iar când muzica s-a oprit, tânăra a revenit la masă şi nimeni n-a aplaudat. Ceea ce făcuse ea nu avea nicio legătură cu exhibiţionismul: pur şi simplu îşi dorise să danseze.

Pe o muzică potolită, cu luminile estompate şi fluviul ce curgea paşnic mai jos de noi, prietenii noştri au adus din nou vorba despre război, o obsesie de care nu puteau scăpa. Au vorbit despre frigul înspăimântător de dinaintea bătăliei de la Stalingrad, când aşteptau în zăpadă, fără să ştie care va fi rezultatul luptei. Au vorbit despre lucruri îngrozitoare, pe care nu le puteau uita. Despre cum un soldat îşi încălzise mâinile în sângele unui prieten care tocmai murise, ca să poată apăsa pe trăgaciul puştii.

Un poet a venit la masa noastră şi ne-a spus:

— Când războiul a ajuns în Rostov, soacră-mea n-a vrut să plece, fiindcă avea un covor persan la care ţinea foarte mult. Ne-am retras, am luptat tot războiul şi când m-am întors la Rostov, am mers acasă la ea. Era acolo, cu tot cu covorul ei persan… Când o armată intră într-un oraş, au loc multe accidente, mulţi oameni sunt omorâţi din greşeală. Când m-am dus acasă la soacră-mea şi ea a apărut în uşă, m-am întrebat: „Ce-ar fi să aibă şi ea acum un accident? Ce-ar fi ca puşca mea să se descarce din greşeală?”. Nu s-a descărcat. Şi de atunci mă tot întreb de ce.

Capa îşi instalase aparatele pe acoperişul micului pavilion. Îi fotografia pe dansatori şi era fericit. Orchestra a cântat ceva trist dintr-una din piesele de teatru scrise de Korneiciuk. Cântecul marinarilor de pe Marea Baltică. Când au fost nevoiţi să se retragă, şi-au scufundat navele, iar acesta era un cântec despre tristeţe şi un *requiem* pentru

navele lor scufundate.

Capitolul 5

Dimineaţa ne-am uitat să vedem ce zi e. Era 9 august. Eram în Uniunea Sovietică de doar nouă zile. Dar impresiile şi locurile văzute erau atât de multe, încât ni se părea că suntem acolo de o veşnicie.

Capa se trezeşte încet şi delicat, precum un fluture care iese din crisalidă. După ce se trezeşte, preţ de un ceas stă în capul oaselor, într-o tăcere năucă şi experimentală, nici treaz, nici adormit. Grija mea era să-l împiedic să ia cu el o carte sau un ziar când se ducea la baie, fiindcă atunci ar fi stat acolo cel puţin o oră. În fiecare dimineaţă îi pregăteam trei întrebări savante din sociologie, istorie, filosofie şi biologie, întrebări menite să-i limpezească mintea, ca să-şi dea seama că a început o nouă zi.

În prima zi a experimentului i-am pus următoarele întrebări: Ce dramaturg grec a luat parte la bătălia de la Salamina? Câte picioare are o insectă? Şi, în sfârşit, cum se numea papa care a finanţat şi adunat laolaltă cântecele gregoriene? Capa a sărit din pat cu o faţă schimonosită, s-a uitat pe fereastră câteva clipe, apoi s-a repezit în baie cu un ziar rusesc, pe care nu-l putea citi. A rămas acolo o oră şi jumătate.

În fiecare dimineaţă, timp de două-trei săptămâni, i-am pregătit întrebările acelea, dar el n-a răspuns nici măcar la una. În schimb, mormăia ceva numai pentru el aproape toată ziua şi se plângea îmbufnat că nu mai poate dormi la gândul că în dimineaţa următoare vor veni şi alte întrebări. N-aveam însă nicio dovadă că nu putea dormi, în afară de cuvântul lui. Pretindea că groaza pe care i-o provocau întrebările mele îl făcea să se simtă în plan intelectual, ca în urmă cu patruzeci de ani sau, mai precis, ca la vârsta de minus zece ani.

Capa furase din Moscova mai multe cărţi: trei romane poliţiste, *Însemnările lui Maxim Gorki, Bâlciul deşertăciunilor* şi un raport al Ministerului Agriculturii din S.U.A. pe anul 1927. Toate aceste cărţi au fost înapoiate cuiva înainte de a părăsi Rusia, dar sunt cât se poate de sigur că nu proprietarilor de drept.

În această zi de 9 august am mers în satul Şevcenko. Mai târziu i-am spus Şevcenko I, fiindcă am mai vizitat un sat cu acelaşi nume, locul natal al mult iubitului poet naţional ucrainean.

Şoseaua era pavată pe o porţiune de câţiva kilometri, dar apoi maşina a cotit-o brusc la dreapta şi a luat-o pe un drum de ţară plin de gropi. Am străbătut păduri de pin şi o câmpie unde se purtaseră lupte grele. Urmele lor se vedeau peste tot. Pinii erau ciuruiţi de mitraliere. Ici şi colo zăream tranşee şi cuiburi de mitralieră şi până şi drumurile erau brăzdate de şenilele tancurile şi desfundate de obuze. Peste tot

erau resturi de echipament militar, tancuri incendiate şi camioane distruse. Această ţară fusese apărată şi pierdută, iar contraofensiva recucerise teritoriul centimetru cu centimetru.

Şevcenko I n-a fost niciodată unul dintre cele mai productive sate, fiindcă acolo pământul nu e de cea mai bună calitate, însă înainte de război fusese un sat destul de prosper, cu trei sute şaizeci şi două de case, ceea ce înseamnă trei sute şaizeci şi două de familii. Era, cum se spune, un sat fruntaş.

După trecerea germanilor au mai rămas doar opt case, şi acelea cu acoperişul ars. Oamenii se împrăştiaseră, mulţi fuseseră ucişi, bărbaţii se ascundeau în pădure, luptând ca partizani, şi numai Dumnezeu ştie cum îşi purtau de grijă copiii.

Dar după război oamenii s-au întors în sat. Acum se înălţau case noi şi, întrucât era vremea secerişului, casele erau construite înainte şi după muncă, uneori chiar şi noaptea, la lumina felinarelor. Bărbaţii şi femeile trudeau împreună ca să-şi ridice căsuţele. Metoda era mereu aceeaşi: construiau o încăpere şi locuiau în ea până mai construiau una. Iar cum în Ucraina iernile sunt foarte reci, casele sunt construite astfel: pereţii sunt făcuţi din bârne îmbucate la colţuri, peste bârne se bate în cuie un şir de şipci groase, apoi totul se tencuieşte pe exterior şi pe dinăuntru, ca să nu intre frigul. Există şi un hol, care e o combinaţie de cămară şi antreu. De acolo se intră în bucătărie, o odaie văruită în alb, cu un cuptor de cărămidă şi o vatră pentru gătit. Vatra şi cuptorul sunt ceva mai înalte de un metru, iar aici se coace pâinea, o pâine plată, cafenie, care e foarte bună.

Lângă bucătărie e camera de zi, cu masa şi tot felul de podoabe pe pereţi. E un fel de salonaş şi are flori de hârtie, icoane şi fotografii ale celor morţi. Pe pereţi sunt puse decoraţiile militarilor pe care i-a dat familia. Pereţii sunt albi, iar ferestrele au obloane care se închid în timpul iernii.

Odaia aceasta dă într-un dormitor sau două, în funcţie de mărimea familiei. Întrucât oamenii aceştia au pierdut totul, aşternuturile sunt singurele lucruri de care mai pot face rost acum: bucăţi de covor, o piele de oaie, orice ar ţine de cald. Ucrainenii sunt un popor curat, iar casele lor sunt imaculate.

Potrivit informaţiilor noastre eronate, colhoznicii trăiau în barăci. Asta nu era adevărat. Fiecare familie avea casa ei, o grădină şi o livadă cu flori, legume şi stupi de albine. Majoritatea grădinilor erau cam de un pogon. Dat fiind că germanii distruseseră toţi pomii fructiferi, oamenii sădeau acum alţii: meri, peri şi cireşi.

Mai întâi am mers la noul local al primăriei, unde am fost întâmpinaţi de preşedintele colhozului, care îşi pierduse un braţ în război, de contabil, care tocmai fusese lăsat la vatră şi încă mai purta uniforma militară, şi de trei bărbaţi mai vârstnici, membri ai consiliului

popular. Le-am spus că ştim cât de ocupaţi sunt în timpul recoltatului, dar că voiam să vedem cum se strânge recolta.

Ne-au povestit cum era înainte şi cum e acum. La venirea germanilor acest colhoz avea şapte sute de vite cornute, iar acum mai erau doar două sute de animale de toate felurile. Aveau două maşini pe benzină, două camioane, trei tractoare şi două batoze. Acum mai aveau doar o maşină mică pe benzină şi o batoză mică. Nu mai aveau niciun tractor. La arat împrumutau un tractor de la o staţiune mecanizată din apropiere. Avuseseră patruzeci de cai şi acum mai aveau doar patru.

Satul pierduse cincizeci de bărbaţi apţi de luptă şi cincizeci de alte vârste, iar mulţi alţii erau mutilaţi. Unii copii rămăseseră fără picioare, alţii îşi pierduseră un ochi. Satul însă, care avea o nevoie acută de forţă de muncă, încerca să se folosească de toţi.

Toţi infirmii care puteau ajuta cu ceva erau folosiţi din plin, ceea ce îi făcea să se simtă utili, aşa că printre ei erau foarte puţini nevrotici. Nu erau nişte oameni trişti. Râdeau, spuneau glume, cântau.

Colhozul cultiva un pic de grâu şi mei şi ceva porumb. Solul era însă nisipos, uşor, de aceea principalele culturi erau castraveţii, cartofii, roşiile, plus mierea de albine şi floarea-soarelui. Oamenii de aici folosesc mult ulei de floarea-soarelui.

Am fost mai întâi într-un loc unde femeile şi copiii culegeau castraveţi. Culegătorii erau împărţiţi pe brigăzi, care se luau la întrecere, fiecare încercând să culeagă cât mai mulţi castraveţi. Şirurile de femei se întindeau pe tot câmpul. Ele râdeau, cântau şi strigau unele la altele. Purtau fuste lungi, bluze şi basmale şi erau desculţe, fiindcă pantofii sunt încă prea preţioşi ca să fie purtaţi la câmp. Copiii erau numai în pantaloni şi trupurile lor micuţe se arămeau sub soarele de vară. La marginea câmpului erau mormane de castraveţi ce aşteptau sosirea camioanelor.

Un băieţel pe nume Grişa, care purta un fel de coif din ierburi de baltă, a dat fuga la mama lui şi a strigat plin de uimire: „Americanii ăştia sunt oameni la fel ca noi!”.

Aparatele lui Capa au produs mare senzaţie. Femeile au strigat la el, apoi şi-au netezit basmalele pe cap şi şi-au aranjat bluzele, cum fac femeile din toată lumea înainte de a fi fotografiate.

Printre ele era una cu o figură interesantă şi un râs molipsitor, pe care Capa a fotografiat-o de mai multe ori pentru un portret. Era isteaţa satului. Femeia a spus la un moment dat:

— Nu numai că sunt foarte harnică, dar am rămas şi văduvă de două ori şi mulţi bărbaţi îmi ştiu de frică.

Şi a fluturat un castravete prin faţa aparatului lui Capa.

Capa a întrebat-o:

— Ce-ar fi să te măriţi cu mine?

Femeia şi-a lăsat capul pe spate şi a izbucnit în râs.

— Ascultă! a zis ea. Dacă Dumnezeu s-ar fi consultat cu castravetele înainte de a-l face pe bărbat, ar fi fost mult mai puţine femei nefericite pe lumea asta.

Câmpul a răsunat de hohotele de râs ale femeilor, care arătau cu degetul spre Capa.

Erau femei prietenoase, pline de viaţă, şi ne-au îndemnat să vedem ce gust au castraveţii şi roşiile. Castravetele e o legumă foarte importantă. Este pus la murat şi murăturile sunt folosite toată iarna. Şi gogonelele sunt puse la murat, fiind folosite ca salată în lunile reci, cu zăpadă. Acestea, împreună cu varza şi napii, sunt legumele de iarnă. Chiar dacă râdeau şi vorbeau şi ne chemau la ele, femeile nu se opreau din cules, fiindcă era o recoltă bună, cu 70% mai mare decât anul trecut, prima recoltă cu adevărat bună din 1941 până azi, şi îşi puneau mari speranţe în ea.

Am mers mai departe, ajungând la o pajişte cu flori unde erau sute de stupi şi un cort mic, în care stătea stuparul. Aerul era plin de bâzâitul uşor al albinelor, care îşi vedeau de treabă prin trifoi. Bătrânul stupar bărbos s-a apropiat repede de noi, dându-ne nişte plase cu care să ne acoperim faţa. Le-am pus pe cap şi ne-am vârât mâinile în buzunare. Albinele bâzâiau furioase în jurul nostru.

Bătrânul stupar şi-a deschis stupii şi ne-a arătat mierea. Ne-a spus că e stupar de treizeci de ani şi se mândrea cu asta. Mulţi ani s-a îngrijit de albine fără să ştie prea multe despre ele. Acum însă citea şi studia. Avea o comoară nepreţuită: şase mătci. Ne-a zis că toate proveneau din California. După descrierea lui, mi-am dat seama că erau un fel de versiune californiană a negresei de Italia. Stuparul a adăugat că e foarte mulţumit de noile lui albine: erau mult mai rezistente la ger, îşi începeau treaba mai devreme şi o terminau mai târziu.

Apoi bătrânul ne-a dus în cortul lui, l-a închis, a tăiat nişte felii uriaşe de pâine neagră de secară, acră, dar teribil de gustoasă, le-a uns cu miere şi ne-a îndemnat să le mâncăm. Zumzetul intens al albinelor ajungea până la noi. Mai târziu bătrânul a deschis iar stupii şi a scos fără teamă o mână de albine, cum fac majoritatea stuparilor. Dar ne-a avertizat să nu ne dăm jos măştile cu plasă, fiindcă albinelor nu le plac necunoscuţii.

De acolo am mers pe un câmp unde se treiera grâul. Maşinile pe care le aveau erau într-o stare jalnică: un motor vechi pe benzină, cu un singur cilindru, care acţiona o batoză şi mai veche, şi o vânturătoare acţionată manual. Şi aici am remarcat din nou numărul mic de bărbaţi. Femeile erau mult mai numeroase, iar cei mai mulţi bărbaţi erau infirmi. Mecanicul care se îngrijea de motor nu avea deloc degete la o mână.

Cum pământul nu era foarte bun, recolta de grâu nu era nici ea grozavă. Grâul venea în valuri din treierătoare pe o pânză mare de cort. La marginea pânzei stăteau mai mulţi copii, care trebuiau să recupereze boabele ce se rostogoleau în praf – fiecare bob de grâu era preţios. Norii se adunaseră pe cer toată dimineaţa şi într-un târziu a început să plouă mărunt. Oamenii s-au repezit să acopere grămada de grâu cu bucăţi de pânză.

Câţiva bărbaţi au început să se certe şi Poltaratki ne-a tradus cu voce scăzută. Din câte se părea, toţi voiau să ne invite la prânz la ei acasă. Unul avea o masă mai mare, soţia altuia tocmai copsese pâine în dimineaţa aceea, iar altul susţinea că abia ce îşi terminase casa, care era nou-nouţă, aşa că el trebuia să fie gazda. Până la urmă ceilalţi s-au declarat de acord. Numai că omul avea prea puţină mâncare. Ceilalţi urmau să aducă pahare, farfurii şi linguri de lemn. Şi, după ce s-a hotărât că la el vom merge, femeile din casa lui şi-au suflecat fustele şi au pornit-o întins spre sat.

De când ne-am întors din Rusia, aş zice că remarca pe care am auzit-o cel mai des a fost: „Cred că au vrut să vă impresioneze, cred că au făcut totul ca să vă ia ochii. Nu v-au lăsat să vedeţi realitatea”. Oamenii din satul acela chiar ne-au impresionat. Au vrut să ne impresioneze la fel cum şi-ar impresiona oaspetele un fermier din Kansas. Au făcut acelaşi lucru pe care îl fac şi ai noştri, motiv pentru care europenii spun „Americanii mănâncă numai carne de pui”.

Zău că ne-au impresionat. S-au întors plini de praf de la câmp, s-au îmbăiat şi s-au îmbrăcat cu hainele cele mai bune, iar femeile şi-au scos din lăzi basmale curate. S-au spălat pe picioare, şi-au pus ghete, fuste şi bluze proaspăt spălate. Fetiţele au cules flori, le-au pus în sticle şi le-au adus în camera de zi. Copii trimişi din alte case au adus pahare de apă, farfurii şi linguri. O femeie a adus un borcan cu murături de-ale ei, „speciale”, şi tot satul a contribuit cu sticle de votcă. Un bărbat a adus o sticlă de şampanie georgiană păstrată pentru Dumnezeu ştie ce ocazie.

Şi în bucătărie femeile au vrut să ne impresioneze. Focul duduia în cuptorul nou şi alb, pâinile plate de secară se coceau de zor, ouăle sfârâiau în tigaie, iar borşul fierbea în oală. Afară turna cu găleata, deci nu ne simţeam prost fiindcă i-am împiedica de la muncă, căci pe o vreme ca asta n-aveau cum să se îngrijească de recoltă.

Într-un colţ al odăii unde stă de obicei familia era o icoană cu Maria şi pruncul Iisus, într-o ramă aurită şi cu un ştergar dantelat deasupra. Probabil că gazdele o îngropaseră la venirea germanilor, fiindcă era foarte veche. Era acolo şi o fotografie mărită, estompată, a străbunicilor. Această familie pierduse în război doi fii şi fotografiile lor se vedeau pe un alt perete: amândoi în uniformă, foarte tineri, foarte serioşi şi foarte rustici.

Ni s-au alăturat mai mulţi bărbaţi îngrijit îmbrăcaţi, curaţi, spălaţi, bărbieriţi şi cu ghete în picioare. Pe câmp nu purtau ghete.

Fetiţele au venit alergând prin ploaie, cu şorţurile pline de mere şi pere mici.

Gazda noastră, care arăta de vreo cincizeci de ani, avea nişte pomeţi proeminenţi, părul blond şi ochii mari, albaştri. Chipul îi era aspru. Purta tunica şi centironul lat specifice partizanilor. Era tras la faţă, ca şi cum ar fi fost grav rănit.

În sfârşit s-a pus şi masa: borş ucrainean, cu care te poţi sătura, ouă prăjite cu jumări, roşii şi castraveţi proaspeţi, ceapă tăiată şi pâine fierbinte de secară dulce, miere de albine, fructe şi cârnaţi, toate au fost puse pe masă deodată. Gazda a umplut paharele cu o votcă piperată, în care au stat la macerat boabe de piper, ca să-i dea aromă, apoi şi-a chemat la masă soţia şi pe cele două nurori, văduvele fiilor lui. Le-a dat la fiecare câte un pahar de votcă.

Soţia lui a închinat primul pahar:

— Dumnezeu să vă aducă tot binele din lume!

Şi toţi am dat paharele pe gât. Am mâncat până n-am mai putut şi toate au fost bune şi gustoase.

Gazda noastră a închinat un pahar în cinstea a ceea ce ştiam deja – pacea între popoarele lumii. Ciudat e că ucrainenii rosteau rareori un toast cu caracter personal. De obicei toasturile se adresau unor lucruri mai generale decât viitorul cuiva. Noi am închinat un pahar în sănătatea familiei şi pentru prosperitatea colhozului. Un bărbat masiv din capătul mesei s-a ridicat în picioare şi a băut în amintirea lui Franklin D. Roosevelt.

Începeam să înţelegem cât de preţuit era Roosevelt în lume şi ce gol lăsase în urma lui. Şi mi-am amintit de o poveste auzită mai demult. La o săptămână după moartea lui Lincoln, trista veste ajunsese până în inima Africii, uneori cu ajutorul tobelor, alteori dusă în goană de curieri. Vestea marii tragedii făcuse înconjurul lumii. Noi credem că nu contează ce gândesc sau spun detractorii lui Roosevelt şi de fapt nu contează nici măcar ce-a fost cu adevărat Roosevelt ca om. Ceea ce contează e că numele lui e peste tot un simbol al înţelepciunii, bunătăţii şi înţelegerii. În mintea oamenilor din lumea întreagă Roosevelt a încetat să mai fie un om şi a devenit un principiu. Iar cei care îl atacă acum, cei care îi atacă memoria, nu-i pătează deloc numele, ci pur şi simplu demonstrează cât sunt de meschini, de lacomi, de egoişti şi de proşti. Numele lui Roosevelt nu poate fi atins de minţile mici şi de mâinile murdare.

Când am terminat de mâncat, a venit şi momentul la care ne aşteptam. Momentul întrebărilor. De data asta a fost mai interesant, fiindcă erau întrebări ale ţăranilor despre ţărani şi treburile lor. Am înţeles din nou că popoarele au o imagine ciudată şi încâlcită unele

despre altele. La întrebarea „Cum trăieşte un fermier în America?” e imposibil de răspuns. Ce fel de fermă? Şi unde? La fel de greu e pentru poporul nostru să-şi imagineze Rusia, cu toate climele posibile, de la cea arctică la cea tropicală, şi unde trăiesc atâtea rase şi se vorbesc atâtea limbi.

Colhoznicii aceştia nici măcar nu vorbeau rusa, ci ucraineana. „Cum trăieşte un fermier în America?” au întrebat ei. Am încercat să le explicăm că în America există mai multe tipuri de ferme, cum sunt şi colhozurile în Rusia. Există ferme mici, de cinci pogoane, unde se foloseşte un singur catâr, şi există ferme mari, cooperatiste, care funcţionează precum colhozurile din Rusia, numai că nu sunt deţinute de stat. Există şi comunităţi rurale cum e satul acesta, unde viaţa socială e cam la fel, doar că pământul nu e în proprietate comună. O sută de pogoane mănoase în America valorează cât o mie de pogoane de pământ sărac. Ucrainenii au înţeles asta foarte bine, fiindcă sunt şi ei ţărani. Numai că niciodată nu şi-au închipuit că America ar fi aşa.

Au vrut să ştie despre maşinile agricole americane, pentru că de maşini duc ei lipsă. Au întrebat despre combine şi semănătoare în rânduri, despre maşinile de recoltat bumbacul şi aspersoarele de îngrăşăminte, despre dezvoltarea de noi culturi, despre grânele rezistente la frig şi grâul rezistent la rugină, despre tractoare şi cât costă ele. Cel care are o fermă mică îşi poate permite să cumpere unul?

Ţăranul de la capătul mesei ne-a spus cu mândrie că guvernul sovietic împumută colhozurile cu bani şi le împrumută bani cu dobânzi foarte mici celor care vor să-şi ridice case în sat. Ne-a explicat şi cum guvernul sovietic le oferă materiale informative legate de agricultură.

Le-am spus că la fel se întâmplă şi în America, lucru de care ei nu auziseră niciodată. Nu auziseră de împrumuturile acordate fermierilor şi de activitatea foarte importantă a Ministerului Agriculturii din ţara noastră. Pentru ei era o noutate. De fapt păreau să creadă că ei inventaseră sistemul.

Peste drum un bărbat şi o femeie munceau în ploaie: ridicau bârnele pentru acoperişul noii lor case. Pe uliţă copiii se întorceau cu vitele de la păscut.

Femei cu basmale curate scoteau capul pe uşa de la bucătărie şi ascultau discuţia noastră. Iar discuţia a deviat spre politica externă. Întrebările au fost la obiect.

— Ce-ar face guvernul american dacă guvernul sovietic ar împrumuta Mexicul cu bani şi armament, cu scopul mărturisit de a împiedica răspândirea democraţiei? a întrebat un colhoznic.

— Păi, presupunem că am declara război, am răspuns după o clipă de gândire.

— Dar voi aţi împrumutat cu bani Turcia, care e la graniţă cu noi,

pentru a împiedica răspândirea sistemului nostru. Iar noi n-am declarat război, a replicat colhoznicul.

— Nouă ni se pare că poporul american e un popor democrat, a spus gazda. Ne puteţi explica de ce guvernul american are printre prieteni guverne reacţionare, cum sunt guvernele lui Franco şi Trujillo, dictatura militară din Turcia şi monarhia coruptă din Grecia?

N-am putut răspunde la aceste întrebări, fiindcă nu eram în cunoştinţă de cauză, iar cei care se ocupă de politica externă a Americii nu ne fac confidenţe. Le-am spus în schimb ce întrebări se pun în America: despre partidele comuniste care domină în Balcani, despre utilizarea de către ruşi a dreptului de veto în cadrul Naţiunilor Unite, cu tot cu reacţiile negative provocate de aceasta, despre acuzaţiile aduse Americii de presa rusească.

Toate astea păreau că se compensează: nici ucrainenii nu ştiau despre politica lor externă mai multe decât ştiam noi despre a noastră. În întrebările lor nu era niciun fel de animozitate, ci doar curiozitate. În cele din urmă gazda noastră s-a ridicat în picioare, a înălţat paharul şi a spus:

— Undeva în toate astea trebuie să existe un răspuns, care trebuie să vină repede. Să bem în speranţa că răspunsul va fi găsit, fiindcă lumea are nevoie de pace, are mare nevoie de pace.

Şi a arătat spre familia care se chinuia cu grinzile grele ca să-şi înalţe un acoperiş, după care a continuat:

— Iarna asta cei doi de colo vor avea o casă pentru prima oară după 1941. Trebuie să aibă pace, ca să-şi tennine casa. Au trei copii mici, care până acum n-au avut niciodată o casă. Nimeni pe lumea asta nu poate fi atât de mârşav încât să-i trimită din nou în găurile din pământ. Acolo au trăit până acum.

Apoi gazda a deschis şampania şi a turnat în fiecare pahar câte puţin din preţiosul lichid. Nimeni nu a mai scos vreo vorbă. Am ridicat paharele, dar niciun mesean nu a rostit vreun toast. Am băut şampania fără să spunem nimic. După o vreme le-am mulţumit gazdelor noastre şi ne-am reluat drumul prin ţara sfârtecată de război. Şi ne-am întrebat dacă gazda avea dreptate, dacă existau într-adevăr pe lumea asta oameni capabili să distrugă din nou casele abia construite şi să trimită copiii înapoi în văgăunile de sub pământ.

A doua zi am dormit până târziu şi când ne-am trezit, am discutat despre ziua petrecută în colhozul acela, iar Capa şi-a pus la păstrare rolfilmele expuse. Am fost invitaţi să luăm prânzul acasă la Alexandr Korneiciuk şi la soţia lui, Wanda Wasilewska, o poetesă poloneză cunoscută şi în America. Cei doi locuiesc într-o casă primitoare, cu o grădină mare în spate. Prânzul s-a servit pe verandă, sub un baldachin de viţă-de-vie care o ferea de soare. Lângă verandă era un scuar cu

flori, trandafiri şi pomi în floare, iar în spatele lui se vedea o grădină de legume foarte întinsă.

Wanda Wasilewska pregătise prânzul. A fost delicios şi copios: salată de vinete, un peşte de Nipru în sos tomat, ouă umplute, cu un gust ciudat, totul stropit cu o votcă veche, galbenă şi foarte bună la gust. Apoi o supă iute de pui şi pui prăjit, care semăna cu puii noştri din Sud, doar că era dat mai întâi prin coji de pâine. Apoi o prăjitură, cafea, lichior, iar la sfârşit Korneiciuk ne-a adus trabucuri Upmann în cutii de aluminiu.

A fost un prânz pe cinste. Soarele încălzea aerul, iar grădina era minunată. În timp ce fumam şi beam lichior, discuţia a revenit la relaţiile cu Statele Unite. Korneiciuk făcuse parte dintr-o delegaţie culturală care vizitase Statele Unite. La sosirea în New York membrilor delegaţiei li se luaseră amprentele şi fuseseră înregistraţi drept agenţi ai unei puteri străine.

Amprentarea îi înfuriase la culme, drept care renunţaseră la vizită şi reveniseră acasă. Fiindcă, după cum a spus Korneiciuk, „La noi numai infractorilor li se iau amprentele. Noi nu vi le-am luat vouă. N-aţi fost fotografiaţi şi nici n-aţi fost înregistraţi drept agenţi ai unei puteri străine".

Am încercat să îi explicăm că, potrivit legilor noastre, locuitorii unui stat comunist sau socialist sunt toţi în slujba guvernului, prin urmare toţi angajaţii guvernelor străine trebuie să fie înregistraţi ca atare. Dar Korneiciuk a răspuns:

— Anglia are un guvern socialist, dar pe englezi nu-i înregistraţi şi nici nu le luaţi amprentele.

Întrucât şi Korneiciuk, şi Poltaratki fuseseră soldaţi, i-am întrebat despre luptele purtate în această regiune. Poltaratki ne-a povestit ceva foarte greu de uitat. Era într-o patrulă trimisă să atace un avanpost german. Le-a luat atâta timp să ajungă acolo, iar zăpada era atât de mare şi gerul atât de crunt, încât în clipa în care au lansat atacul, nu-şi mai simţeau nici mâinile, nici picioarele.

— Nu mai puteam lupta decât cu un singur lucru, a spus el. Cu dinţii. Am visat scena aia de nu ştiu câte ori. A fost groaznic.

După prânz am mers la Nipru, am închiriat o barcă cu motor şi ne-am plimbat pe lângă faleză, luând-o spre plaja de nisip unde se însoreau şi se îmbăiau sute de oameni. Familii întregi, în costume de baie colorate, se bronzau pe nisipul alb. Iar pe fluviu pluteau de colo colo o sumedenie de bărci cu pânze. Erau şi şalupe pline cu excursionişti.

Ne-am scos şi noi hainele, am sărit în apă şi am înotat în jurul bărcii numai în slip. Apa era caldă şi plăcută. Era duminică şi era o zi foarte veselă. În grădinile de pe faleză, ca şi în oraş, era un furnicar de oameni. Orchestrele cântau în pavilioanele de pe creastă. Şi multe

perechi tinere se plimbau braţ la braţ de-a lungul fluviului.

Seara ne-am întors la Riviera, clubul unde se dansa, şi am privit cum se lasă noaptea peste uriaşa Ucraina, iar fluviul argintiu şerpuia până departe.

În seara asta dansau mai multe persoane, fiindcă era duminică. Unii se mişcau ca nişte profesionişti. Orchestra interpreta repertoriul obişnuit: cântece ţigăneşti, georgiene, ruseşti, evreieşti şi ucrainene. A cântat în onoarea noastră şi o versiune la „In the Mood", care a fost un dezastru. De-abia după ce am ascultat două treimi din cântec, ne-am dat seama despre ce era vorba. Dar a fost interpretat cu multă vigoare.

Ringul de dans era înconjurat de un gard viu foarte des, dintr-o plantă ce avea şi flori. Într-un mic ascunziş din acel gard se pitulase un băieţel – un mic cerşetor. Ieşea pe furiş din peştera lui de flori, se apropia de câte o masă şi cerşea câţiva bănuţi, ca să meargă la film.

Directorul clubului a venit repede şi ne-a informat:

— Este clientul nostru cel mai fidel şi e foarte bogat.

L-a îndepărtat uşor, dar în clipa în care s-a întors cu spatele, băieţelul a revenit şi şi-a primit bănuţii pentru film.

Din ce în ce mai mulţi oameni veneau la club. Locul se aglomera văzând cu ochii. Pe la ora zece s-a produs o încăierare: mai mulţi tineri au început să se lovească şi să se alerge. Dar nu din cauza unei fete, ci din cauza fotbalului, care pentru ucraineni e o chestiune foarte serioasă. Locuitorii Kievului ţin la echipa lor de fotbal la fel cum locuitorii Brooklynului ţin la echipa lor de baseball. Conflictul s-a aplanat repede, tinerii s-au aşezat înapoi la masă, au băut un pahar şi au rezolvat problema.

Ne-am întors la maşină. Sute de oameni şedeau pe bănci şi ascultau cum cântă orchestrele. Capa m-a implorat ca a doua zi dimineaţa să nu-i pun nicio întrebare.

Ucrainenii au un lucru care nu ne-ar strica nici nouă. În hoteluri şi restaurante e pusă la vedere o condică de reclamaţii, cu un creion alături, în care te poţi plânge de servicii, de administraţie sau de organizare – şi nu trebuie să îţi dai numele. La intervale regulate vine cineva care inspectează restaurantele şi toate serviciile publice, iar dacă există prea multe reclamaţii împotriva unui angajat, a directorului sau a serviciilor, se dispune o reorganizare. O singură reclamaţie nu este luată în seamă, dar dacă se repetă, i se dă curs.

În Uniunea Sovietică mai există un fel de condică, pe care am ajuns să o privim cu groază. Este albumul de impresii. Indiferent dacă ai vizitat o fabrică, un muzeu, o galerie de artă, o brutărie sau chiar un şantier de construcţii, la sfârşit te aşteaptă, invariabil, un album de impresii în care trebuie să-ţi scrii părerea despre ce ai văzut. De obicei, când ajungi la album, nici nu mai ţii minte ce-ai văzut. Este, evident, un album în care trebuie să-ţi complimentezi gazdele. Vă

închipuiţi ce şoc ar avea acestea dacă remarcile şi impresiile nu ar fi favorabile. Iar impresiile, cel puţin în cazul meu, iau ceva timp până să se limpezească. Nu vin aşa, dintr-odată.

Solicitaserăm să vizităm şi un alt colhoz, cu un pământ mai fertil decât cel dinainte şi care să nu fi fost atât de distrus de germani. Aşa că a doua zi am pornit într-acolo, într-o altă direcţie faţă de primul colhoz vizitat. Maşina noastră era un Ziss de dinainte de război. Cu fiecare kilometru parcurs, devenea tot mai neputincioasă. Arcurile nu se mai îndoiau, pinioanele gemeau şi păcăneau, iar partea din spate urla ca un lup pe moarte.

Şoferii noştri erau nişte figuri foarte interesante. În Uniunea Sovietică meseria de şofer nu e deloc umilă. Dimpotrivă, e bine plătită şi foarte respectată. Toţi şoferii se pricep la mecanică şi aproape toţi au fost militari – conducători de tanc sau piloţi de avioane. Şoferul nostru din Kiev era un om serios, care îşi îngrijea automobilul muribund ca pe un copil. De la Moscova nu sosise încă nicio maşină nouă şi nimeni nu ştia când se va întâmpla acest lucru. Fiecare maşinărie trebuia ţinută în funcţiune mult timp după ce ar fi fost cazul să fie trimisă la fiare vechi.

Ca automobil, vehiculul nostru din Kiev nu era cine ştie ce, dar ca încălzitor de apă era minunat. Ne opream din cinci în cinci kilometri şi umpleam radiatorul cu apă din şanţuri, din pâraie sau din gropi, după care maşina transforma cu mare promptitudine apa în abur. Până la urmă şoferul nostru şi-a fixat găleata pe bara din faţă, ca s-o aibă imediat la îndemână.

Am mers vreo douăzeci de kilometri pe o şosea pavată precar, apoi am luat-o la stânga, spre o zonă uşor vălurită. Drumul nu arăta deloc a drum: erau mai multe urme de roţi şi, fiindcă plouase, ideea era să găsim urmele mai vechi. În văile dintre coline erau mici bălţi, pe marginea cărora se plimbau ţanţoş berze şi bâtlani albi. Între două bălţi ne îngrijeam maşina: opream la fiecare şi o lăsam să mai scoată ceva aburi, apoi o umpleam cu apă proaspătă.

Ştiam că în timpul războiului şoferul nostru fusese şi pilot, şi conducător de tanc. Avea un dar extraordinar: putea adormi oricând, pe orice durată de timp. Dacă opream maşina cinci minute, adormea şi se trezea în clipa când îl chemam, dezmeticit şi gata de plecare. Putea dormi douăsprezece ore şi se trezea tot aşa. Asta mi-aducea aminte de mitraliorii din bombardierele noastre, care aveau acelaşi dar: dormeau în drum spre ţinte şi apoi în drum spre casă.

Am ajuns la colhoz pe la amiază. Şi acesta se numea tot Şevcenko, motiv pentru care l-am numit Şevcenko II. Se deosebea mult de primul, fiindcă aici pământul era bogat, îţi permitea să cultivi mai multe, iar satul nu fusese distrus. Aici germanii fuseseră încercuiţi. Omorâseră toate animalele, dar nu mai avuseseră timp să distrugă

satul. Aici crescuseră mulţi cai şi când germanii au fost în cele din urmă capturaţi, toţi caii, toate vitele, găinile, gâştele şi raţele au fost găsite moarte. E greu să te pui în pielea germanilor. E greu să-ţi imaginezi ce-a fost în capul lor, ce-au gândit aceşti copii trişti, distructivi şi îngrozitori.

Preşedintele colhozului Şevcenko II fusese un partizan de frunte şi încă mai purta tunica şi centironul cafeniu. Avea ochi albaştri, iar fata îi era brăzdată de cute adânci.

Acesta era un colhoz cu peste o mie două sute de oameni, dar foarte mulţi dintre bărbaţi fuseseră ucişi în război. Preşedintele ne-a spus:

— Putem reconstrui casele pierdute, putem creşte alte animale, dar nu ne putem aduce bărbaţii înapoi şi nu le putem da braţe şi picioare noi celor mutilaţi.

Am văzut foarte puţine proteze în Uniunea Sovietică, unde e atât de mare nevoie de ele. Poate că această industrie încă nu s-a dezvoltat aici, dar cu siguranţă e una dintre cele mai necesare, căci zeci de mii de oameni şi-au pierdut mâinile şi picioarele.

Şevcenko II este un colhoz prosper. Pământul e bogat şi vălurit. Se cultivă mai ales grâu, secară şi porumb. Primăvara trecută îngheţul a lovit pe neaşteptate şi a distrus o parte din grâul de iarnă. Oamenii s-au repezit şi au semănat porumb, ca să folosească pământul la ceva. Pământul e bun pentru porumb. Strujenii sunt înalţi de aproape trei metric iar ştiuleţii sunt mari şi plini de boabe.

Ne-am dus la o batoză de pe câmp, unde brigăzile de colhoznici se ocupau de grâu. Lanurile se întindeau cât vedeai cu ochii şi peste tot oamenii secerau, căci colhozul nu avea decât o secerătoare şi un tractor, şi acelea mici. Grâul era secerat mai mult cu mâna şi legat la fel. Oamenii lucrau cu îndârjire. Râdeau, vorbeau, dar nu se opreau deloc. Nu numai că se luau la întrecere, dar demult nu mai avuseseră un an atât de mănos, aşa că voiau să strângă tot grâul. Prosperitatea lor depindea cu totul de asta.

Ne-am dus să vedem silozul, locul în care se depozitează recolta: sacii cu susan pentru ulei, secara şi grâul. Acolo tocmai se distribuiau grânele: atât pentru stat, atât pentru recoltele viitoare, restul pentru membrii colhozului.

Satul e aşezat lângă un iaz, unde oamenii se îmbăiază, îşi spală rufele şi îşi adapă caii. Nişte puştani goi puşcă îşi mânau caii în iaz şi îi îmboldeau de colo colo, ca să-i spele de praf. Clădirile publice sunt grupate tot în jurul iazului: căminul cultural, care are o mică scenă, un ring de dans şi scaune pentru privitori, moara unde se macină grânele şi oficiul unde se ţin actele şi se primesc scrisorile. În acest oficiu se află un radioreceptor conectat la un difuzor plasat pe acoperiş, de care sunt legate difuzoarele tuturor caselor din sat. Satul este electrificat,

are becuri şi electromotoare.

Casele oamenilor, cu grădini şi livezi, erau cocoţate pe colinele mici şi rotunde. Era un sătuc foarte frumos. Casele erau proaspăt văruite, grădinile erau verzi şi bogate, roşiile pârguite, iar porumbul se înălţa falnic în jurul lor.

Casa unde urma să fim oaspeţi se afla în vârful colinei, de unde puteam vedea întreg satul, cu câmpurile şi livezile lui. Era o casă ca toate celelalte şi ca majoritatea caselor de ţară din Ucraina: un antreu, o bucătărie, două dormitoare şi o cameră de zi. Era proaspăt văruită. Până şi podelele fuseseră văruite. Casa mirosea frumos a lut proaspăt.

Gazda noastră era un bărbat puternic şi zâmbăreţ de vreo cincizeci şi cinci, şaizeci de ani. Soţia lui, Mamuşka, era exact aşa cum o spunea şi numele. Era cea mai harnică femeie pe care am văzut-o vreodată.

Cei doi ne-au întâmpinat cum se cuvine şi ne-au cedat camera de zi. Pereţii erau văruiţi într-un albastru-pal, iar pe masă stăteau sticle învelite în hârtie roz, în care erau vârâte flori de hârtie de toate culorile.

Se vedea clar că acest sat era mai prosper decât Şevcenko I. Icoana, mai mare, era încadrată de o dantelă de un albastru spălăcit, în ton cu pereţii. Nu era o familie numeroasă. Avuseseră un singur fiu şi fotografia lui domina peretele – o fotografie pătată. Părinţii au adus o singură dată vorba despre el.

Mama lui a spus:

— A terminat biochimia în 1940, a fost mobilizat în 1941 şi a fost omorât în 1941.

Când a zis asta, Mamuşka s-a întunecat la faţă. A fost singura dată când l-a pomenit, deşi fusese singurul ei fiu.

Lângă unul din pereţi se afla o veche maşină de cusut Singer, acoperită cu o bucată de tifon, şi, lipit de un alt perete, se vedea un pat îngust, cu un covoraş în loc de pătură. În mijlocul încăperii era aşezată o masă lungă, cu bănci de o parte şi de alta a ei. În casă era foarte cald. Ferestrele nu se deschideau. Ne-am hotărât ca, dacă am putea să nu dăm impresia că suntem nepoliticoşi, să dormim în şopron. Nopţile erau răcoroase şi înstelate. Înăuntru ne-am fi sufocat. Am ieşit în curte şi ne-am spălat, apoi cina a fost gata.

Mamuşka era celebră în sat pentru talentul ei culinar şi, într-adevăr, e o bucătăreasă foarte bună. Face o mâncare incredibilă. Cina din seara aceea a început cu votcă, servită în pahare de apă, cu murături, pâine neagră de casă şi un şaşlâk care Mamuşkăi i-a reuşit de minune. Pe masă era un castron mare cu roşii, ceapă şi castraveţi şi mai erau şi nişte prăjituri mici, pline de cireşe amare, peste care s-a turnat miere de albine – un preparat tradiţional delicios. Am băut lapte proaspăt, ceai şi apoi alte pahare de votcă. Am mâncat mult prea mult.

Am mâncat din prăjiturile alea cu cireşe până ce-am simţit că pocnim.

Afară se întunecase bine şi noi am crezut că asta era ultima masă din zi.

Am ieşit în sat şi am mers până la căminul cultural, în timp ce treceam pe lângă iaz, am văzut o barcă din care se auzea muzică, o muzică ciudată. Instrumentele folosite erau o balalaică, o tobă mică, un talger şi o armonică, iar asta era muzica după care se dansa în sat. Muzicanţii au traversat iazul şi au coborât în fata căminului cultural.

Căminul cultural era o clădire destul de încăpătoare. Avea o scenă mică, iar în faţa ei erau mai multe mese de şah şi de dame, apoi un spaţiu pentru dans şi nişte şiruri de bănci pentru spectatori.

Când am intrat noi, erau foarte puţine persoane în cămin: doar câţiva jucători de şah. Am aflat că tinerii se întorc de la câmp, iau cina, apoi se odihnesc o oră, ba chiar dorm o oră, şi abia pe urmă vin la căminul cultural.

În seara aceea scena era pregătită pentru o scurtă piesă de teatru. Pe o masă tronau câteva ghivece de flori, lângă masă erau două scaune, iar avanscena era dominată de un portret al preşedintelui Republicii Ucrainene. Trioul de muzicanţi a intrat, şi-a pregătit instrumentele şi a început să cânte. Tineretul a început să apară şi el. Fetele erau vânjoase şi feţele le străluceau de curăţenie. Nu erau decât câţiva bărbaţi.

Fetele au dansat împreună. Purtau rochii cu imprimeuri în culori foarte vii, basmale din lână şi mătase colorată şi erau aproape toate în picioarele goale. Dansau cu furie. Ritmul era rapid, accentuat de tobă şi talger. Picioarele goale băteau podeaua. Băieţii priveau de pe margine.

Am întrebat o fată de ce nu dansa cu băieţii. Fata ne-a spus:

— Băieţii sunt buni de însurătoare, dar după război au rămas atât de puţini, că dai de bucluc dacă dansezi cu ei. Pe lângă asta, sunt şi ruşinoşi.

Apoi a izbucnit în râs şi s-a întors la dans. Tinerii de vârsta însurătorii erau grozav de puţini. Erau nişte adolescenţi. Bărbaţii care ar fi trebuit să danseze cu fetele erau morţi.

Energia acelor fete era incredibilă. Trudiseră toată ziua pe câmp, încă de la ivirea zorilor, şi iată că, după numai o oră de somn, erau gata să danseze toată seara. Bărbaţii de la mesele de sah mutau imperturbabili piesele, fără să se arate deranjaţi de zgomotul din jur.

Între timp trupa de actori care urma să joace pe scenă se pregătea să înceapă, iar Capa îşi aranja luminile, ca să facă mai multe fotografii. Ni s-a părut că tinerelor nu le-a prea convenit când muzica a încetat. Nu voiau să renunţe la dans pentru piesa de teatru.

A fost o piesă de propagandă scurtă, naivă şi încântătoare. Povestea era cam aşa: la un colhoz există o fată leneşă, care nu vrea

să muncească. Vrea să meargă la oraş, să-şi facă unghiile cu ojă, să se dea cu ruj, să fie decadentă şi să decadă. Piesa începe cu o ceartă între fata leneşă şi o fată plină de virtuţi, care conduce o brigadă şi e lăudată pentru hărnicia de care dă dovadă pe câmp. Fata care vrea să-şi facă unghiile cu ojă umblă fără rost pe scenă şi e clar că nu e nimic de capul ei, pe când cealaltă, şefa de brigadă, stă drepţi, cu mâinile pe lângă corp, şi îşi declamă replicile. Cel de-al treilea membru al distribuţiei este un tractorist fruntaş şi, lucru interesant, actorul chiar este tractorist, spectacolul fiind întârziat cu o oră şi jumătate fiindcă actorul a trebuit să-şi repare tractorul pe care lucrase toată ziua. Tractoristul fruntaş avea o singură mişcare scenică: îşi spunea replicile măsurând scena cu paşi mari şi fumând ţigară de la ţigară.

Tractoristul o iubeşte pe fata care vrea să-şi dea unghiile cu ojă. O iubeşte la nebunie şi riscă să-şi piardă capul după ea. De fapt, pe măsură ce piesa înaintează, e clar că tânărul e cât pe-aci să renunţe la slujba lui de tractorist, că e gata să renunţe a mai pune umărul la bunăstarea sătenilor şi că ar vrea să se mute la oraş şi să facă rost de un apartament în care să trăiască liniştit lângă fata care vrea să-şi dea unghiile cu ojă. Dar şefa de brigadă, stând drepţi, îi ţine o predică.

Predica nu are niciun efect. Tractoristul e clar derutat, fiindcă e îndrăgostit până peste cap de fata neglijentă, care nu e bună la nimic. Tânărul nu ştie ce să facă. Să renunţe la fata pe care o iubeşte sau să plece împreună cu ea la oraş şi să devină un pierde-vară?

Fata decadentă părăseşte scena, lăsând-o pe şefa de brigadă cu tractoristul. Şefa de brigadă, cu viclenia specific feminină, îi spune tractoristului că acea fată nu-l iubeşte cu adevărat. Vrea doar să se mărite cu el fiindcă e un tractorist fruntaş şi se va sătura de el cât de curând. Tractoristul nu crede vorbele şefei de brigadă, aşa că, într-un moment de maximă inspiraţie, fata îi spune:

— Mi-a venit o idee. Prefă-te că te-ai îndrăgostit de mine şi când ne va vedea împreună, vei afla cât de mult te iubeşte.

Tânărul îi acceptă ideea. Fata cu oja apare pe scenă, îl găseşte pe tractorist cu şefa de brigadă în braţe şi, surpriză, departe de ceea ce te-ai aştepta să se întâmple, fata cea leneşă se hotărăşte să contribuie la dezvoltarea economiei socialiste. Va rămâne în colhoz. Fata îşi varsă furia pe şefa de brigadă: „Am să-mi fac şi eu o brigadă. Nu numai tu poţi să fii atât de bună şi să primeşti atâtea decoraţii! Am să fiu şi eu şefă de brigadă şi-am să port decoraţii". Această decizie rezolvă problemele tractoristului -atât pe cele amoroase, cât şi pe cele economice –, iar la sfârşitul piesei toate lumea se declară mulţumită.

Aşa e piesa, dar pe scenă lucrurile nu s-au desfăşurat întocmai. La începutul piesei tractoristul de-abia făcuse patru-cinci paşi pe scenă, iar povestea doar ce se înfiripase, când Capa şi-a declanşat bliţul ca să facă prima fotografie. Asta a dat totul peste cap. Fata cu oja s-a

refugiat în dosul unui buchet de ferigi şi n-a mai ieşit de-acolo până la sfârşitul scenei. Tractoristul şi-a uitat replicile. Şefa de brigadă s-a poticnit, apoi a încercat să continue, dar n-a reuşit. Restul piesei a fost ca un ecou. Actorii au repetat replicile şoptite de sufleor, astfel încât spectatorii s-au ales cu două versiuni ale piesei. De fiecare dată când actorii păreau să-şi revină, Capa îşi declanşa bliţul şi îi încurca din nou. Spectatorii au fost încântaţi. Au aplaudat furtunos ori de câte ori se declanşa bliţul.

Firea uşuratică a fetei decadente era subliniată de unghiile ei roşii, de mărgelele de sticlă şi de bijuteriile sclipitoare. Bliţul a speriat-o atât de tare, încât şi-a rupt mărgelele, care s-au împrăştiat pe toată scena, astfel încât nu s-a mai ales nimic din piesă. N-am fi ştiut despre ce era vorba în ea dacă sufleorul, care era învăţător, nu ne-ar fi explicat mai târziu. În cele din urmă cortina s-a lăsat pe fondul aplauzelor tumultuoase. Am avut sentimentul că spectatorii au preferat această versiune celeilalte, pe care o mai văzuseră. Când s-a terminat, au cântat două cântece ucrainene.

Fetele voiau să danseze. N-aveau astâmpăr. Prin urmare, trioul de actori şi-a reluat locul şi dansurile învârtite au continuat. Numai preşedintele a izbutit să le convingă pe fete să meargă la culcare. Era deja ora două fără un sfert şi ele trebuiau să fie în picioare la cinci şi jumătate, ca să meargă la câmp. Dar nu le venea să plece şi ar fi dansat toată noaptea dacă li s-ar fi dat voie.

Până să urcăm dealul, se făcuse două şi jumătate şi eram cu gândul la somn. Dar nu acesta era planul Mamuşkăi. Cred că începuse să gătească din clipa în care plecaserăm, după ce terminaserăm ceea ce ni s-a părut a fi cina. Masa lungă era plină de bunătăţi. Şi aşa se face că la ora două şi jumătate am fost serviţi cu pahare de votcă, murături şi castraveţi, peşte prăjit, pescuit din iazul satului, prăjituri cu miere de albine şi o supă de cartofi minunată. Sufeream de-atâta îmbuibare şi nesomn. În casă era foarte cald, iar camera noastră nu era deloc confortabilă. Aflasem şi că patul îngust în care trebuia să dorm împreună cu Capa era al Mamuşkăi, drept care am cerut voie să dormim în şopron.

Gazdele au pus fân proaspăt pe jos şi un covor deasupra, iar noi ne-am întins acolo şi ne-am culcat. Am lăsat uşa deschisă, dar gazdele noastre au închis-o încet. Se pare că, aşa cum se întâmplă în mai toată Europa, lumea se teme de curent. Am aşteptat o vreme, apoi ne-am sculat şi am deschis iar uşa, care a fost din nou închisă uşor. Nu voiau să păţim ceva din cauza aerului rece al nopţii.

Fânul din şopron avea un miros dulce. Iepurii dintr-o cuşcă de lângă perete se foiau şi ronţăiau ceva în întuneric. De partea cealaltă a peretelui de lut câţiva porci grohăiau mulţumiţi, iar vaca Liubka se mişca în somn.

Liubka este vaca cea nouă, pe care Mamuşka n-o iubeşte la fel ca pe cea veche. Spune că nu ştie de ce-a vândut-o pe cea veche. Pe aceea o chema Katiuşka, un diminutiv de la Katerina. Pe Katiuşka o iubea mult şi nu-şi dă seama nici azi de ce-a vândut-o. Liubka e o vacă ascultătoare, dar nu are personalitatea celeilalte şi nici nu dă la fel de mult lapte. În fiecare dimineaţă copiii satului trec să ia vitele la păscut. Liubka se alătură turmei, în care se află şi Katiuşka. Şi în fiecare seară, când vitele se întorc acasă şi fiecare intră singură în curtea ei, Katiuşka încearcă să intre în curtea gazdelor noastre, încă mai vrea să vină la vechea ei casă, iar atunci Mamuşka îi vorbeşte, apoi o mână afară din curte.

Mamuşka spune:

— Cred că nu eram în toate minţile când am vândut-o pe Katiuşka. Sigur, Liubka e mai tânără şi probabil că va trăi mai mult, dar nu e la fel de frumoasă şi nici la fel de generoasă cum era Katiuşka.

Noaptea a fost atât de scurtă, de parcă nici n-ar fi existat. Am închis ochii, ne-am întors pe o parte şi a şi trecut. Am auzit cum oamenii umblau prin curte, pe lângă şopron, cum scoteau vitele şi cum porcii guiţau şi grohăiau, în aşteptarea micului dejun.

Nu ştiu când a dormit Mamuşka. Nu ştiu dacă a închis vreun ochi, fiindcă deja pregătea masa.

Capa făcea nazuri. Pur şi simplu nu voia să se scoale. Până la urmă l-am smuls cu de-a sila din fân. El s-a aşezat pe un buştean şi a privit în gol mult timp.

Micul dejun trebuie să fi fost gândit în cele mai mici amănunte, fiindcă aşa ceva eu n-am mai văzut. Mai întâi am primit un pahar de apă plin cu votcă, apoi, patru ouă prăjite pentru fiecare persoană, doi peşti prăjiţi uriaşi şi trei pahare de lapte, apoi murături, un pahar de vin de vişine, pâine neagră cu unt, o ceaşcă plină cu miere de albine, alte două pahare de lapte şi, la sfârşit, încă un pahar de votcă. Pare de necrezut că am mâncat toate astea la micul dejun, dar să ştiţi că aşa s-a întâmplat. Totul a fost bun, dar pe urmă ne-am simţit umflaţi şi ne-a fost puţin rău.

Credeam că ne-am trezit devreme, dar satul era pe câmp de când se crăpase de ziuă. Ne-am dus acolo unde se strângea secara. Bărbaţi înarmaţi cu coase lungi înaintau în şir, iar lanul de secară se prăvălea retezat în faţa lor. Din spate veneau femeile, care făceau snopi şi-i legau cu paie împletite, iar din urmă se aţineau copiii, care adunau fiecare spic lăsat în urmă, ca să nu se piardă nimic. Munceau cu înverşunare, fiindcă aceasta era perioada lor cea mai aglomerată. Capa mergea de colo colo, făcea fotografii, iar oamenii ridicau privirea, zâmbeau şi îşi vedeau de treabă. Fără răgaz. Oamenii aceştia munceau aşa de mii de ani. Apoi s-au mecanizat o vreme, pentru ca acum să revină la munca manuală până vor putea produce alte maşini.

Am vizitat moara unde se macină grânele pentru pâine şi am intrat în oficiul unde se ţin registrele colhozului.

La marginea satului se construia o cărămidărie, fiindcă oamenii hotărâseră că fiecare casă trebuie să fie construită din cărămidă şi fiecare acoperiş, din ţiglă, riscul de incendiu în cazul acoperişurilor de paie fiind foarte mare. Sătenii sunt bucuroşi că au turbă şi lut, din care pot face cărămizi chiar în sat. Iar când satul va fi reconstruit, spuneau ei, vor vinde cărămizi colhozurilor vecine. Cărămidăria va fi gata înainte de venirea iernii şi când nu vor mai putea lucra pământul, vor face cărămizi. Grămezi întregi de turbă stau acoperite şi aşteaptă să fie arse.

La amiază ne-am oprit să vedem o familie care îşi lua prânzul: mama, tatăl şi doi copii. Puseseră în mijlocul mesei un castron mare cu borş de carne şi legume şi fiecare membru al familiei mânca direct din el cu o lingură de lemn. Mai aveau un castron cu roşii tăiate, o pâine mare, lată, şi o cană cu lapte. Oamenii aceştia păreau că mănâncă foarte bine, cum se vedea şi după urmele lăsate de cataramă pe centurile de piele ale bărbaţilor, cele mai noi fiind la o depărtare de cinci, şase sau chiar şapte centimetri de prima.

Mamuşka de-abia ce făcuse curat pe masă, că se şi apucase iar de gătit. Până la patru şi jumătate după-amiaza pregătise un adevărat banchet. Această cină era menită să-i justifice reputaţia. Mamuşka era foarte mândră de talentul ei, iar satul era foarte mândru de ea, probabil acesta fiind şi unul dintre motivele pentru care era gazda noastră. La cina respectivă toţi fruntaşii satului erau oaspeţii ei. Preşedintele colhozului, specialistul în agricultură, căruiau îi spuneau agronom, soţia acestuia, o femeie drăguţă, învăţătoare şi responsabilă a cercului de teatru, administratorul colhozului, directorul şcolii, tatăl şi mama şi, desigur, noi. Dacă celelalte mese ni se păruseră uriaşe, aceasta le întrecea pe toate. Pe masă era o carafă impresionantă, plină cu votcă, dar noi ne saturaserăm de votcă şi ne cam lua cu rău de la stomac. Am început cu pâine neagră, murături, roşii şi votcă, am continuat cu borş ucrainean cu smântână şi o bucată mare de carne fiartă înăbuşit, cu nişte cartofi pătrunşi bine cu mirodenii, iar apoi ni s-au dat prăjituri, miere de albine şi lapte. De câte ori platourile se goleau pe jumătate, Mamuşka le şi umplea la loc. Era cât pe-aci să murim îndopaţi. Preşedintele colhozului a rostit un mic discurs de bun venit, iar noi am rostit un mic discurs de mulţumire. Apoi comesenii ne-au întrebat dacă putem să le răspundem la câteva întrebări, fiindcă eram primii americani care le vizitau colhozul şi erau tare curioşi să afle câte ceva despre ţara noastră. Voiau să ştie şi ei unele lucruri. Le-am spus că America e o ţară uriaşă, pe care nu o cunoaştem îndeajuns, şi e foarte posibil să nu putem răspunde la multe dintre întrebările lor, dar că vom încerca. Agronomul ne-a întrebat despre agricultură. Ce se cultivă şi

unde. Dacă se fac experimente cu seminţe şi dacă avem staţiuni unde să se desfăşoare astfel de experimente. Avem şcoli agricole? Fiecare colhoz din Uniunea Sovietică are terenuri speciale pentru experimente, cu soluri şi seminţe – avem şi noi aşa ceva? Agronomul ne-a întrebat şi dacă guvernul îi ajută pe fermieri cu bani şi sfaturi. Întrebarea asta o mai auziserăm şi nu mică le-a fost surpriza când le-am povestit despre activitatea guvernului nostru în domeniul agriculturii – nu numai a guvernului federal, ci şi a guvernului fiecărui stat american. Apoi preşedintele colhozului a întrebat de cât pământ are nevoie o familie de americani ca să se întreţină, care e venitul acesteia în raport cu hrana, medicamentele şi îmbrăcămintea pe care le folosesc şi ce echipament tehnic are o fermă americană, ce maşini şi câte vite. A mai întrebat şi cum se îngrijeşte guvernul de veterani.

Directorul şcolii ne-a pus câteva întrebări despre felul în care e guvernată ţara noastră. Voia să ştie despre Curtea Supremă, cum este ales preşedintele ţării şi cum se aleg membrii Congresului. A întrebat dacă preşedintele are puterea de a declara război, ce prerogative are Ministerul Afacerilor Externe şi cât de apropiat este guvernul de popor. Am spus că, după părerea noastră, preşedintele nu are o putere prea mare, dar ar putea acţiona indirect. Au vrut să afle ce fel de om e Truman, dar n-am ştiut ce să le răspundem. Gazda noastră a vorbit despre Roosevelt. A zis că era foarte apreciat de ruşi, că avuseseră încredere în el şi că pentru ei moartea lui fusese ca moartea unui tată.

— L-aţi cunoscut? L-aţi întâlnit vreodată?

— Da, am răspuns eu.

— Povestiţi-ne despre el. Cum vorbea, cum se purta? Puteţi să ne spuneţi nişte istorioare despre el, ca să înţelegem mai bine?

Agronomul ne-a întrebat despre energia atomică, nu cum e ea folosită pentru fabricarea bombelor, ci dacă s-ar putea realiza ceva constructiv cu fisiunea nucleară în America.

— Nu ştim, am zis noi. Poate că da. Noi credem că deja se încearcă unele lucruri, că se fac multe experimente în vederea utilizării acestei energii şi, de asemenea, în vederea utilizării unor produse secundare ale fisiunii în cercetarea medicală. Ştim că acest lucru nou ar putea schimba lumea dacă ar fi folosit cum se cuvine, aşa cum, la fel, ar putea schimba lumea şi dacă ar fi folosit cum nu se cuvine.

Apoi cei din jurul mesei au vorbit despre viitorul colhozului lor. Peste un an, doi va fi electrificat şi mecanizat. Sunt foarte mândri de colhozul lor. Curând, au spus ei, vor începe să sosească tractoarele cele noi şi nu peste mult timp sătenii se vor hrăni mai bine, vor locui în case mai frumoase şi nu vor mai trebui să trudească atât de mult.

— Mai veniţi peste un an şi-o să vedeţi cât de mult am progresat. Vom începe să construim case din cărămidă, căminul cultural va fi tot din cărămidă, acoperişurile vor fi acoperite cu ţiglă, iar viaţa nu va mai

fi atât de grea.

Şoferul nostru dormise aproape neîntrerupt de la sosirea acolo. Se înţelegea de minune cu somnul. Dar când a trebuit să-l trezim, şi-a pus imediat maşina în mişcare, cu patru cilindri din cei opt ai motorului.

Ne-am luat rămas-bun. Preşedintele colhozului şi agronomul ne-au însoţit până la o răscruce de drumuri. Preşedintele ne-a rugat să-i trimitem câteva fotografii, fiindcă voia să le expună la căminul cultural. O vom face cu mare plăcere.

În drumul spre Kiev am adormit pe bancheta din spate din cauza oboselii şi a mâncatului excesiv. Nu ştim de câte ori a oprit şoferul ca să umple radiatorul sau de câte ori a rămas maşina în pană. La Kiev ne-am rostogolit din maşină direct în pat şi am dormit vreo douăsprezece ore.

A doua zi dimineaţa am coborât pe malul fluviului ca să vedem şlepurile care aduceau marfă din nord şi din sud pentru pieţele Kievului. Acolo erau şlepuri încărcate cu lemne de foc şi bărci pline cu fân. Cantităţi imense de roşii, castraveţi şi varză erau aduse pe apă şi erau descărcate la picioarele oraşului. Erau produsele colhozurilor, aduse aici pentru a fi vândute în piaţă. Ne-am luat pe urmele lor, pe faleză, până la piaţă, unde un şir lung de precupeţi stăteau cu marfa în faţă. Erau numai bătrâni şi copii, fiindcă tinerii strângeau recolta de pe câmp.

De la piaţă am mers la o brutărie gigantică, unde se coace pâine neagră pentru întreg oraşul. Şeful brutăriei ne-a pus să ne îmbrăcăm cu halate albe înainte de a o vizita. O parte din brutărie e în ruină, drept care acum se munceşte la reconstrucţia şi lărgirea ei. Şeful ne-a spus că brutăria a continuat să funcţioneze şi în timpul asediului, ba chiar şi în timp ce bombele cădeau pe cuptoarele în care se cocea pâinea.

Acolo erau munţi de pâine. Era o brutărie complet mecanizată, cu malaxoare şi cuptoare automate. Pâinile negre ies din cuptor, cad în nişte cărucioare şi apoi sunt trimise în oraş. Angajaţii erau foarte mândri de această brutărie, iar şeful ei ne-a întrebat dacă în America avem astfel de minunăţii. Aici am dat din nou peste ceea ce întâlniserăm şi în alte părţi: convingerea fermă a ruşilor că ei au inventat aceste lucruri. Se înnebunesc după maşinării automate, iar visul lor e să fie complet mecanizaţi în toate domeniile. Pentru ei mecanizarea înseamnă tihnă şi confort, mâncare multă şi bunăstare generală. Le plac maşinile la fel de mult ca şi americanilor şi un automobil nou atrage o mulţime de oameni, care stau şi-l privesc aproape cu evlavie.

După-amiază am acordat un interviu unei reviste literare ucrainene. A fost o experienţă lungă şi dureroasă. Redactorul-sef, un ins micuţ, vioi şi cu faţa ascuţită, mi-a pus nişte întrebări de câte două paragrafe.

Mi-au fost traduse, dar până să înţeleg ultima parte, o uitam deja pe prima. Am răspuns cât de bine m-am priceput. Răspunsurile mele erau traduse redactorului-şef, care le transcria conştiincios, întrebările erau foarte complicate şi foarte literare. Şi, ori de câte ori răspundeam la o întrebare, nu eram sigur că traducerea se terminase. Aveam două probleme: prima, că eu şi redactorul-şef proveneam din medii total diferite, iar a doua, engleza mea, probabil destul de colocvială, pe care traducătorul, ce învăţase engleza academică, nu o înţelegea prea bine. Ca să fiu sigur că, din greşeală, cuvintele mele nu sunt răstălmăcite, am cerut să-mi fie traduse din rusă înapoi în engleză. Şi am avut dreptate: răspunsurile transcrise nu semănau nici pe departe cu ceea ce spusesem eu cu adevărat. Nu că inadvertenţele ar fi fost intenţionate. Nu era vorba nici măcar de dificultatea de a comunica dintr-o limbă într-alta. Era ceva ce nu ţinea neapărat de limbaj, ci de traducerea dintr-un anumit mod de gândire într-altul. Oamenii erau foarte plăcuţi şi bine intenţionaţi, dar pur şi simplu nu puteam comunica limpede. Acesta a fost şi ultimul meu interviu acolo – n-am mai încercat să repet experienţa. În Moscova, când mi s-a solicitat un interviu, am propus să mi se dea întrebările în scris, ca să mă gândesc mai bine, apoi să răspund în engleză şi să verific traducerea. Întrucât nu s-a putut, n-am mai fost intervievat.

Oriunde mergeam, întrebările erau asemănătoare şi, treptat, am descoperit că toate proveneau dintr-o singură sursă. Intelectualii Ucrainei îşi bazau întrebările, fie ele politice sau literare, pe articolele citite în *Pravda.* După o vreme am început să le anticipăm înainte de a fi puse, fiindcă ştiam aproape pe de rost articolele pe care se bazau.

Exista o întrebare legată de literatură care apărea de fiecare dată în toate ocaziile. Îmi dădeam seama şi când apărea, căci cel ce urma să o pună îşi mijea ochii, se apleca în faţă şi ne privea cu atenţie. Ştiam că ne va întreba ce părere avem despre piesa lui Simonov *Chestiunea rusească.*

Probabil că Simonov este azi cel mai cunoscut scriitor din Uniunea Sovietică. Recent a făcut o vizită în America şi, după ce s-a întors în Rusia, a scris această piesă. Probabil că şi ea este cea mai jucată piesă a momentului. Premiera a avut loc simultan în peste trei sute de teatre din Uniunea Sovietică. Piesa domnului Simonov este despre jurnalismul american şi cred că e cazul să-i fac un mic rezumat. O parte din acţiune se desfăşoară în New York, iar o altă parte într-un loc care aduce cu Long Island. În New York acţiunea e plasată în restaurantul Bleeck's, lângă sediul ziarului *Herald Tribune.* Iată acţiunea pe scurt:

Un corespondent de presă american, care a fost în Rusia cu ani în urmă şi a scris o carte favorabilă despre această ţară, este angajat de un magnat al presei, un capitalist, un baron al presei dur, mojic,

autoritar şi arogant, un om fără principii şi fără virtuţi. Ca să câştige nişte alegeri, magnatul vrea să dovedească cu ajutorul ziarelor lui că ruşii vor porni un război împotriva americanilor. Misiunea jurnalistului respectiv este să meargă în Rusia, iar la întoarcere să anunţe că ruşii vor război cu America. Magnatul îi oferă jurnalistului o sumă imensă de bani, adică treizeci de mii de dolari, şi un viitor sigur şi liniştit dacă îşi îndeplineşte misiunea. Ziaristul, căruia îi suflă vântul prin buzunare, vrea să se însoare cu iubita lui şi să aibă o căsuţă în Long Island. Acceptă misiunea, pleacă în Rusia şi acolo descoperă că ruşii nu vor să pornească niciun război împotriva americanilor. Se întoarce şi scrie pe ascuns o carte în care spune exact opusul a ceea ce vrea magnatul de la el.

Între timp, cu avansul pe care l-a primit, şi-a cumpărat casa din Long Island, undeva la ţară, s-a căsătorit cu iubita lui şi se bucură de o oarecare bunăstare. După ce predă cartea, magnatul nu numai că o desfiinţează, dar aranjează în aşa fel încât să nu fie publicată nicăieri. Puterea acestui baron al presei este atât de mare, încât jurnalistul nu se mai poate angaja nicăieri şi nu mai poate publica nimic. Îşi pierde casa de la ţară, iar soţia lui, care voia o viaţă lipsită de griji, îl părăseşte. Tot acum, dintr-un motiv nu foarte clar, prietenul lui cel mai bun se prăbuşeşte cu avionul după un zbor la mare altitudine. Sărac şi nefericit, jurnalistul nostru se consolează cu ideea că a spus adevărul, adică lucrul cel mai bun pe care îl poţi face.

Aceasta este, în linii mari, acţiunea piesei *Chestiunea rusească,* despre care eram întrebaţi atât de des. De obicei răspundeam aşa: 1) Nu e o piesă bună, indiferent de limba în care e jucată; 2) Actorii nu vorbesc precum americanii şi, din câte ştim noi, nici nu joacă precum americanii; 3) Deşi în America există unii editori fără scrupule, nu au nici pe departe puterea despre care se vorbeşte în această piesă; 4) Editorii din America nu primesc ordine de la nimeni, dovada fiind că operele domnului Simonov sunt tipărite în America; şi, în fine, ne-am dori foarte mult să se scrie o piesă bună despre jurnalismul american, însă *Chestiunea rusească* nu e nici pe departe aşa ceva. Această piesă, departe de a contribui la o mai bună înţelegere a Americii şi a americanilor de către ruşi, va avea, probabil, efectul opus.

Am fost întrebaţi atât de des despre piesă, încât după o vreme am scris noi înşine schiţa unei piese pe care am intitulat-o „Chestiunea americană". Şi am început s-o citim celor care ne întrebau. În piesa noastră domnul Simonov este trimis în America de *Pravda* ca să scrie o serie de articole în care să arate că America este o democraţie occidentală degenerată. Domnul Simonov vine în Statele Unite şi descoperă că America nu numai că nu e degenerată, dar nu e nici măcar occidentală decât dacă e privită din perspectiva Moscovei. Simonov se întoarce în Rusia şi scrie pe ascuns o carte în care îşi

exprimă convingerea că America nu este o democraţie decadentă. Predă manuscrisul ziarului *Pravda.* Este exclus imediat din Uniunea Scriitorilor. Îşi pierde casa de la ţară. Soţia lui, o comunistă destoinică, îl părăseşte, iar el moare de foame, exact ca americanul din piesa lui.

De obicei la sfârşitul acestei schi'e rezumative auzeam câteva chicoteli venite de la cei care ne puneau întrebări. Noi le spuneam:

— Dacă vi se pare absurd, să ştiţi că nu e mai absurd decât *Chestiunea rusească,* piesa domnului Simonov despre America. Ambele piese sunt la fel de proaste – şi din aceleaşi motive.

Deşi de vreo două ori schiţa noastră de piesă a dus la o discuţie violentă, în majoritatea cazurilor a provocat râsete şi o trecere rapidă la un alt subiect.

În Kiev există un loc numit Cocteil Bar. Numele e scris cu litere chirilice, drept care nu l-am putut citi, dar aşa se pronunţă: Cocteil Bar. Şi chiar seamănă cu un *cocktail bar* american. Există acolo o tejghea rotundă cu scaune înalte şi nişte mese mici, iar locul e frecventat seara de tinerii din Kiev. Aceştia beau cocteiluri servite în pahare înalte, care au un gust minunat. Există un cocteil Kiev, un cocteil Moscova şi un cocteil Tbilisi şi, lucru destul de ciudat, toate au culoarea roz şi un gust puternic de lichior de rodii.

Când prepară cocteiluri, ruşii cred că sunt cu atât mai bune, cu cât conţin mai multe ingrediente. Unul avea nu mai puţin de douăsprezece feluri de lichior în el. Am uitat cum se numea. Nici n-am vrut să ne amintim. Am fost puţin surprinşi de prezenţa acestor baruri în Rusia, căci cocteilul e o băutură foarte decadentă. Cocteilul Kiev şi cocteilul Moscova sunt cu siguranţă cele mai decadente cocteiluri pe care le-am gustat vreodată.

Şederea noastră în Kiev se terminase, astfel că ne-am pregătit să luăm avionul înapoi spre Moscova. Oamenii de aici fuseseră extrem de ospitalieri, extrem de amabili şi de generoşi şi ne-au plăcut foarte mult. Erau inteligenţi, veseli, energici şi cu simţul umorului. Pe ruinele ţării începuseră să construiască îndârjiţi alte case, alte fabrici, alte maşini şi o altă viaţă. Şi toţi ne spuneau mereu: „Reveniţi după câţiva ani şi o să vedeţi ce-am realizat".

Capitolul 6

Întorşi în Moscova, ne-am potolit foamea de limba maternă şi de conaţionalii noştri, căci, oricât de amabili şi de generoşi fuseseră ucrainenii cu noi, eram totuşi nişte străini. Ne-am simţit bine vorbind cu oameni care ştiau cine sunt Superman şi Louis Armstrong. L-am vizitat pe Ed Gilmore la casa lui atât de plăcută şi am ascultat discurile lui de jazz. I le trimisese clarinetistul Pee Wee Russell. Ed spune că nu ştie cum ar ieşi din iarnă fără discurile cu muzica atât de trepidantă a lui Pee Wee.

Sweet Joe Newman a invitat câteva rusoaice tinere cu care am dansat prin cluburile de noapte din Moscova. Sweet Joe e un dansator nemaipomenit, în timp ce Capa face salturi lungi, ca de iepure, amuzante, dar şi periculoase.

Cei de la ambasadă au fost drăguţi cu noi. Când am plecat din Moscova, ataşatul militar, generalul Macon, ne-a oferit mai multe spray-uri cu DDT, ca să ne apărăm de muşte, fiindcă în unele zone bombardate şi distruse muştele sunt o adevărată pacoste, iar în câteva locuri în care dormiserăm avuseserăm parte de alţi mici vizitatori, la fel de enervanţi. Unii dintre membrii ambasadei nu mai fuseseră de mult timp acasă şi voiau să afle lucruri din cele mai obişnuite, cum ar fi cine va câştiga campionatul de base-ball, cum mergea campionatul de fotbal american şi ce şanse aveau partidele politice la alegerile din diverse părţi ale ţării.

Duminică am fost la expoziţia trofeelor de război, pe malul fluviului, lângă parcul Gorki. Am văzut avioane germane de toate tipurile, tancuri germane, tunuri germane, mitraliere, transportoare, arme antitanc, tot felul de echipament militar german capturat de armata sovietică. Printre atâtea arme se plimbau militari cu soţiile şi copiii lor, cărora le explicau în amănunt cum funcţionează şi ce efect au. Copiii priveau cu uimire echipamentul la capturarea căruia participaseră şi taţii lor.

Pe fluviu se ţinea o cursă nautică între nişte miniscutere cu motoare exterioare şi am remarcat că multe motoare erau Evinrude sau alte mărci americane. Se întreceau mai multe cluburi şi asociaţii muncitoreşti. Câteva scutere erau conduse de fete. Noi am ţinut cu o blondă foarte frumoasă doar fiindcă era frumoasă, dar n-a câştigat. Fetele ni s-au părut mai curajoase şi mai ambiţioase decât băieţii. Luau virajele mult mai riscant şi îşi conduceau scuterele cu o îndrăzneală vecină cu nesăbuinţa. Sweet Lana era cu noi, îmbrăcată într-un taior bleumarin, cu o pălărie cu voaletă şi o stea de argint la butonieră.

Mai târziu am mers în Piaţa Roşie, unde oamenii aşteptau la o

coadă de cel puţin o jumătate de kilometru ca să viziteze mausoleul lui Lenin. În faţa uşii stăteau doi soldaţi tineri ce păreau nişte figuri de ceară. Nici nu i-am văzut clipind din ochi. Toată după-amiaza, aproape în fiecare după-amiază, un şir nesfârşit de oameni intră încet în mausoleu ca să se uite la chipul mort al lui Lenin, pus în sicriul lui de sticlă. Mii de oameni trec pe lângă sicriu şi se uită o clipă la fruntea bombată, nasul ascuţit şi bărbia proeminentă a lui Lenin. E ca un ritual religios, deşi ei nu i-ar spune aşa pentru nimic în lume.

La celălalt capăt al Pieţei Roşii se află o platformă rotundă din marmură, unde ţarii organizau odinioară execuţii. Acum pe platformă se îngrămădesc buchete uriaşe de flori de hârtie şi câteva steaguri roşii.

Ne întorseserăm la Moscova doar ca să luăm ceva care să ne ducă la Stalingrad. Capa a găsit un loc unde să-şi developeze rolfilmele. Ar fi preferat să le aducă acasă nedevelopate, fiindcă atelierele foto din Statele Unite sunt mai bune decât cele ruseşti. Dar un al şaselea simţ i-a spus că trebuie să le developeze aici şi până la urmă intuiţia lui s-a dovedit de bun augur.

Ca şi înainte, nu am părăsit Moscova în cele mai bune condiţii, pentru că am stat iar până târziu la o petrecere şi, în consecinţă, am dormit foarte puţin. Am aşteptat din nou în sala VIP, sub portretul lui Stalin, şi am băut ceai timp de o oră şi jumătate, până când avionul nostru a fost gata de decolare. Şi am călătorit cu acelaşi tip de avion ca şi înainte. Nici aici nu funcţiona sistemul de ventilaţie. Bagajele au fost îngrămădite pe culoar şi apoi am decolat.

În timpul călătoriei gremlinul domnului Şmarski a fost foarte activ. Aproape niciunul dintre aranjamentele lui nu a ieşit cum trebuie. În Stalingrad nu exista nicio filială Voks, aşa că atunci când am intrat în clădirea aeroportului, o construcţie mică şi cutreierată în voie de vânt, nu ne aştepta nimeni, iar domnul Șmarski a trebuit să dea un telefon ca să cheme o maşină din Stalingrad. Ca să ne mai treacă timpul, am ieşit din clădire şi am văzut un şir lung de femei care vindeau pepeni şi cantalupi foarte gustoşi. Ne-am mânjit cămăşile cu zeamă de pepene vreo oră şi jumătate, până a sosit maşina, şi pentru că ne-am folosit destul de mult de maşina asta, unică în felul ei, cred că trebuie să o descriem. Nu era un automobil, ci un autobuz. Era un autobuz Ford A cu o capacitate de douăzeci de persoane. După ce compania Ford a renunţat la modelul A, guvernul rus a cumpărat utilajele cu care era fabricat. Fordurile A erau fabricate în Uniunea Sovietică, fie că era vorba de automobile, de camioane mici sau de autobuze precum al nostru. Bănuiesc că avea suspensii, dar nu cred că avea prea multe – sau poate că arcurile plesniseră de mult, căci nimic nu le atesta prezenţa. Şoferul era un tip cumsecade, cu o atitudine aproape evlavioasă faţă de automobile. Mai târziu, când am rămas singuri cu el

în autobuz, a menţionat toată lista de maşini pe care le iubea: „Buick, Cadillac, Lincoln, Pontiac, Studebaker". Apoi a oftat adânc. Erau singurele cuvinte englezeşti pe care le ştia.

Drumul spre Stalingrad era cel mai prost din toată regiunea. De la aeroport până în oraş erau mulţi kilometri, iar dacă am fi luat-o pe lângă drum, poate că am fi călătorit mult mai confortabil. Această aşa-zisă şosea era de fapt un şir nesfârşit de gropi, hârtoape şi băltoace. Nu era pavată, iar ploile recente o transformaseră într-o salbă de iazuri. Pe câmpia care se întindea cât vedeai cu ochii păşteau turme de capre şi cirezi de vite. Calea ferată mergea în paralel cu şoseaua şi am văzut de-a lungul ei platforme şi vagoane de marfa incendiate în timpul războiului, întreaga zonă de jur împrejurul Stalingradului era plină de urmele lăsate de război: tancuri arse, jumătăţi de şenile, transportoare şi piese disparate de artilerie ruginite. Echipe de recuperare duceau aceste rămăşiţe la depozitele de fier vechi, de unde erau luate şi topite, pentru a putea fi folosite la uzina de tractoare din Stalingrad.

Trebuia să ne ţinem cu ambele mâini de scaun în timp ce autobuzul nostru hurducăia pe şoseaua desfundată. Drumul părea să nu se mai sfârşească, dar apoi, după ce am urcat o eolină uşoară, am văzut Stalingradul în vale şi Volga dincolo de el.

La marginea Stalingradului răsăreau sute de căsuţe noi, dar din clipa în care am intrat în oraş, am văzut aproape numai ruine. Stalingradul se întinde de-a lungul Volgăi pe mai bine de treizeci şi cinci de kilometri, iar lăţimea lui maximă e de vreo trei kilometri şi jumătate. Noi mai văzuserăm şi înainte oraşe în ruină, dar cele mai multe fuseseră distruse de bombardamente. Aici situaţia era total diferită. Într-un oraş bombardat tot mai rămân ziduri în picioare. Acest oraş fusese distrus de rachete şi de focul de artilerie. Ruşii şi germanii s-au luptat pentru el luni întregi, l-au atacat şi l-au cucerit, apoi iar l-au atacat şi l-au recucerit, astfel că majoritatea zidurilor au fost culcate la pământ. Puţinele care au mai rămas sunt ciuruite de gloanţe de mitralieră. Citiserăm, desigur, despre eforturile incredibile de a apăra Stalingradul şi unul din lucrurile la care ne-am gândit cât priveam acest oraş distrus a fost că atunci când un oraş e atacat, iar clădirile lui sunt dărâmate, acestea oferă un adăpost extraordinar armatei care îl apără – adăpost, gropi şi cuiburi din care este aproape imposibil să alungi o armată atât de hotărâtă să reziste. Aici, printre aceste ruine apocaliptice, s-a consumat unul dintre momentele cruciale ale războiului. Când, după luni de asediu, de atacuri şi contraatacuri, germanii au fost în sfârşit înconjuraţişi capturaţi, până şi conducătorii lor cei mai tâmpiţi trebuie să fi simţit în adâncul sufletului că de-acum războiul era pierdut.

În piaţa centrală am văzut rămăşiţele unui mare magazin universal,

pe care germanii îl transformaseră în ultima lor redută înainte de a fi înconjuraţi. Aici a fost capturat von Paulus, aici s-a năruit întreg asediul.

Peste drum era hotelul Inturist, care fusese restaurat şi în care urma să stăm noi. Am primit două camere mari. Ferestrele noastre dădeau spre hectare întregi de moloz, cărămidă şi beton sfărâmate, tencuială pulverizată şi, printre ele, buruienile negre care par să răsară întotdeauna în locurile devastate. Cât am stat în Stalingrad, am devenit din ce în ce mai fascinaţi de această întindere necuprinsă de ruine, care nu era deloc pustie. Sub moloz erau pivniţe şi găuri în care trăiau oameni. Stalingradul e un oraş mare şi avusese case şi blocuri, însă acum nu le mai are decât pe cele noi, de la periferie, iar populaţia trebuie să locuiască undeva. Locuieşte în pivniţele fostelor clădiri. Noi ne uitam de la fereastră cum din dosul unei movile de moloz apărea pe neaşteptate câte o tânără care pleca la serviciu dimineaţa şi care îşi trecea un pieptene prin păr. Era îmbrăcată îngrijit, cu haine curate, şi păşea cu graţie printre buruieni. Cum se descurcau oamenii ăia, nu ştiu. Cum de puteau să trăiască sub pământ şi, în acelaşi timp, să-şi păstreze curăţenia, mândria şi feminitatea? Femeile casnice ieşeau din alte găuri şi plecau la piaţă, cu capetele acoperite cu basmale albe şi cu coşuri atârnate de braţ. Era o parodie stranie şi eroică a traiului modern.

Exista şi o excepţie înspăimântătoare. Chiar în spatele hotelului, într-un loc pe care îl puteam vedea de la fereastră, se afla o mică grămadă de gunoi unde se aruncau cojile de pepeni, oasele, cojile de cartofi şi multe altele. La câţiva metri mai încolo era o moviliță ce aducea cu intrarea într-o vizuină de popândău. Şi în fiecare dimineaţă, la ivirea zorilor, din această gaură se târa afară o fetiţă. Avea picioarele lungi şi goale, braţele subţiri şi vânoase, iar părul îi era încâlcit şi murdar. Pielea îi devenise cafenie din cauza murdăriei. Dar când a ridicat privirea, am văzut unul dintre cele mai frumoase chipuri din viaţa mea. Avea ochi şireţi, ca de vulpe, care îşi pierduseră umanitatea. Faţa îi era bine dezvoltată şi nu avea nimic de retardat. Undeva în grozăvia luptelor de stradă ceva plesnise în ea şi fata se refugiase în tihna uitării. Acum s-a lăsat pe vine şi a început să mănânce cojile de pepeni şi să sugă oasele din supa altora. De obicei rămânea acolo vreo două ore, până îşi umplea stomacul. Apoi se întindea printre buruieni şi adormea la soare. Avea o faţă de o drăgălăşenie rară şi se mişca graţios, ca o felină, cu picioarele ei zvelte. Ceilalţi oameni care trăiau în pivniţele din vecinătate rareori îi vorbeau. Dar într-o dimineaţă am văzut o femeie care a apărut dintr-o altă gaură şi i-a dat o jumătate de pâine. Fata a înşfăcat-o, aproape mârâind, şi şi-a lipit-o de piept. A privit-o ca un câine pe jumătate sălbăticit pe femeia care îi dăduse pâinea şi a urmărit-o bănuitoare

până când aceasta a coborât înapoi în pivniţă, apoi şi-a îngropat faţa în halca de pâine neagră şi s-a uitat pe deasupra ei ca un animal, cu ochii fugindu-i în toate părţile. Şi, în timp ce muşca din pâine, şalul ei murdar şi zdrenţuit i-a alunecat de pe sânul tânăr, murdar şi el, dar mâna ei a tras automat şalul înapoi, acoperind sânul, şi l-a aranjat cu un gest de o cochetărie îngrozitor de sfâşietoare.

Ne-am întrebat câte fete ca ea mai puteau fi acolo, minţi care nu mai rezistau să trăiască în secolul al douăzecilea şi care se refugiaseră nu pe înălţimile de astăzi, ci pe străvechile înălţimi ale trecutului omenirii, în sălbăticia plăcerii, a durerii şi a instinctului de conservare. Era o faţă pe care aveam s-o visez multă vreme de-acum încolo.

După-amiaza târziu a venit colonelul Dencenko şi ne-a întrebat dacă am vrea să vedem locurile unde s-au dat luptele pentru Stalingrad. Era un bărbat de vreo cincizeci de ani, chipeş şi ras în cap. Purta tunică albă şi centură militară şi avea multe decoraţii. Ne-a dus prin oraş şi ne-a arătat unde rezistase Armata a 2l-a şi unde primise ajutor din partea Armatei a 62-a. Adusese şi hărţile bătăliilor. Ne-a dus exact acolo unde fuseseră opriţi germanii, în locul dincolo de care n-au mai putut trece. La marginea lui e casa lui Pavlov, care este un loc sfânt şi probabil că va continua să fie aşa.

Casa lui Pavlov era o clădire cu mai multe apartamente, iar Pavlov era un sergent din armata rusă. Împreună cu alţi nouă oameni, Pavlov a apărat casa timp de cincizeci şi două de zile, rezistând tuturor încercărilor germanilor de a o cuceri. Germanii n-au putut ocupa casa lui Pavlov şi nici pe Pavlov nu l-au putut captura. Înaintarea lor s-a oprit aici.

Colonelul Dencenko ne-a dus la marginea fluviului şi ne-a arătat locul unde fuseseră amplasaţi ruşii şi motivul pentru care germanii nu izbutiseră să-i alunge de acolo: malurile abrupte. Peste tot se vedeau resturile ruginite ale armelor folosite de germani. Colonelul era din Kiev şi avea ochii albaştri ai ucrainenilor. Avea cincizeci de ani, iar fiul lui fusese ucis la Leningrad.

Ne-a arătat colina de unde pornise cea mai aprigă ofensivă germană. Acolo era mare foială, iar pe versant se deplasau mai multe tancuri. La poalele colinei era o baterie de artilerie. O echipă de filmare din Moscova făcea un film documentar despre asediul Stalingradului înainte de reconstruirea oraşului. Pe fluviu stătea ancorat un şlep. Echipa de filmare venise de la Moscova pe apă şi acum locuia pe şlep.

Gremlinul lui Şmarski s-a pus din nou pe treabă. Noi ne-am exprimat dorinţa de a face câteva fotografii în timpul filmărilor, iar Şmarski a replicat:

— În regulă, diseară îi sun şi-i întreb dacă ne dau voie.

Aşa că ne-am întors la hotel şi, de îndată ce-am ajuns acolo, am

auzit tunurile. Dimineaţa, când a telefonat Şmarski, scena cu tunurile se filmase deja, deci o rataserăm. În fiecare zi am încercat să fotografiem această reconstituire a asediului Stalingradului şi în fiecare zi, dintr-un motiv sau altul, am ratat-o. Gremlinul lui Şmarski nu stătea o clipă locului.

După-amiaza am traversat piaţa şi am intrat într-un părculeţ de lângă fluviu, iar acolo, sub un obelisc masiv de piatră, am văzut o grădină cu flori roşii. Sub flori erau înmormântaţi mulţi dintre apărătorii Stalingradului. Era puţină lume în parc, dar o femeie şedea pe o bancă, iar un băieţel de vreo cinci-şase ani se lipise de gard şi privea înăuntru, spre flori. A stat aşa mult timp, drept care l-am îndemnat pe Şmarski să-i vorbească. Şmarski l-a întrebat în ruseşte:

— Ce faci aici?

Băieţelul a răspuns cu o voce firească, fără nicio urmă de sentimentalism:

— Îl vizitez pe tata. Vin la el în fiecare seară.

Fără patos, fără sentimentalism. Un răspuns simplu. Femeia de pe bancă a ridicat privirea, a înclinat din cap către noi şi a zâmbit. După o vreme a plecat împreună cu băieţelul înapoi, spre oraşul în ruine.

Dimineaţa, când am văzut că ni se aduce micul dejun în cameră, am crezut că lumea o luase razna. Micul dejun era alcătuit din salată de roşii, murături, pepene şi un suc de vanilie. Dar lumea n-o luase razna: era doar un mic dejun stalingrădean. Am reuşit totuşi să schimbăm sucul cu ceai. În timp, chiar a ajuns să ne placă salata de roşii la micul dejun. La urma urmei, nu e decât suc de roşii solid! Cu sucul de vanilie însă n-am reuşit să ne obişnuim.

Piaţa din faţa hotelului era foarte mare şi era înconjurată de clădiri distruse. Pe un zid rămas cumva în picioare era amplasat un difuzor care mergea de cum se crăpa de ziuă şi până noaptea târziu. Transmitea discursuri, ştiri şi multă muzică vocală. Transmitea atât de tare, încât îl auzeam şi dacă ne ascundeam capul sub aşternuturi. Se auzea atât de tare, încât aproape că-i plesnea diafragma, ceea ce de multe ori îi şi doream.

Voiam să vedem şi să fotografiem faimoasa uzină de tractoare din Stalingrad. Aici oamenii continuaseră să construiască tancuri chiar şi atunci când germanii trăgeau asupra lor. Iar când germanii se apropiau prea mult, lăsau uneltele deoparte şi ieşeau să apere uzina, după care se întorceau şi îşi reluau lucrul. Domnul Şmarski, pornit să se lupte vitejeşte cu gremlinii, a spus că va încerca să ne aranjeze o vizită. A doua zi dimineaţa am fost asiguraţi că putem vizita uzina.

Uzina se află la periferia oraşului şi, pe măsură ce ne apropiam, îi vedeam tot mai clar coşurile înalte. Pământul din jur era răscolit şi pârjolit, iar clădirile uzinei erau pe jumătate în ruină. În clipa când am ajuns la poartă, au şi apărut doi soldaţi. S-au uitat la aparatele de

fotografiat ale lui Capa din autobuz, s-au întors, au telefonat şi în scurt timp au apărut alţi soldaţi. S-au uitat şi ei la aparate şi iar au telefonat. Regulamentul era inflexibil. Nu aveam voie nici măcar să scoatem aparatele din autobuz. Apoi au venit directorul uzinei, inginerul şef şi încă vreo şase membri ai conducerii. Din clipa în care le-am acceptat condiţiile, toţi au devenit extrem de prietenoşi. Puteam vedea totul, dar nu puteam fotografia nimic. Asta ne-a întristat foarte tare, fiindcă uzina de tractoare de aici era un lucru la fel de pozitiv ca şi micile colhozuri din Ucraina. Aici, în uzina care fusese apărată de propriii muncitori şi unde aceiaşi muncitori încă mai fabricau tractoare, putea fi surprins spiritul apărătorilor Rusiei. Şi tot aici am descoperit spaima de aparatul de fotografiat în ipostaza ei absolută, copleşitoare.

Dincolo de porţile ei uriaşe, uzina arăta extraordinar, fiindcă în timp ce un grup lucra la linia de asamblare, la forje şi la maşinile de poansonat, un alt grup înlătura urmele războiului. Toate clădirile fuseseră lovite, majoritatea nu mai aveau acoperiş, iar unele erau complet distruse. Reconstrucţia se desfăşura concomitent cu producţia de tractoare. Am văzut furnalele în care se turna metalul şi bucăţi mari din tancurile germane puse la topit. Şi am văzut cum apărea metalul printre cilindrii laminorului. Am văzut cum se făceau matriţarea, poansonarea, finisarea şi şlefuirea pieselor. Şi, la capătul liniei de asamblare, tractoarele noi, vopsite şi lustruite, ieşeau pe rând şi se îndreptau spre parcul în care aşteptau ca mărfarele să le ducă la colhozuri. În acelaşi timp, printre clădirile pe jumătate dărâmate, constructorii şi muncitorii în metal, cărămidă şi sticlă reconstruiau uzina. Producţia nu putea fi oprită sub niciun motiv.

Nu înţelegem de ce nu ni s-a permis să fotografiem această uzină, fiindcă, în timp ce treceam de la o secţie la alta, am descoperit că, practic, toate utilajele erau fabricate în America. Mai mult de-atât: ni s-a spus că linia şi metoda de asamblare fuseseră concepute de ingineri şi tehnicieni americani. Şi e de presupus, fireşte, că aceşti tehnicieni ştiau ce-au făcut şi puteau să-şi amintească totul, aşa că dacă America îşi punea în gând să bombardeze uzina, informaţiile puteau să fie puse oricând la dispoziţia armatei. Şi totuşi fotografierea uzinei era interzisă. De fapt noi nici nu voiam să fotografiem uzina. Voiam să fotografiem bărbaţii şi femeile în timp ce munceau. O mare parte din lucrătorii uzinei de tractoare din Stalingrad sunt femei. Dar regula nu putea fi eludată în niciun fel. Nu puteam fotografia şi basta. Teama de aparatul de fotografiat este profundă şi iraţională.

De asemenea, n-am putut afla numărul de tractoare produse pe zi, căci informaţia ar fi venit în contradicţie cu noua lege potrivit căreia divulgarea oricărei informaţii cu caracter industrial este considerată un act de trădare, fiind echivalentă cu divulgarea informaţiilor cu caracter militar. Dar am aflat procentajele. Ni s-a spus că uzina se afla la numai

2% sub producţia antebelică şi cred că dacă am fi vrut, am fi putut afla care a fost producţia antebelică, estimând astfel şi numărul de tractoare care ieşeau de pe linia de asamblare. Tractoarele sunt standard, se fabrică numai un singur tip. Sunt maşini de mare putere, nu masive, dar în stare să facă orice operaţiune agricolă obişnuită. Nu au o formă aerodinamică, sunt austere şi nu se fabrică pe stoc. Ni s-a spus că sunt foarte bune, dar nu şi arătoase, fiindcă nu există concurenţă. Producătorii nu se concurează unii pe alţii murind forme plăcute ochiului. Aici, în acest loc, muncitorii făceau tancuri în timp ce obuzele le dărâmau clădirile şi distrugeau uzina centimetru cu centimetru. În această uzină exista un fel de alegorie oribilă, căci aici, alăturate, se puteau vedea rezultatele a două mari abilităţi umane: de a construi şi de a distruge.

Când nu poate fotografia, Capa se tânguie, iar aici s-a tânguit foarte mult, fiindcă ochii lui vedeau peste tot contraste, unghiuri şi scene cu multe înţelesuri. A remarcat, plin de amărăciune:

— Aici cu două fotografii aş fi putut arăta mai mult decât ar putea exprima câteva mii de cuvinte.

Capa a fost trist şi amărât până la prânz, apoi s-a simţit ceva mai bine. S-a simţit şi mai bine după-amiaza, când am făcut o călătorie cu şalupa pe Volga. Fluviul e foarte plăcut şi liniştit în această perioadă şi în acest loc, asigurând o mare parte din transport. Remorchere, şlepuri încărcate cu grâne şi minereu, cu cherestea şi petrol, feriboturi şi şalupe cu excursionişti se perindau în susul şi în josul apei. De pe fluviu aveai imaginea completă a oraşului distrus până în temelii.

Plute uriaşe alunecau la vale, cărând adevărate oraşe în miniatură: uneori pe ele erau puse cinci-şase case şi ţarcuri mici cu vite, capre şi găini. Aceste plute veneau de pe afluenţii din nordul îndepărtat, unde fuseseră tăiaţi buştenii, şi acum se mişcau încet, oprindu-se în oraşele şi satele distruse. Autorităţile locale cumpără buştenii în funcţie de necesităţi. În fiecare loc în care opreau plutele, buştenii achiziţionaţi erau desfăcuţi şi aduşi la mal, astfel încât, pe măsură ce treceau de la o localitate la alta, plutele deveneau din ce în ce mai mici. Procesul însă este atât de îndelungat, încât oamenii care trăiesc pe plute şi-au întemeiat adevărate oraşe acolo.

Viaţa pe apă era foarte diversă şi ne amintea de descrierea făcută de Mark Twain fluviului Mississippi din vremea lui. Mici nave cu zbaturi străbăteau fluviul în lung şi în lat, iar câteva bărci grele cu pânze se mişcau stângaci în bătaia vântului.

Ne-am apropiat de una din plutele acelea imense şi am văzut o femeie care mulgea vaca într-un mic ţarc şi o alta care întindea rufele la uscat în spatele casei ei, în timp ce bărbaţii desfăceau buştenii pe care urmau să-i împingă la mal pentru a ajuta la reconstrucţia Stalingradului.

Gremlinul domnului Şmarski făcea cu siguranţă ore suplimentare în Stalingrad: mai întâi fusese povestea cu echipa de filmare, apoi cea cu uzina. Gremlinul acela a avut grijă până şi de mica noastră excursie. Noi am fi vrut o ambarcaţiune uşoară, mică, cu care să ne putem deplasa rapid în susul şi în josul apei, dar ne-am ales cu o şalupă mare a flotei ruseşti. Şi eram singuri pe ea, cu excepţia echipajului. Am fi vrut o ambarcaţiune cu pescaj mic, ca să mergem pe lângă mal, dar şalupa noastră trebuia să stea departe de mal, fiindcă antrena prea multă apă. Aşa că a trebuit să ne croim drum printre nişte bărci lungi, ca nişte canoe, în care familii întregi îşi aduceau produsele la pieţele din Stalingrad: roşii, mormane de pepeni, castraveţi şi inevitabilele căpăţâni de varză.

Într-o piaţă din Stalingrad am văzut un fotograf care avea un aparat vechi, cu burduf. Tocmai îl fotografia pe un recrut foarte serios, care stătea ţeapăn pe o cutie. Fotograful a privit în jur şi a observat că amicul meu Capa îi fotografia pe amândoi. I-a zâmbit profesional lui Capa şi şi-a fluturat pălăria. Tânărul soldat nu a schiţat nicio mişcare. Se uita fix înainte.

Am fost conduşi în biroul arhitectului care coordona proiectarea noului Stalingrad. Se propusese ca oraşul să fie mutat mai sus sau mai jos pe fluviu şi să nu se mai încerce reconstruirea lui, fiindcă îndepărtarea molozului ar lua prea mult timp. Era mai ieftin şi mai uşor să ridici un oraş nou. Propunerea întâmpinase două obiecţii: mai întâi o mare parte din sistemul de canalizare şi electricitate subteran era, probabil, intactă, iar apoi exista ambiţia nestrămutată ca, din raţiuni sentimentale, oraşul Stalingrad să fie refăcut exact aşa cum fusese înainte. Acesta era, probabil, motivul cel mai important. Efortul suplimentar de a înlătura dărâmăturile nu putea sta în calea acestui sentiment.

Existau vreo cinci planuri de restaurare a oraşului şi, întrucât niciunul nu fusese aprobat, nu se făcuse nicio machetă. Planurile aveau două lucruri în comun: întregul centru al Stalingradului urma să fie alcătuit numai din clădiri publice, iar acestea aveau să fie la fel de grandioase ca şi cele proiectate la Kiev – monumente gigantice şi terase de marmură uriaşe, cu trepte care să coboare spre Volga, parcuri şi colonade, piramide, obeliscuri şi statui gigantice ale lui Stalin şi Lenin. Planurile erau generale, în relief şi în detaliu. Asta ne-a amintit din nou că americanii şi ruşii seamănă foarte mult în două privinţe: ambele popoare se dau în vânt după maşinării şi ambele sunt pasionate de structurile uriaşe. Poate că ruşii admiră cel mai mult America pentru uzinele Ford şi Empire State Building.

În timp ce concepe planurile grandioase ale reconstruirii Stalingradului, mica armată de arhitecţi lucrează şi la proiecte mai modeste: ridicarea de şcoli, restaurarea unor sate, proiectarea de

căsuţe. Oraşul se reconstruieşte la periferie, unde se înalţă mii de case mici şi mii de blocuri. Centrul însă e păstrat pentru momentul în care planurile arhitecţilor se vor putea materializa.

Am vorbit cu arhitectul şef despre oamenii pe care i-am văzut trăind sub pământ sau printre ruine şi am întrebat de ce nu sunt şi ei la marginea oraşului, ca să-şi construiască şi ei case. Arhitectul a zâmbit înţelegător şi a spus:

— Vedeţi dumneavoastră, oamenii aceştia stau în pivniţele clădirilor în care au locuit cândva şi nu vor să plece de acolo, se încăpăţânează să nu plece de acolo, din două motive. O dată că le place acolo, întotdeauna au trăit acolo, fiindcă oamenilor le displace să se despartă de lucrurile cu care s-au obişnuit chiar şi când acestea au fost distruse. Al doilea motiv e legat de transport. N-avem destule autobuze, nu avem deloc tramvaie şi dacă s-ar muta, ar trebui să meargă mult pe jos până la serviciu şi înapoi, ceea ce li se pare un efort prea mare.

— Şi ce aveţi de gând să faceţi cu ei? am întrebat noi.

— Când vom avea case şi pentru ei, va trebui să-i mutăm acolo. Sperăm ca până atunci să avem şi autobuze, şi tramvaie, şi alte mijloace de a-i duce la serviciu şi a-i aduce acasă fără prea mult efort.

Cât am stat în biroul arhitectului, a intrat un funcţionar care ne-a întrebat dacă am vrea să vedem darurile făcute oraşului Stalingrad de oameni din alte părţi ale lumii. Deşi nu prea ne dăm în vânt după muzee, am considerat că trebuie să le vedem. Ne-am întors la hotel ca să ne odihnim un pic, dar de-abia ce am ajuns acolo, că am şi auzit un ciocănit în uşă. Am deschis uşa şi am văzut un cârd de oameni, care au intrat imediat, cu braţele pline de cutii, truse şi mape, pe care le-au pus pe jos. Acestea erau darurile făcute stalingrădenilor. Un scut acoperit cu catifea roşie, cu dantelă în filigran de aur, de la regele Etiopiei. Un pergament cu un text în termeni bombastici din partea guvernului Statelor Unite, semnat de Franklin D. Roosevelt. O plachetă metalică de la Charles de Gaulle şi sabia Stalingradului, trimisă de regele Angliei oraşului Stalingrad. O faţă de masă cu numele brodate ale o mie cinci sute de femei dintr-un orăşel britanic. Oamenii aceştia aduseseră obiectele în camera noastră fiindcă în Stalingrad nu există încă un muzeu. Ne-am uitat prin mapele enorme care conţineau saluturi către cetăţenii Stalingradului din partea unor guverne, prim-miniştri şi preşedinţi, scrise în cel mai pompos stil posibil.

Ne-a apucat tristeţea când am văzut darurile de la ditamai şefii de guverne – o copie după o sabie medievală, o copie după un scut străvechi, cuvinte goale de conţinut şi multe sentimente înalte trâmbiţate grav –, iar când am fost rugaţi să scriem şi noi ceva în cartea de oaspeţi, am descoperit că nu avem nimic de spus. Cartea era plină de cuvinte precum „eroi ai lumii” şi „apărători ai civilizaţiei”. Frazele şi cadourile semănau cu grupul statuar gigantic, musculos,

urât şi absurd înălţat de obicei pentru a celebra un lucru foarte simplu. Nu ne-am putut gândi decât la chipurile aspre ale bărbaţilor din faţa cuptoarelor deschise de la uzina de tractoare, la tinerele care ieşeau de sub pământ aranjându-şi părul şi la băieţelul care îşi vizita în fiecare seară tatăl în cimitir. Acestea nu erau nişte figuri alegorice absurde. Erau oameni obişnuiţi, care fuseseră atacaţi şi se apăraseră cu succes.

Sabia medievală şi scutul aurit dovedeau cât de săracă e imaginaţia politicienilor. Lumea prinsese o medalie falsă în pieptul Stalingradului, când acesta avea nevoie de o jumătate de duzină de buldozere.

Am vizitat blocurile pentru muncitorii din fabricile şi uzinele Stalingradului – atât pe cele reconstruite, cât şi pe cele noi. Ne interesa ce salarii primesc, ce chirie plătesc şi ce mănâncă acei oameni.

Apartamentele sunt mici şi destul de confortabile. Au o bucătărie, unul sau două dormitoare şi o cameră de zi. Muncitorii necalificaţi primesc cinci sute de ruble pe lună, muncitorii semicalificaţi, o mie de ruble, iar cei calificaţi, două mii de ruble pe lună. Bineînţeles că totul trebuie raportat la costul alimentelor şi la chirie, care, dacă reuşeşti să obţii un apartament, este incredibil de mică în toată Uniunea Sovietică. Chiria pentru aceste apartamente, cu tot cu gaze, lumină şi apă, este de douăzeci de ruble pe lună, adică 2% din venitul lunar al unui muncitor calificat şi 4% din salariul unuia semicalificat. Alimentele din magazinele pe bonuri sunt foarte ieftine. Pentru alimentele de bază – pâine şi varză, carne şi peşte, care reprezintă hrana unui muncitor obişnuit – e nevoie de foarte puţini bani. Alimentele de lux, conservele şi alimentele din import sunt foarte scumpe, iar de dulciuri precum ciocolata nu se poate atinge aproape nimeni. Dar, din nou, ruşii speră ca preţurile să scadă atunci când se vor găsi mai multe alimente. Când vor fi mai multe obiecte de lux, îşi vor permite şi ei să le cumpere. De exemplu, când va fi produs pe bandă rulantă, micul automobil rusesc, care seamănă mai mult sau mai puţin cu Volkswagenul german, va costa în jur de zece mii de ruble. Preţul va fi fix şi maşinile vor fi distribuite pe măsură ce ies pe poarta uzinei. Când te gândeşti că preţul unei vaci este acum între şapte şi nouă mii de ruble, îţi poţi face o idee despre valoarea reală a automobilului.

În Stalingrad erau mulţi prizonieri germani şi, la fel ca în Kiev, oamenii nu se uitau la ei. Erau tot în uniformă germană – de-acum cam zdrenţuită, încolonaţi pe străzi, îşi târau picioarele spre locul de muncă sau se întorceau de acolo, păziţi de obicei de un singur soldat.

Am fi vrut să ieşim cu pescarii care prind marele sturion de Volga, din care se scot icrele negre, dar n-am avut timp, pentru că sturionul se pescuieşte noaptea. Ne-am dus totuşi să-i vedem cum aduc peştele dimineaţa. Erau nişte exemplare uriaşe, din două specii: unii care

semănau cu somnul, având mustăţi lungi, alţii care aveau botul lung, ca o lopată. În ziua aceea nu se prinseseră peşti foarte mari. Cel mai greu cântărea numai trei sute de kilograme. Ni s-a spus că unii ajung şi la şase sute de kilograme şi vă închipuiţi ce cantitate de icre negre iese din ei. Icrele sunt scoase şi puse la gheaţă imediat ce este prins peştele. Pescuitul se face cu năvoade foarte mari şi foarte rezistente. În clipa când bărcile ajung la mal, icrele sunt duse repede la avion şi distribuite în toate marile oraşe ale Uniunii Sovietice. O parte din peşte se vinde aici, iar o altă parte e afumată şi pusă la păstrare pentru a fi vândută mai târziu, fiindcă sturionul se vinde foarte bine şi la un preţ piperat.

Lui Capa i se înecaseră din nou corăbiile. Îşi propusese să facă fotografii la uzină şi nu reuşise. Pentru el această călătorie era ratată. Mai mult de-atât: totul era ratat, el era un ratat, eu eram un ratat. Lui Capa i se înecaseră chiar toate corăbiile.

Începuserăm să ne cam pierdem răbdarea. Gremlinul lui Şmarski îşi dăduse prea mult silinţa, motiv pentru care Şmarski era şi el agitat, iar noi mă tem că ne cam răsteam la el. Ca să se răzbune, ne-a ţinut o lecţie ciudată despre marxism, care s-a încheiat cu o ceartă ca în curtea şcolii. Capa l-a rebotezat Şmarski Şmarxistul, ceea ce nu l-a domolit deloc pe Şmarski. Pur şi simplu eram iritaţi de faptul că n-am putut să fotografiem uzina de tractoare. Dacă am fi fost sinceri, am fi ajuns la această concluzie mult mai repede.

Aici era pusă la încercare şi tovărăşia mea cu Capa, fiindcă atunci când ne înfuriam, nu ne înfuriam niciodată unul pe altul, ci ne uneam forţele şi ne înfuriam pe o a treia persoană. În toată călătoria noastră nu ne-am certat niciodată mai serios, ceea ce cred că e un fel de record. În timpul discuţiei noastre în contradictoriu, Şmarski a spus că suntem relativişti, iar noi, neştiind prea bine ce sunt relativiştii, ne-am unit şi l-am atacat din perspectiva relativismului cu destul de mult succes. Nu că l-am fi convins, dar cel puţin am rămas pe poziţii şi nu ne-am lăsat nici noi convinşi, ba, mai mult de-atât, am început să strigăm şi mai tare.

Întrucât a doua zi urma să plecăm la Moscova, Capa n-a dormit toată noaptea. A bodogănit şi s-a întors pe toate părţile din cauză că nu reuşise să facă fotografiile pe care le dorise atât de mult. Mai spunea şi că toate fotografiile bune ieşiseră prost. Capa era pur şi simplu nefericit. Şi, dat fiind că niciunul dintre noi nu a putut dormi cum trebuie, am scris împreună sinopsisurile a două filme.

A doua zi dimineaţa ne-am urcat în autobuzul nostru Ford şi am plecat spre aeroport foarte devreme. Gremlinul iar nu stătuse degeaba, fiindcă, deşi avionul era gata de decolare, cineva uitase să ne facă rezervarea. Dar mai exista un avion, care pleca un pic mai târziu din Astrahan, şi puteam zbura cu el.

Avionul de la Astrahan numai sosea. Am băut ceai, am mâncat nişte biscuiţi uriaşi şi am transpirat cât am putut în aeroportul neaerisit. La ora trei s-a anunţat că avionul nu va mai sosi sau, dacă va sosi, nu va mai merge şi la Moscova, fiindcă era prea târziu ca să mai ajungă acolo pe lumină. Aşa că noi ne-am urcat în autobuz, ca să ne întoarcem la Stalingrad.

După ce-am mers vreo şase kilometri, un automobil al aeroportului ne-a ajuns din urmă şi ne-a făcut să ne oprim. Din câte se părea, căpitanul avionului se răzgândise. Pleca la Moscova în după-amiaza aceea. Am făcut cale întoarsă şi am ajuns la aeroport chiar în momentul în care se lua o nouă hotărâre. Căpitanul hotărâse ca avionul să nu mai plece. În consecinţă, ne-am pus bagajul la loc în autobuz şi am pornit din nou pe şoseaua aceea îngrozitoare care ducea la Stalingrad. Anumite părţi ale trupului ni se răniseră de-atâta ţopăială pe scaunele tari din micul nostru autobuz.

La cină am fost răi cu Șmarski. Am răbufnit şi i-am spus lucruri neplăcute, din care numai o parte erau adevărate. I-am spus că ar trebui să-şi ţină sub control gremlinul, fiindcă era sub papucul lui. I-am criticat atitudinea, costumele şi cravatele. Am fost nemiloşi cu el şi asta numai din cauză că ne simţeam îngrozitor după ce lânceziserăm toată ziua în aeroportul acela supraîncălzit.

Domnul Şmarski era şi el supărat. Sunt sigur că făcuse tot ce-i stătuse în puteri, dar nu avea cum să se apere împotriva furiei noastre devastatoare şi nici împotriva noastră, fiindcă tăbărâserăm asupra lui în tandem: când unul dintre noi se oprea din vorbit, începea celălalt. Dar după ce-a plecat la culcare, am început să regretăm ce-i facuserăm, fiindcă ştiam de ce o facuserăm. Ne-am dus şi noi la culcare, cu intenţia angelică de a-i cere scuze a doua zi.

Dimineaţa am plecat foarte devreme. Voiam să facem câteva fotografii ale periferiei Stalingradului, cu oamenii care îşi construiau casele acelea micuţe din bârne şi câteva şcoli şi grădiniţe noi. Ne-am oprit la o căsuţă pe care şi-o ridica un contabil de fabrică. Muncea singur, bătea scândurile în cuie şi amesteca lutul ca să-şi facă tencuiala, iar cei doi copii ai lui se jucau în grădina de alături. Omul a fost foarte amabil. A continuat să-şi ridice casa în timp ce noi îl fotografiam. Apoi ne-a adus un album, ca să ne arate că nu fusese întotdeauna îmbrăcat atât de prost şi că avusese cândva un apartament în Stalingrad. Albumul lui era ca toate albumele din lume. Avea fotografii de pe când era bebeluş, apoi tânăr, apoi îmbrăcat în prima lui uniformă, când plecase în armată, apoi când se întorsese din armată. Avea fotografii de la nuntă, cu soţia lui într-o rochie lungă şi albă. Avea fotografii din concediile petrecute la Marea Neagră, cu el şi soţia lui în apă, cu copiii la diferite vârste. Ilustrate primite de la alţii. Întreaga istorie a vieţii lui, toate lucrurile bune care i se întâmplaseră.

Restul îl pierduse în război.

— Cum se face că aţi salvat albumul? l-am întrebat noi.

Bărbatul a închis această cronică a întregit lui vieţi, a mângâiat-o, apoi a răspuns:

— Am avut mare grijă de el. E foarte preţios.

Ne-am întors la autobuz şi am luat-o din nou pe drumul spre aeroportul din Stalingrad. Începeam să îl cunoaştem foarte bine. La aeroport cei care mergeau la Moscova aveau, pe lângă bagaj, şi nişte plase cu doi-trei pepeni, fiindcă în Moscova pepenii sunt marfă rară, pe când în Stalingrad îi vezi pe toate drumurile. Le-am urmat exemplul, am cumpărat plase şi fiecare dintre noi a luat câte doi pepeni pentru băieţii de la hotelul Metropol.

Comandantul aeroportului s-a scuzat în fel şi chip pentru greşeala făcută cu o zi în urmă. Voia să ne facă fericiţi. A avut grijă să nu ne lipsească ceaiul şi ne-a spus şi o mică minciună, ca să ne simţim mai bine: aveam să fim singurii călători într-un avion care trebuia să sosească foarte curând de la Marea Neagră. Se pare că, după ce noi îl atacaserăm pe Şmarski, Şmarski l-a atacat pe el. Toţi eram cu nervii întinşi la maximum, iar aerul era încărcat cu nedreptate. Pe de altă parte în aeroport era foarte cald, iar peste stepă bătea un vânt uscat, încărcat de praf. Asta îi făcea pe oameni să se agite şi să se ia unii de alţii, iar noi nu făceam excepţie.

În sfârşit a sosit şi avionul nostru, unul cu scaune foarte adânci. Dar în loc să fim singurii lui pasageri, am descoperit că acesta era supraaglomerat. Călătorii erau, în marea lor majoritate, georgieni care mergeau la Moscova ca să participe la sărbătorirea a opt sute de ani de la întemeierea oraşului. Îşi aşezaseră toate catrafusele pe culoar şi aproape fiecare scaun era ocupat. Oamenii se asiguraseră şi în privinţa mâncării. Aveau valizele pline cu alimente.

După ce-am urcat şi uşile s-au închis, atmosfera a devenit irespirabilă, deoarece, ca la majoritatea avioanelor cu scaune adânci, aici nu exista niciun fel de izolaţie, iar soarele care bătea în pereţii de metal încălzea aerul din interior. Mirosul era îngrozitor – miros de oameni, de oameni obosiţi. Şedeam prinşi ca într-o cuşcă în căldările acelea de metal, care arătau ca nişte tăvi de la bufetele expres şi nu cu mult mai confortabile.

Într-un final avionul a decolat şi un ins de lângă mine şi-a deschis imediat valiza, a tăiat jumătate din slănina care se topea de căldură şi s-a apucat să mestece, timp în care grăsimea i se scurgea pe bărbie. Era un ins drăguţ, cu ochi veseli, şi mi-a oferit şi mie o bucată, dar în momentul acela n-aveam poftă de aşa ceva.

E drept că în avion era o căldură înăbuşitoare, dar de îndată ce ne-am înălţat puţin, situaţia s-a schimbat radical. Broboanele de transpiraţie de pe metal au îngheţat bocnă. Am început să dârdâim de

frig. Am avut o călătorie de pomină spre Moscova, căci hainele noastre erau subţiri, iar sărmanii georgieni din avion se ghemuiau unii într-alţii. Cum veneau de la tropice, ei nu erau deloc obişnuiţi cu atâta frig.

Şmarski s-a făcut ghem într-un colţ. Credeam că începuse să ne urască şi că nu mai voia decât un singur lucru: să ne ducă la Moscova şi să scape de noi. Am îngheţat aşa vreo patru ore, după care am aterizat la Moscova. Gremlinul l-a urmat pe Şmarski până la final. Telegramele pe care le trimisese, cerând să ne aştepte o maşină la aeroport, fuseseră citite aiurea, drept care nu ne aştepta nicio maşină. Trebuia să aşteptăm două ore până să vină una. Dar în ultima clipă a apărut un grec. În momente de stres, oriunde în lume, apare întotdeauna un grec. Acest grec putea să cheme o maşină pentru noi, ceea ce a şi făcut, la un preţ foarte piperat, şi astfel am ajuns la hotelul Savoy.

Am vorbit despre cât de mult îi oboseşte trăinicia capitalismului pe liderii unui regim socialist sau comunist. De-abia ce l-ai stârpit într-un loc, că el şi apare într-altul. E ca viermii aceia de nisip care, dacă sunt tăiaţi în două, continuă să trăiască mai departe ca două entităţi separate. În Moscova micile insule şi colonii de capitalism răsar peste tot: speculanţii, şoferii care le închiriază altora maşinile celor care-i angajează şi inevitabilul grec, care are întotdeauna ceva de închiriat sau de vânzare. Oriunde există un grec, există şi capitalism. Ne-a costat trei sute de ruble ca să ajungem la Moscova. Grecul nostru ştia să ia în calcul toţi factorii. N-am nicio îndoială că s-a gândit la oboseala noastră, la starea noastră de iritare, ca şi la resursele noastre financiare, şi a stabilit un preţ ferm de trei sute de ruble, pe care l-am achitat fără să stăm la discuţii.

Ne simţeam murdari din creştet până-n tălpi, fiindcă în Stalingrad nu avuseserăm cum să facem baie, ci doar ne şterseserăm cu un prosop ud, iar acum tânjeam după cada fierbinte în care să stăm la nesfârşit şi după şampon. Statuia lui Crazy Ella ne-a întâmpinat ca o veche prietenă şi aproape că am îmbrăţişat ursul împăiat de la etajul al doilea. Acum nu ni se mai părea deloc fioros. Iar cada noastră care se legăna pe trei picioare era cel mai frumos şi mai luxos obiect din câte văzuserăm. În pornirea noastră morbidă de a ne curăţa de toată murdăria adunată în atâtea zile, am dat jos două-trei straturi de piele, iar Capa şi-a şamponat părul de nu ştiu câte ori. Are un păr frumos, foarte des şi foarte negru, şi fiindcă în mine încă mai rămăsese un grăunte de răutate, după ce s-a clătit pentru a treia oară, am remarcat cu oarecare tristeţe că părul i se rărea în creştetul capului. Capa a făcut un salt în aer şi s-a răsucit spre mine, negând cu vehemenţă. Atunci i-am luat un deget şi i l-am lipit de scalp, iar el pare-se că a simţit începutul de chelie. Ştiu că a fost un act de cruzime din partea mea, fiindcă i-am pus degetul într-un loc pe care nu-l putea vedea în

oglindă. L-am văzut apoi cum îşi tot pipăie pe furiş creştetul capului. Am făcut-o numai din răutate.

Mai târziu a venit Sweet Joe şi am luat o cină uşoară, apoi ne-am culcat şi am dormit ca morţi. Aerul Moscovei era tare şi răcoros, exact ce ne trebuia pentru un somn lung, drept care am dormit ore în sir.

Sosise în sfârşit şi corespondenţa. Eram în Rusia de numai douăzeci şi cinci de zile, dar ni se părea că eram izolaţi acolo de ani întregi. Ne-am citit scrisorile cu nesaţ. Deşi noi aveam impresia că suntem plecaţi de mult timp, cei de acasă nu aveau deloc aceeaşi impresie. A fost un fel de şoc. Ne-am scos aparatele, ne-am dat rufele murdare la spălat, iar Capa şi-a pus rolfilmele în ordine şi le-a trimis la developat.

S-a uitat la negativele primite de la atelier şi a început să se lamenteze. Ar fi trebuit să bănuiesc dinainte. Nu ieşiseră bine. Nimic nu ieşise bine. Erau prea granulate, un rolfilm fusese lăsat în revelator prea mult, altul fusese lăsat prea puţin. Capa era furios. Şi, întrucât fusesem crud cu el, am încercat să-l asigur că erau cele mai frumoase fotografii din lume. El însă doar a mârâit la mine. Şi tot fiindcă fusesem crud cu el, i-am pus la punct tot ce nu era legat de aparatele de fotografiat: i-am umplut bricheta, i-am ascuţit creioanele, i-am umplut stiloul.

Capa are un obicei curios. Îşi cumpără câte o brichetă, dar de îndată ce se goleşte, o pune deoparte şi n-o mai foloseşte. La fel face şi cu stilourile. Când li se termină cerneala, nu le mai umple la loc. Creioanele le foloseşte până ce li se rupe vârful, apoi le lasă şi pe astea deoparte şi cumpără altele, dar niciodată n-ai să-l vezi ascuţind unul. I-am umplut brichetele cu gaz şi le-am schimbat cremenea, i-am ascuţit toate creioanele, i-am umplut stiloul şi, în general, l-am pregătit ca să dea din nou piept cu lumea.

Înainte de a pleca spre Rusia nu ştiam ce vom putea cumpăra acolo, motiv pentru care în Franţa am cumpărat un briceag minunat, un briceag cu atâtea lame cât să rezolve aproape toate problemele de ordin fizic din lume, precum şi câteva de ordin spiritual. Avea o lamă-foarfece, o lamă-pilă, o lamă-sulă, o lamă-ferăstrău, o lamă-deschizător de conserve, o lamă-deschizător de sticle de bere, o lamă-tirbuşon, o lamă pentru scoaterea pietrelor din potcoava unui cal, o lamă-lingură, o lamă-furculiţă, o lamă de ucis, o lamă-şurubelniţă şi o lamă-daltă. Cu briceagul ăsta se putea repara un ceas sau chiar Canalul Panama. Era cel mai practic briceag pe care-l văzusem vreodată şi, deşi îl aveam de aproape două luni, singurul lucru pe care îl făcuserăm cu el a fost să tăiem nişte cârnati. Dar trebuie să recunosc că îi tăiase foarte bine.

Ne-am dus la biroul ziarului *Herald Tribune* şi am citit pe nerăsuflate ştirile şi telegramele din ultimele două săptămâni. Am citit informările

ambasadei şi ştirile venite de la Serviciul Britanic de Informaţii. Am citit până şi discursurile. Capa a trecut ca o boare prin camerele jurnaliştilor străini din hotelul Metropol şi a furat cărţi cu nemiluita.

Am fost chiar şi la un cocteil dat de departamentul de presă al Ambasadei Britanice, la care am fost invitaţi fără prea multă tragere de inimă. Ne-am purtat urât de tot. Ne-am rugat, am cerşit şi am împrumutat ţigări de la toţi cei pe care îi cunoşteam, făcând promisiuni neruşinate privind numărul de cartuşe pe care le vom trimite în clipa în care vom ajunge din nou acasă. Dat fiind că şi eu, şi Capa ne îmbăiam de câte trei ori pe zi, consumându-ne astfel tot săpunul, a trebuit să cerşim de la ceilalţi jurnalişti şi nişte săpun.

O plângere îndreptăţită

de Robert Capa

Nu sunt deloc fericit. Acum zece ani, când începeam să-mi câştig existenţa fotografiind oameni bombardaţi de avioane împodobite cu o mică svastică, am văzut şi câteva avioane împodobite cu o stea roşie, care le doborau pe cele cu svastică. Asta se întâmpla la Madrid, în timpul Războiului Civil, şi am fost foarte fericit. Atunci m-am hotărât să văd locul din care veneau avioanele acelea cu bot mic şi piloţii lor. Voiam să vizitez Uniunea Sovietică şi să fac fotografii acolo. Drept care am înaintat prima cerere de viză. În ultimii zece ani prietenii mei ruşi au fost adesea enervanţi şi imposibili. Văzând că devin din ce în ce mai insistent, au făcut urechea toacă şi, cu toate că am înaintat nu ştiu câte alte cereri, n-am primit absolut niciun răspuns.

Primăvara trecută rusii au reuşit să-mi devină şi mai antipatici, insistenţele mele anunţând cât de curând un conflict deschis. Farfuriile zburătoare şi bombele atomice nu sunt deloc fotogenice, aşa că m-am hotărât să mai depun o cerere înainte de a fi prea târziu. De data aceasta am găsit oarecare susţinere la un om de mare prestigiu, mereu însetat şi cu o înţelegere aristocratică faţă de cei nedreptăţiţi. Numele lui e John Steinbeck şi modul în care s-a pregătit pentru călătoria noastră e unul foarte original. Mai întâi le-a spus ruşilor că fac o mare greşeală dacă îl consideră un stâlp al proletariatului din lumea întreagă: el e mai degrabă un reprezentant al decadenţei occidentale, un decăzut până la nivelul celor mai amărâte spelunci din California. De asemenea, s-a angajat să scrie numai adevărul şi, când a fost întrebat politicos ce este adevărul, Steinbeck a declarat: „Asta zău că nu ştiu”. După acest început promiţător, a sărit pe fereastră şi şi-a zdrobit un genunchi.

Asta se întâmpla acum câteva luni. Acum e o oră târzie din noapte, iar eu stau în mijlocul unei camere de hotel extrem de sumbre, înconjurat de o sută nouăzeci de milioane de ruşi, patru aparate de fotografiat, câteva zeci de rolfilme expuse şi mult mai multe neexpuse şi un Steinbeck care doarme dus – şi nu sunt deloc fericit. Cei o sută nouăzeci de milioane de ruşi sunt împotriva mea. Nu petrec de mama focului la colţul străzii, nu practică amorul liber spectaculos, nu arată deloc altfel decât restul oamenilor şi formează un popor foarte muncitor şi prea plin de virtuţi şi moralitate pentru un fotograf searbăd ca mine. De asemenea, dau senzaţia că le place stilul de viaţă rusesc, dar nu le place să fie fotografiaţi. Cele patru aparate ale mele, obişnuite cu războaiele şi revoluţiile, sunt pur şi simplu dezgustate şi, de fiecare dată când fac clic, sigur se întâmplă ceva rău. Unde mai pui că, în loc de un singur Steinbeck, am parte de trei.

Zilele mi se par nesfârşite şi, invariabil, le încep cu Steinbeckul de dimineaţă. Când mă trezesc, deschid ochii cu grijă şi îl văd stând la birou. Carnetul ăla mare al lui e deschis, iar el se preface că munceşte. De fapt aşteaptă, îmi pândeşte prima mişcare. Moare de foame. Steinbeckul de dimineaţă e un om foarte sfios, absolut incapabil să ridice receptorul şi să încerce măcar o conversaţie cu chelneriţele. Aşa că mă dau bătut, mă scol, ridic receptorul şi comand micul dejun în engleză, franceză şi rusă. Asta îl înviorează şi îl face arogant. Afişează expresia aceea de înţelept al satului supraestimat şi spune: „În dimineaţa asta am câteva întrebări pentru tine". E clar că şi-a petrecut cele trei ore de foame născocind aiurelile alea, care încep de la felul cum mâncau vechii greci şi ajung până la viaţa sexuală a peştilor. Eu mă comport ca un bun american şi, deşi aş putea răspunde simplu şi fără ocolişuri la aceste întrebări, apelez la drepturile mele cetăţeneşti şi refuz să o fac, preferând ca litigiul să fie rezolvat de Curtea Supremă. Steinbeck nu renunţă uşor, se umflă în pene cu cunoştinţele lui universale, încearcă să mă provoace oferindu-mi indicii şi amintindu-mi ce-am învăţat la scoală, iar atunci eu mă autoexilez. Mă refugiez în baie, loc pe care pur şi simplu îl detest, şi mă silesc să stau în cada căptuşită cu şmirghel şi plină cu apă rece până ce soseşte micul dejun. Asta durează uneori ore întregi. După micul dejun primesc ajutor. Soseşte Şmarski. Temperamentul lui Șmarski nu e influenţat de momentul zilei: el e la fel de insuportabil şi dimineaţa, şi seara.

În timpul zilei trebuie să mă lupt cu cele o sută nouăzeci de milioane care nu se lasă fotografiate, cu domnul Şmarski, care dispreţuieşte arta fotografiei, şi cu Steinbeckul de dimineaţă, care nu mai pridideşte să o facă pe inocentul, răspunzând cu un mormăit prietenos la toate întrebările puse de ruşii curioşi şi crescuţi în cultul eroilor: „Asta zău că nu ştiu". După această declaraţie memorabilă, Steinbeck se arată epuizat, tace ca peştele şi broboane mari de sudoare răsar pe faţa lui armonioasă de Cyrano. În loc să fac fotografii, eu trebuie să traduc tăcerea ciudată a domnului Steinbeck în fraze inteligente şi evazive, iar într-un târziu încheiem totul, scăpăm de Şmarski şi ajungem din nou acasă.

După un scurt striptease mental, apare Steinbeckul de seară. Acest nou personaj este întru totul capabil să ridice receptorul şi să pronunţe cuvinte precum votcă sau bere, pe care le poate înţelege până şi chelnerul cel mai imbecil. După consumarea unei anumite cantităţi de lichid, Steinbeck devine coerent, fluent şi are multe opinii bine definite despre orice. Şi o ţine tot aşa până găsim câţiva americani care, deşi au soţii acceptabile, ţigări şi băutură de acasă, tot nu refuză să ne vadă. Până acum se poate spune că l-am descris pe Steinbeck ca pe un personaj destul de vesel. Dacă la o petrecere apare cumva vreo

tânără drăguţă, Steinbeck se oferă imediat să mă protejeze, aşezându-se între ea şi mine. Cu toate că e dispus să vorbească şi cu alte persoane, dacă încerc s-o salvez pe tânăra aceea nevinovată invitând-o la dans, niciun genunchi zdrobit nu-l împiedică să mi-o ia înainte.

După miezul nopţii inocenţa lui se combină cu puterea. Pe aceasta din urmă şi-o etalează cu un singur deget. Steinbeck îi întreabă pe soţii inocenţi dacă ştiu cumva jocul cu degetul. Cei doi adversari se aşază faţă în faţă la o masă, îşi sprijină coatele pe ea şi îşi încleştează degetele mijlocii. După ce şi le răsucesc încoace şi-ncolo, de obicei domnul Steinbeck lipeşte degetele soţului de masă şi apoi se scuză cu volubilitate. Uneori, noaptea târziu, încearcă acest joc cu toţi cei care îi ies în cale. Odată l-a provocat şi pe un domn de-acolo, din Rusia, care arăta a general, dar numai el nu şi-a dat seama de asta.

După ce îl iau cu binişorul şi îi ţin un lung discurs despre demnitate, ajungem acasă. E trecut de ora trei. Steinbeckul de seară s-a metamorfozat în versiunea lui de noapte. Stă în pat cu un volum gros de poezii scrise acum două mii de ani, numit *Viteazul în piele de tigru.* Chipul îi e relaxat, ţine gura deschisă şi omul sforăie cu vocea joasă şi calmă, fără nicio reţinere ori inhibiţie.

Din fericire, am împrumutat o carte poliţistă de la Ed Gilmore, asta doar fiindcă ştiam că nu voi putea dormi şi va trebui să citesc până dimineaţă.

Acum vă las, nobili cititori americani, asigurându-i în acelaşi timp pe preopinenţii voştri ruşi că tot ce va scrie domnul Şmarski despre noi în *Pravda* este absolut adevărat.

Sfârşitul plângerii

Capitolul 7

Pe oriunde am fost în Rusia, la Moscova, în Ucraina ori la Stalingrad, am auzit mereu numele magic al Georgiei. Oameni care nu fuseseră niciodată acolo şi care poate că nici nu vor ajunge vreodată acolo vorbeau despre Georgia cu un fel de alean şi cu o mare admiraţie. Vorbeau despre georgieni ca despre nişte supraoameni – mari băutori, mari dansatori, mari cântăreţi, mari iubăreţi şi muncitori de frunte. Iar despre ţara din Caucaz şi de pe malul Mării Negre vorbeau ca despre un al doilea paradis. Chiar începuserăm să credem că majoritatea ruşilor speră că, dacă vor duce un trai virtuos, nu vor ajunge în rai, ci în Georgia. Este o ţară cu o climă plăcută şi un pământ roditor şi are şi micul ei ocean. Marile servicii aduse statului sunt răsplătite cu o excursie în Georgia. Este un loc de recuperare a bolnavilor cronici. Georgia a fost un loc privilegiat chiar şi în vremea războiului, fiindcă germanii nu au ajuns acolo nici cu avioanele, nici cu trupele. Este unul din locurile care nu au suferit deloc în război.

Am plecat, inevitabil, dis-de-dimineaţă spre aeroportul din Moscova şi am aşteptat o oră şi jumătate în salonul VIP, sub portretul lui Stalin, unde am băut mai multe ceşti de ceai. Ca de obicei, cu o seară în urmă fuseserăm la o petrecere şi, practic, nu închiseserăm un ochi. Ne-am suit în avion şi am dormit până am aterizat la Rostov. Aerodromul de acolo fusese bombardat rău şi acum un mare număr de prizonieri refăceau instalaţiile. În depărtare se vedea oraşul zdruncinat din temelii, căci fusese serios afectat în timpul războiului.

Apoi ne-am continuat zborul pe deasupra câmpiei nesfârşite până când am zărit munţii şi ne-am dat seama că nu mai văzuserăm munţi de ceva vreme. Arătau extraordinar. Avionul a luat altitudine şi am văzut Munţii Caucaz în toată splendoarea lor. Aveau culmi înalte şi margini ascuţite, iar între ei curgeau râuri de-a lungul cărora am văzut sate vechi de când lumea. Unele vârfuri erau acoperite cu zăpadă, deşi acum era vară. După atâta câmpie, în preajma munţilor ne simţeam ca printre prieteni.

Am urcat foarte sus şi am văzut în depărtare Marea Neagră. Apoi avionul a coborât spre ea, zburând razant cu ţărmul. E un ţinut frumos. Dealurile coboară până la malul mării, iar pe povârnişuri cresc copaci încântători, chiparoşi negri şi mulţi arbuşti. Printre dealuri se ridică sate, clădiri mari şi spitale. Totul semăna zdravăn cu coasta Californiei, doar că Marea Neagră nu e la fel de agitată şi violentă ca Oceanul Pacific, iar coasta nu e stâncoasă. Marea este foarte albastră şi foarte liniştită, iar plajele ei sunt foarte albe.

Avionul nostru a zburat mult timp de-a lungul coastei. În cele din urmă a aterizat la Suhumi, o fâşie de iarbă întinsă pe lângă mare.

Iarba era foarte verde, iar aeroportul era încadrat de eucalipţi – primii pe care i-am văzut în Rusia. Arhitectura era orientală şi pretutindeni vedeam flori şi arbori în floare. În faţa micului aeroport stăteau mai multe femei care vindeau fructe: struguri, cantalupi, smochine, piersici rumene şi pepeni verzi. Am cumpărat struguri, piersici şi smochine. Tovarăşii noştri de drum s-au repezit la fructe, fiindcă erau din nord, unde nu aveau parte de atâta belşug. S-au îndopat cu de toate şi mulţi dintre ei aveau să sufere mai târziu, fiindcă stomacul şi metabolismul lor nu erau obișnuite cu atâtea fructe proaspete, iar lăcomia putea să le provoace probleme, ceea ce probabil că s-a şi întâmplat.

Trebuia să plecăm spre Tbilisi în douăzeci de minute, însă echipajul a crezut de cuviinţă să facă altceva. A luat o maşină şi s-a dus să facă baie în mare, lipsind două ore, răstimp în care ne-am plimbat prin grădinile aeroportului. Am fi făcut şi noi o baie, dar n-am putut, fiindcă nu ştiam că avionul nu avea să decoleze în douăzeci de minute. Aerul era cald, umed şi sărat, iar vegetaţia era deasă, verde şi luxuriantă. Era o grădină cu adevărat tropicală.

Georgienii arată altfel. Sunt bruneţi, semănând bine cu ţiganii, au dinţii strălucitori, nasul lung, proeminent, şi părul negru, cârlionţat. Aproape toţi bărbaţii poartă mustaţă şi sunt mai arătoşi decât femeile. Sunt zvelţi, plini de energie, şi au ochii negri, scânteietori. Citiserăm şi ni se spusese că sunt un popor vechi, semit, un popor venit din Valea Eufratului pe când încă mai exista Babilonul. Sunt sumerieni, iar neamul lor este unul dintre cele mai vechi din lume. Sunt aprigi, mândri, violenţi, veseli, iar celelalte popoare ale Rusiei îi admiră mult. Pomenesc mereu despre forţa, vitalitatea şi îndemânarea lor – se spune că sunt călăreţi şi luptători neîntrecuţi. Iar bărbaţilor georgieni nu le rezistă nicio femeie din Rusia. Sunt un popor care iubeşte poezia, muzica şi dansul şi, potrivit tradiţiei, sunt mari iubăreţi. Şi, bineînţeles, trăiesc într-o ţară privilegiată de natură, pentru apărarea căreia luptă de două mii de ani.

Echipajul a revenit cu câteva minute înainte de ora două, cu părul încă ud după baia făcută în Marea Neagră. Regretam că nu merseserăm cu ei, fiindcă eram lac de transpiraţie. Era foarte cald, iar unii călători începeau să se resimtă după atâtea fructe proaspete. Câţiva copii vomitaseră deja.

Am decolat din nou şi am zburat aproape de apă, apoi am luat altitudine şi am trecut peste nişte munţi golaşi şi maronii, precum munţii din California. În văi curgeau râuri şi de-a lungul lor se întindeau sate şi o vegetaţie bogată. Aici munţii erau sumbri şi ameninţători şi reflectau puternic lumina soarelui. Apoi am trecut printre doi munţi la nivelul piscurilor şi am traversat valea Tbilisiului. E o vale aridă şi imensă, care seamănă cu New Mexico. Când am aterizat, aerul era fierbinte şi uscat, fiindcă eram departe de mare, dar căldura era

plăcută şi nu ne supăra deloc. Din înaltul cerului această vale mare şi întinsă, înconjurată de munţi înalţi, părea aproape golaşă.

Am aterizat pe un aeroport de mari dimensiuni. Acolo se aflau multe avioane – avioane de luptă ruseşti. Decolau şi aterizau câte două, zguduind aeroportul cu huruitul lor. Poate că patrulau de-a lungul graniţei cu Turcia, care nu e foarte departe. Pe creasta înaltă dinspre vest am văzut o fortăreaţă străveche, cu creneluri, care se profila imensă şi ameninţătoare.

Domnul Șmarski era din nou alături de noi. Încheiaserăm un armistiţiu: noi aveam să ne purtăm mai frumos cu el, iar el avea să se poarte mai frumos cu noi, altfel decât la Stalingrad. Nici el nu mai fusese în Georgia.

Am fost întâmpinaţi de o delegaţie a filialei Voks din Tbilisi, venită cu o maşină mare şi frumoasă. Erau nişte oameni foarte cumsecade. Am traversat câmpia aridă, îndreptându-ne către o trecătoare din munţi. Acolo se afla Tbilisi, un oraş frumos, aflat de multe secole pe principala arteră de circulaţie de la sud spre nord. De-a lungul munţilor care îl încadrează se înşiruie fortificaţii din vremuri de demult. Până şi oraşul e dominat de un castel cocoţat pe o coamă de munte. De cealaltă parte a văii se află o altă fortăreaţă, căci prin această trecătoare îngustă şi-au făcut loc toate popoarele migratoare – dinspre sud perşii, iranienii şi irakienii, dinspre nord tătarii şi alţi jefuitori. Aici, în această trecătoare îngustă, au avut loc multe bătălii, de aceea s-au şi clădit fortificaţiile.

O parte din oraş este foarte veche, iar prin trecătoare se strecoară un râu, străjuit pe un mal de nişte stânci înalte. Iar pe stâncile acelea înalte se îngrămădesc case străvechi. Tbilisi e un oraş cu adevărat foarte vechi – în timp ce Moscova sărbătoreşte anul acesta opt sute de ani de la întemeiere, anul viitor Tbilisi va sărbători o mie cinci sute de ani. De fapt aceasta e noua capitală, cea veche fiind la treizeci de kilometri mai încolo, în josul râului.

Străzile din Tbilisi sunt late şi umbrite de copaci, iar multe dintre clădiri sunt moderne. Străzile urcă pe dealuri din ambele părţi. Chiar în vârful dealului, spre vest, se află un teren de joacă şi un parc cu un funicular care urcă până pe culmea stâncii. Parcul e imens şi are un restaurant ce dă spre valea care se întinde pe mai mulţi kilometri. Pe coamă, chiar în centrul oraşului, se înalţă uriaşele turnuri rotunde şi zidurile crenelate ale oraşului-fortăreaţă, ruinate şi ameninţătoare.

În oraş, ca şi la marginea lui, există biserici vechi de sute de ani, fiindcă georgienii s-au creştinat în secolul al IV-lea, iar bisericile care încă se mai folosesc au fost construite în acea vreme. Este un oraş cu multe poveşti şi, probabil, cu multe fantome. Aici am auzit povestea regelui iranian musulman care, conducând o armată câtă frunză şi iarbă, i-a silit pe locuitorii Tbilisi-ului să se adune pe podul de peste

râu, a adus o icoană a Maicii Domnului şi a promis că toţi cei care o vor scuipa vor fi liberi să plece. Toţi cei care au refuzat au fost decapitaţi şi se spune că în ziua aceea mii de capete au fost aruncate în râu.

Locuitorii Tbilisi-ului erau îmbrăcaţi mai îngrijit şi arătau mai bine şi mai optimişti decât cei pe care îi văzuserăm mai înainte în Rusia. Străzile erau pline de veselie şi culoare. Hainele oamenilor erau bine croite, iar femeile purtau baticuri colorate.

Oraşul este incredibil de curat. Este primul oraş oriental curat pe care l-am văzut în viaţa mea. În râul care străbate centrul oraşului se scaldă sute de băieţandri. Aici nu s-a distrus nimic, se văd doar urmele lăsate pe clădirile vechi de trecerea timpului.

Voks are în Tbilisi o filială foarte mare şi eficientă, fiindcă acesta este un oraş turistic, drept care Voks lucrează nu numai cu străini, ci şi cu vizitatori din celelalte republici ale Uniunii Sovietice. Cei de acolo ne-au invitat la sediul lor, care este impresionant, şi chiar dacă era destul de târziu, ne-au servit cu nişte prăjituri minunate şi cu un vin georgian de prima mână, căci voiau să vorbească şi să bea cu noi. Noi însă eram extrem de obosiţi. Le-am promis că vom discuta cât vor dori altădată, dar acum trebuia să mergem la culcare.

În cursul şederii noastre în Georgia gremlinul domnului Șmarski a cam șomat, ceea ce ne-a făcut să-l privim cu ochi mai buni şi l-a făcut şi pe el să ne privească mai îngăduitor.

Am avut două camere mari la hotelul Inturist, care dădeau spre stradă şi aveau ferestre pe trei laturi, astfel că simţeam orice boare de vânt. Era foarte plăcut. Aveam o singură problemă: nu puteam lua micul dejun. Tot timpul cât am stat acolo, am încercat să luăm micul dejun devreme, dar n-am reuşit niciodată. Micul dejun venea doar când bine-voia să-l pregătească bucătarul.

Dimineaţa ne sculam foarte devreme, fiindcă oraşul ne fascina şi voiam să vedem cât mai mult din el. Şoferul nostru era, ca de obicei, un tip extraordinar, un fost cavalerist, care avea, dacă vă vine să credeţi, un jeep. Jeepul nu scoate tot ce-i mai bun din tine, iar din cavaleristul nostru scotea cowboy-ul. Se înnebunea după el, fiindcă urca cele mai abrupte pante, lua virajele în mare viteză şi sărea peste podeţe. Plonja în pâraie, împroşca apă în toate părţile şi ieşea nevătămat pe partea cealaltă. Cavaleristul conducea ca un nebun şi nu se temea de nimeni. În trafic o mulţime de şoferi furioşi îl făceau mereu să se oprească, după care urma un potop de cuvinte violente în georgiană, la care omul nostru doar zâmbea, după care o lua din loc. Câştiga toate întrecerile. Pur şi simplu îl iubeam. Era primul om din Rusia care avea aceleaşi sentimente faţă de poliţie ca şi noi. Părul lui negru şi cârlionţat flutura în vânt în timp ce-şi conducea maşina. Nu voia să oprească niciodată. Apăsa pe accelerator până la refuz şi

jeepul urca dealul vâjâind, îndreptându-se spre cea mai veche parte a oraşului, unde se mai păstraseră casele de lemn specific georgiene, cu o arhitectură ciudată, înalte de două sau trei etaje şi cu balcoane mari, deschise. Lucrătura în lemn şi picturile de pe pereţi sunt absolut exotice. Am urcat creasta spre vechea fortificaţie, cu turnuri rotunde şi ziduri înalte şi groase, în lipsa artileriei, ar fi fost inexpugnabilă, fiindcă nu putea fi cucerită fără tunuri. Ne-am plimbat prin grădina tropicală a oraşului, cu arbori în floare şi plante rare, multe dintre ele necunoscute nouă. Acolo era răcoare, poate şi datorită pârâului care curgea pe alături.

Nu ne-am simţit nelalocul nostru în Tbilisi, căci oraşul are mulţi vizitatori şi e obişnuit cu străinii, motiv pentru care nu am avut atâtea neplăceri ca în Kiev şi ne-am simţit foarte bine.

Sunt multe biserici în Tbilisi, care trebuie să fi fost, ca şi acum, un oraş al toleranţei religioase, cu toate sinagogile şi templele musulmane străvechi de-acolo, niciunul din ele distrus vreodată.

Sus, pe deal, străjuind oraşul, se vedea Biserica lui David, construită, cred, în secolul al VII-lea, o biserică modestă şi frumoasă. Şoferul ne-a dus cât de aproape a putut, apoi am urcat pe jos restul drumului. Erau mulţi oameni care urcau pe cărarea şerpuită spre biserică, ca să se roage acolo.

Această biserică este venerată de georgieni, iar în cimitirul ei sunt îngropaţi marii scriitori şi compozitori ai neamului. Şi mama lui Stalin e îngropată acolo, sub o piatră foarte simplă. Pe marginea mormântului unui compozitor şedeau trei femei şi un bărbat, toţi în vârstă, şi îngânau litanii într-un stil străvechi – o muzică stranie, dulce, venită de peste timp.

Înăuntru se ţinea o slujbă, iar oamenii cântau şi ei. La intrare fiecare îngenunchea şi săruta un colţ al bisericii.

Era un loc izolat şi plin de pace, iar oraşul, cu acoperişurile lui de ţiglă, se întindea jos, departe. Vedeam grădina botanică proiectată de Tamara, celebra regină din secolul al XII-lea, care a înnobilat oraşul cu eroismul ei. Regina Tamara era frumoasă, blândă, dar şi aprigă. Ştia cum să-şi conducă ţara şi cum să construiască. A înălţat fortăreţe, i-a încurajat pe poeţi şi i-a îndemnat pe muzicieni să se adune laolaltă. A fost una dintre reginele luminate ale lumii, precum Elisabeta, Caterina de Aragon şi Eleanor de Acvitania.

Când am coborât de la Biserica lui David, clopotele catedralei băteau cu putere, ceea ce ne-a făcut să intrăm şi noi. Catedrala era ortodoxă, frumos împodobită, cu icoanele înnegrite de vreme şi fum de tămâie. Era plină de oameni. Slujba era ţinută de un preot bătrân, cu părul alb şi o coroană aurită atât de frumoasă, încât totul părea ireal. Bătrânul se numeşte Catolicus şi este capul Bisericii Georgiene, iar odăjdiile lui sunt ţesute cu fir de aur. Slujba se desfăşura cu

maiestuozitate, iar muzica interpretată de corul imens nu avea egal. Fumul de tămâie se ridica până la tavanul înalt şi, în lumina soarelui, părea că luminează el însuşi.

Capa a făcut multe fotografii. Era uluitor să-l vezi cum se mişca de colo colo fără zgomot şi fotografia fără să deranjeze pe nimeni. Mai târziu a urcat în balconul unde se afla corul, de unde a făcut alte fotografii.

După cum observaţi, până acum n-am pomenit nimic despre muzee, dar să ştiţi că le-am vizitat – le-am vizitat pe oriunde am fost. Aşa cum spunea Capa, muzeul e biserica Rusiei moderne, iar a refuza să vizitezi un muzeu e ca şi cum ai refuza să intri într-o biserică. Şi toate arată mai mult sau mai puţin la fel. Mai întâi au o secţie care prezintă trecutul Rusiei de dinainte de revoluţie, de la început şi până în 1918, apoi cel puţin jumătate din muzeu prezintă Rusia de la revoluţie încoace, cu toate realizările ei, cu oamenii implicaţi, cu tablourile gigantice ale eroilor şi ale celor mai importante momente din revoluţie.

În Tbilisi erau două muzee. Unul era muzeul oraşului, plasat pe coama dealului, cu miniaturi ale unor case foarte frumoase din secolele trecute şi planurile oraşului vechi. Dar cel mai interesant din tot muzeul ni s-a părut a fi muzeograful, care trebuie să fi fost actor, fiindcă striga şi poza, se lansa în tirade, devenea dramatic, plângea şi râdea în hohote. Cel mai mult îi plăcea să taie aerul cu braţul drept în timp ce perora – desigur, în limba georgiană -despre măreţia oraşului vechi. Vorbea atât de repede, încât traducerea era imposibilă, deşi oricum n-ar fi fost posibilă, fiindcă domnul Şmarski nu vorbea georgiana. Am ieşit din muzeu asurziţi, dar fericiţi.

Pe şoseaua care duce la acest muzeu se află, probabil, cel mai mare şi mai impresionant tablou al lui Stalin din întreaga Uniune Sovietică. Este uriaş: are o înălţime de vreo sută de metri şi e încadrat într-o ramă cu lumini de neon care, deşi acum e defectă, se spune că, atunci când funcţionează, e vizibilă pe o rază de peste patruzeci de kilometri.

Erau atâtea lucruri de văzut, iar noi aveam atât de puţin timp la dispoziţie, încât toată vizita noastră acolo ni s-a părut o fugă continuă.

După-amiază am văzut un meci de fotbal între echipa Tbilisi-ului şi cea a Kievului. S-a jucat bine, rapid şi furios, pe un stadion foarte mare. Au fost cel puţin patruzeci de mii de spectatori foarte agitaţi, fiindcă aceste meciuri interregionale sunt extrem de populare. Şi, cu toate că a fost un meci îndârjit şi rapid, cu toate că s-a jucat la rupere, practic, nu au fost incidente grave pe teren. Un singur lucru a iscat discuţii toată după-amiaza. Meciul s-a terminat 2–2 şi, după fluierul final al arbitrului, s-au lansat doi porumbei. Pe vremuri, în Georgia, la orice fel de întreceri, ba chiar şi în timpul războaielor, victoria era

anunţată de un porumbel alb, iar înfrângerea, de unul negru. Aceşti porumbei duceau vestea în toate oraşele Georgiei. De data aceasta, întrucât era un rezultat de egalitate, s-a dat drumul şi unui porumbel negru, şi unuia alb, care au zburat pe deasupra stadionului şi s-au pierdut în depărtare.

Fotbalul este cel mai popular joc din Uniunea Sovietică, iar meciurile interregionale agită spiritele şi provoacă mai multă emoţie decât orice alt eveniment sportiv. Singurele discuţii cu adevărat încinse pe care le-am auzit cât am stat în Rusia au fost cele legate de fotbal.

Am mers şi prin magazinele universale din Tbilisi, care erau înţesate de oameni. Rafturile erau destul de pline, însă preţurile, mai ales la articolele de îmbrăcăminte, erau foarte mari: cămăşile de bumbac costau şaizeci şi cinci de ruble, galoşii de cauciuc, trei sute de ruble, iar o maşină de scris portabilă, trei mii de ruble.

Am petrecut o zi întreagă plimbându-ne prin oraş, vizitând piscine publice şi parcuri. În parcul muncitorilor am văzut un tren al copiilor care pur şi simplu ne-a încântat. Era un tren adevărat – mic, ce-i drept –, o copie perfectă, iar mecanicul, acarul, şeful de gară şi pompierul erau toţi copii. Câştigaseră un concurs despre eficienţă şi acum conduceau trenul pentru copii şi adulţi. Am făcut şi noi o călătorie cu el, împreună cu o delegaţie de copii din Uzbekistan, care venise acolo la invitaţia copiilor din Tbilisi şi era programată să se plimbe cu trenul toată după-amiaza. Băieţelul care o făcea pe mecanicul de locomotivă arăta foarte mândru. Gara avea tot ce-i trebuia, numai că la scară mică. Copiii îşi făceau datoria cu toată seriozitatea. A lucra la gara copiilor este o mare onoare pentru orice copil din Tbilisi şi toţi se străduiesc din răsputeri să primească această însărcinare.

Deşi mâncarea georgiană e celebră în întreaga Uniune Sovietică, hotelul nostru nu prea auzise de aşa ceva. Ne cam saturaserăm de meniul de acolo, care consta aproape invariabil din şaşlâk şi roşii feliate. În seara aceea ne-am hotărât, împreună cu Şmarski, să încercăm un alt restaurant. Am mers la hotelul Tbilisi, unde restaurantul e mare cât naosul unei catedrale. Acoperişul se sprijinea pe coloane de marmură, orchestra cânta tare şi prost, iar mâncarea era pe sponci. În loc de şaşlâk, ne-am ales cu bucăţele de carne prăjită – şi roşii feliate.

În timp ce mâncam, chelnerul ne-a spus:

— E aici o doamnă care ar vrea să danseze cu unul dintre dumneavoastră.

Şmarski ne-a tradus, privind dezaprobator spre chelner.

— E, fără îndoială, o femeie uşoară, a comentat el.

— Şi ce e rău în asta? E drăguţă? am întrebat noi.

Şmarski s-a strâmbat. Era singurul de la masă care o putea vedea.

— Nu, e foarte urâtă, a răspuns el.

— Atunci noi suntem de părere că ar trebui lichidată. Suntem de părere că e un rău social. Suntem de părere că o femeie uşoară care e şi urâtă este o ameninţare la adresa întregii structuri a societăţii, o ameninţare la adresa fiecărui cămin, a siguranţei, a dragostei de mamă, a orice şi oricui.

Şmarski a dat din cap posomorât, arătându-se de acord cu noi. Era, practic, prima oară când eram de acord în vreo privinţă.

— Pe de altă parte, am continuat eu, dacă ar fi drăguţă, ar avea circumstanţe atenuante. Atunci ar fi vorba de un caz de nedreptate socială. Dacă ar fi drăguţă, am insista să aflăm care e viaţa ei, ce greutăţi de ordin social au făcut-o să devină o femeie uşoară şi să încercăm, poate, să o convingem să revină la iniţiativa privată.

Şmarski ne-a privit iscoditor şi bănuitor. Nu avea prea multă încredere în noi.

Deşi stăteam cu spatele la femeia aceea uşoară, până la urmă am reuşit să aruncăm o privire pe furiş. Şmarski avea dreptate: nu era drăguţă şi nici până azi nu ştim dacă au lichidat-o sau nu.

Nopţile de vară erau minunate în Tbilisi. Aerul era uşor, luminos şi uscat. Tinerii rătăceau pe străzi, bucurându-se de viaţă. Hainele bărbaţilor erau destul de frumoase: tunici, uneori din mătase albă, groasă, centură, pantaloni strâmţi şi cizme negre, moi. Bărbaţii georgieni sunt foarte chipeşi.

Dinspre balcoanele înalte ale caselor vechi auzeam în noapte glasuri gingaşe, o muzică stranie, acompaniată de un instrument cu coarde care suna a mandolină, şi, din când în când, un flaut pe o stradă întunecată.

Georgienii ni se păreau mai destinşi decât toţi cei pe care îi văzuserăm până acum – destinşi, aprigi şi plini de veselie. Poate de aceea ruşii îi admiră atât de mult. Poate că aşa ar vrea să fie şi ei.

Deasupra munţilor dinspre vest atârna o lună imensă, astfel că oraşul părea şi mai misterios, şi mai vechi, iar castelul negru şi impunător de pe culme se profila clar pe cerul fără nori. Dacă există fantome pe undeva în lumea aceasta, atunci aici trebuie să fie, iar dacă există o fantomă a reginei Tamara, probabil că în noaptea aceea se plimba pe coama dealului, sub razele lunii.

Capitolul 8

Uniunea Scriitorilor din Tbilisi ne invitase să participăm la o mică recepţie. Trebuie să recunoaştem că eram cam înspăimântaţi, fiindcă astfel de întâlniri tind mereu să devină foarte literare, iar noi nu suntem foarte literari. În plus, ştiam deja că georgienii îşi iau literatura foarte în serios: poezia şi muzica sunt marile lor contribuţii la cultura universală, iar poezia lor vine din vremuri străvechi. Poezia lor nu e citită doar de o mână de oameni – e citită de toată lumea. Am observat în cimitirele de pe deal că poeţii lor sunt înmormântaţi la fel ca regii şi de multe ori un poet rămâne în amintire, iar un rege e uitat. Un poet de demult, Rustaveli, care a scris o lungă epopee numită *Viteazul în piele de tigru,* este onorat în Georgia aproape ca un erou naţional, versurile lui sunt citite şi memorate chiar şi de copii, iar tabloul lui poate fi văzut peste tot.

Ne temeam că întâlnirea cu scriitorii ne va strica ziua. Totuşi ne-am dus. Ne-au întâmpinat vreo douăzeci de bărbaţi şi trei femei. Ne-am aşezat pe fotolii într-o cameră încăpătoare şi ne-am uitat unii la alţii. Cineva a rostit o alocuţiune de bun venit şi, fără niciun fel de introducere, aceeaşi persoană a spus:

— Şi acum domnul Cutărică va face o scurtă prezentare a istoriei literaturii georgiene.

Un ins din dreapta mea a scos la iveală un maldăr de foi bătute la maşină la un singur rând. A început să citească, iar eu am aşteptat traducerea. După vreun paragraf, mi-am dat seama brusc că omul citea în engleză. Am privit fascinat, fiindcă nu înţelegeam decât un cuvânt din zece. Pronunţia lui era atât de ciudată, încât, deşi cuvintele erau englezeşti, nu sunau nici pe departe englezeşte. Şi a citit exact douăzeci de pagini dactilografiate.

Ulterior am primit manuscrisul şi l-am citit. Era o istorie scurtă şi concisă a literaturii din Georgia de la începuturi până în prezent.

Întrucât nu vorbeau deloc engleza, cei mai mulţi din sală şedeau şi zâmbeau binevoitor, fiindcă pentru ei omul citea textul într-o engleză perfectă. La sfârşit primul vorbitor a întrebat:

— Aveţi întrebări?

Şi, dat fiind că înţelesesem foarte puţin din ce se citise, a trebuit să recunosc că nu aveam întrebări.

În încăperea aceea era destul de cald, iar eu şi Capa aveam probleme cu stomacul, aşa că nu prea eram în apele noastre.

Apoi o doamnă s-a ridicat în picioare, tot cu un maldăr de foi, şi a anunţat:

— Acum voi da citire câtorva poezii georgiene traduse în limba engleză.

Citea bine în engleză, dar, din cauza crampelor de la stomac, am fost nevoit să protestez. I-am spus cu sinceritate că prefer să citesc poezia singur, fiindcă astfel o înţeleg mai bine, şi am rugat-o să-mi dea foile ca să le citesc în voie şi să le judec la adevărata lor valoare. Cred că s-a simţit jignită, deşi sper că nu s-a întâmplat aşa. Dar spuneam adevărul şi, pe deasupra, mă simţeam foarte rău. Doamna mi-a răspuns uşor tăios. Avea doar un singur exemplar şi nu îndrăznea să-l lase din mână.

Din nou, ca şi înainte, au început întrebările despre literatura americană. Şi, ca de obicei, ne-am simţit groaznic de nepregătiţi. Dacă am fi ştiut că aveam să fim bombardaţi cu astfel de întrebări, am fi studiat şi noi puţin înainte de a pleca din America. Am fost întrebaţi despre scriitorii tineri, iar noi am mormăit ceva despre John Hersey, John Horne Burns, care a scris *Galeria,* şi Bill Mauldin, care desenează ca un romancier. Am dat nişte răspunsuri ca nuca în perete, adevărul fiind că în ultima vreme nu citiserăm foarte multă proză contemporană. Apoi unul dintre bărbaţi ne-a întrebat ce georgieni erau celebri în America. Singurii de care ne-am putut aminti, în afară de coregraful George Balanchine, erau cei trei fraţi care se însuraseră cu nişte americance bogate, a căror avere era de ordinul milioanelor de dolari. Numele de Mdvani nu a părut să provoace prea mult entuziasm printre scriitorii georgieni din ziua de azi.

Aceşti scriitori georgieni sunt foarte serioşi şi dedicaţi şi e foarte greu să le spui că, deşi Stalin susţine că scriitorul este arhitectul sufletului, în America scriitorul nu este considerat niciun fel de arhitect, ci de-abia e acceptat după ce moare şi stă îngropat bine mersi vreo douăzeci şi cinci de ani.

Diferenţa dintre americani şi sovietici iese cel mai mult în evidenţă când vine vorba de atitudine – nu numai faţă de scriitori, ci şi a scriitorilor faţă de propriul lor sistem. În Uniunea Sovietică misiunea scriitorului este să încurajeze, să elogieze, să explice şi să perpetueze în toate modurile posibile sistemul sovietic, în timp ce în America, ca şi în Anglia, un scriitor bun este câinele de pază al societăţii. Misiunea lui este să satirizeze prostia, să critice nedreptăţile, să stigmatizeze greşelile. Tocmai de aceea în America nici societatea, nici guvernanţii nu-i au la inimă pe scriitori. Cele două ţări au abordări complet opuse în ceea ce priveşte literatura. Şi trebuie spus că pe vremea marilor scriitori ruşi, adică Tolstoi, Dostoievski, Turgheniev, Cehov şi Gorki – cel puţin în prima parte a carierei lui literare –, situaţia era aceeaşi şi în Rusia. Numai timpul poate dovedi dacă ideea cu arhitectul sufletului poate produce o literatură la fel de bună ca aceea cu câinele de pază al societăţii. Până acum trebuie să recunoaştem că şcoala de arhitectură nu a produs nicio capodoperă.

Până la sfârşitul întâlnirii noastre cu scriitorii, încăperea se

încinsese bine şi, între două strângeri de mână, ne ştergeam palmele de pantaloni, căci transpiraţia curgea şiroaie pe noi.

Cei de acolo ne puseseră o întrebare la care voiam să mai cugetăm:

— Americanilor le place poezia?

Răspunsul nostru fusese că singura modalitate de a verifica dacă americanilor le place sau nu le place o formă de literatură este dacă o cumpără sau nu, dar cu siguranţă americanii nu cumpără prea multă poezie. Aşadar, fuseserăm forţaţi să spunem că, poate, americanilor nu le place poezia.

Apoi a venit o altă întrebare:

— Asta e din cauză că poeţii americani nu sunt foarte apropiaţi de popor?

Nici asta nu era adevărat, fiindcă poeţii americani sunt la fel de apropiaţi de popor ca şi romancierii americani. Walt Whitman şi Carl Sandburg nu sunt, evident, foarte îndepărtaţi de popor, însă poporul nu citeşte prea multă poezie. Noi nu credem că are cine ştie ce importanţă dacă americanilor le place sau nu poezia. Dar pentru georgieni, a căror dragoste pentru poezie face parte din tradiţie, lipsa ei e aproape o crimă.

Oricât ar fi de vechi, Tbilisi este noua capitală. Acum o mie cinci sute de ani centrul puterii se afla la vreo treizeci de kilometri spre nord, drept care după-amiază ne-am urcat în jeep şi cavaleristul nostru ne-a dus acolo. Şoseaua era bună, cu macadam, şi pe ea se înghesuiau căruţe trase de măgari, camioane militare şi soldaţi pe motociclete germane cu ataş. Pe ambii versanţi ai munţilor se înălţau castele şi biserici vechi, la care cu greu puteai ajunge. Senzaţia de străvechi era întărită de aceste trecători, care fuseseră apărate de invadatori vreme de trei mii de ani. Şoseaua urma cursul râului şi în curând am văzut două baraje hidroelectrice, dar când Capa a vrut să le fotografieze, a fost refuzat automat. Puţin mai sus de baraje am dat peste un pod construit de Pompei când au trecut romanii pe aici – iar unul dintre stâlpii de susţinere încă mai rezistă în mijlocul râului.

Numele vechii capitale este Mtskheta, iar eu nici acum nu pot să-l pronunţ. Pe coama dealului, mai sus de oraş, se înalţă o biserică din secolul al V-lea, pe jumătate ruinată şi foarte impunătoare. Ca să ajungi la ea, trebuie să urci pe o cărare pentru capre. Şi în oraş, în interiorul zidurilor înalte, se găsea o biserică frumoasă. Zidurile erau crenelate şi prevăzute cu turnuri de apărare.

Imensa curte interioară era acoperită de iarbă, iar zidurile aveau gradene, pentru ca pe vremuri ostaşii să poată apăra biserica. Uşa bisericii era din fier şi era încuiată cu un lacăt uriaş. La intrare am văzut multe lumânări mici, prinse în peretele de piatră. Metoda constă în aprinderea lumânării la capătul opus şi presarea ei de piatră până

rămâne lipită acolo, după care lumânarea se aprinde la capătul normal.

Un vânt fierbinte şi uscat vâjâia prin trecătoarea în care se află oraşul şi gemea prin colţurile bisericii. Într-un colţ al cimitirului se desfăşura o parodie curioasă. Un bărbat deşirat, zvelt şi vânos, îmbrăcat în zdrenţe, ţopăia de colo colo. Era, cum zicem noi, puţin „atins". În mâna dreaptă, osoasă, avea o pană mare, cu care gesticula în timp ce ţinea un discurs în faţa a trei capre ce îl priveau şi rumegau iute. La un moment dat omul şi-a fluturat pana şi s-a repezit la capre, dar ele s-au tras dispreţuitoare într-o parte, au făcut un pas lateral, ca boxerii, apoi au rămas locului şi l-au privit cum îşi reia discursul.

În cele din urmă şi-a făcut apariţia femeia care se îngrijea de biserică. Era oacheşă, cu o faţă bine conturată, acvilină. Era îmbrăcată în haine negre, cu o basma neagră pe cap şi înfăşurată în jurul gâtului, astfel că nu i se vedea decât chipul. Avea ochii negri şi gânditori. Părea să fie un fel de măicuţă laică. Avea la ea o cheie mare, pentru lacătul de la biserică. A descuiat biserica, iar noi am pătruns în acel loc străvechi şi întunecat.

Picturile de pe pereţi erau ţepene, vechi şi primitive, cu culorile şterse. Icoanele mai recente păreau înnegrite între ramele lor şi sub ferecătura de aur. Femeia aceea atât de serioasă a început să ne vorbească despre originea bisericii.

A urmat ceea ce mai târziu am numit telefonul fără fir. Şmarski nu ştia georgiana. Măicuţa trebuia să-i vorbească unui georgian, care traducea în rusă, iar apoi Şmarski traducea în engleză. Asta a luat mai mult decât o conversaţie normală.

Femeia cea oacheşă ne-a spus că această biserică fusese terminată în secolul al V-lea, dar că fusese începută cu mult înainte. Şi ne-a spus şi o poveste curioasă despre întemeierea ei, una din acele poveşti incredibile pe care le auzi atât de des în Orient.

Se spune că erau odată doi fraţi şi o soră care aflaseră din ceruri sau de la o boare de vânt că Iisus Hristos se născuse şi că acum era om matur. Vestea era întărită de tot felul de semne şi vise. În cele din urmă fraţii au pornit spre Ierusalim, lăsându-şi sora acasă, chiar în acest loc. Au sosit acolo tocmai în ziua răstignirii lui Iisus, deci l-au văzut doar mort. Cei doi fraţi din această trecătoare din munţii Georgiei s-au îndurerat foarte şi au cerut o bucată din cămaşa lui Iisus, pe care au adus-o acasă, la sora lor. Cu inima frântă, fata a strâns în mână bucata din cămaşă, şi-a lipit-o de inimă, apoi a simţit o ameţeală groaznică şi a murit de durere. Fraţii au încercat să-i smulgă din mână bucata din cămaşa lui Iisus, dar n-au izbutit, atât de tare o ţinea fata chiar şi după moarte. Aşa se face că a fost îngropată cu bucata din cămaşă în mână. A fost îngropată chiar în locul unde se înalţă azi biserica. Aproape numaidecât din mormântul ei a răsărit o plantă care

s-a transformat într-un copac uriaş. După mai mulţi ani oamenii şi-au dorit să ridice aici o biserică, ca să păstreze vie amintirea acestei fapte. Au venit câţiva pădurari care au dat să taie copacul, dar topoarele lor s-au făcut ţăndări din prima lovitură. Toţi au încercat să taie copacul, dar n-au reuşit nici măcar să-i lase vreo ştirbitură pe trunchi. Până la urmă au apărut doi îngeri care au tăiat copacul, iar biserica s-a ridicat chiar în acel loc. Femeia cea oacheşă a arătat spre un fel de cort de lut din interiorul bisericii: aici e mormântul, a spus ea, şi aici se înalţa copacul. Sub cortul de lut se aflau, evident, rămăşiţele sfintei, ce strângea în continuare în mână bucata din cămaşa purtată de Iisus.

Femeia a mai spus şi alte poveşti cu glasul ei uscat şi grav, dar cea despre originea bisericii a fost cea mai frumoasă.

Vântul se tânguia prin uşa de fier care scârţâia la fiecare mişcare, în timp ce femeia vorbea mai departe. Deşi acum în biserică nu era nimeni, de-a lungul anului, la diverse ocazii, atât de mulţi oameni se strâng aici şi în curte, că nu ai unde să arunci un ac. Unii chiar se urcă pe ziduri. De sărbători slujba se ţine în biserica veche. Oamenii vin în pelerinaj de la mulţi kilometri pentru a asista la slujbă, iar noaptea biserica pare înconjurată de lumânările aprinse şi lipite pe ziduri.

Am părăsit biserica şi uşa de fier s-a închis în urma noastră, timp în care în colţul cimitirului, omul „atins" încă îşi mai flutura pana şi le vorbea răguşit caprelor. Apoi am mers la o mănăstire de la marginea oraşului, unde trăiesc mai mulţi călugări. Au capelele lor şi ateliere în care muncesc.

Când creştinismul a ajuns în Georgia, Franţa, Germania şi Anglia erau încă păgâne. Iar poveştile creştine care se spun aici au un profund parfum oriental.

Această lungă trecătoare de la nord de Tbilisi este un adevărat paradis arheologic, fiindcă aici se află vestigiile unor civilizaţii vechi de mii de ani. Sus, pe stânci, se văd, ca nişte găuri pătrate, morminte din antichitate. Arheologii guvernului sovietic excavează necontenit. Recent au descoperit o amforă uriaşă plină cu monede de aur – solda armatei pe care un rege din vechime, fiind atacat de duşmani, a ascuns-o aici. În fiecare zi arheologii găsesc obiecte care prelungesc istoria Georgiei în trecut, spre civilizaţii nebănuite. Prin comparaţie, un stâlp de susţinere din podul lui Pompei este o structură relativ nouă, iar barajul hidroelectric reprezintă cea mai avansată tehnologie.

Capa şi-a propus să surprindă într-o singură fotografie patru obiective: barajul hidroelectric, o statuie a lui Lenin, o biserică din secolul al V-lea şi gaura pătrată a unui mormânt sumerian. Dar n-a fost lăsat să o facă, fiindcă cel mai important dintre toate era barajul, a cărui fotografiere era interzisă.

Spre seară eram arşi de vânt şi epuizaţi şi toţi trei, eu, Capa şi

Şmarski, ne simţeam deranjaţi la stomac. Băuserăm o apă minerală numită Borjomi, care avea un gust plăcut, alcalin, dar care – cum am descoperit noi după aceea, adică abia după ce şi-a făcut efectul – era un purgativ uşor, deşi, după cantităţile pe care le sorbiserăm, acum era mai mult decât uşor. Cert e că ne-a trebuit ceva timp ca să aflăm cauza stării noastre de slăbiciune.

Dacă în America există sute de case în care a dormit George Washington, în Rusia există nenumărate locuri în care a lucrat Iosif Stalin. De-a lungul peretelui atelierelor feroviare din Tbilisi se află un răzor de flori şi deasupra lui e pusă o placă imensă, care te informează că aici a lucrat cândva Iosif Stalin. Stalin s-a născut în Georgia, iar locul lui de naştere, Gori, aflat la vreo sută de kilometri de Tbilisi, a devenit deja un loc de pelerinaj naţional. Urma să-l vizităm şi noi.

În jeep drumul ni s-a părut lung, fiindcă orice jeep pare să meargă mai repede decât o face de fapt. Ne-am croit drum din nou prin trecătoarea bătută de vânturi, am ieşit în vale, apoi am străbătut alte trecători, până când, în sfârşit, am ajuns în Gori. Oraşul este aşezat între munţi şi e dominat de ceea ce la noi s-ar numi o terasă, un munte înalt, izolat şi rotund, aflat chiar în mijlocul oraşului, ce are în vârf un castel impunător, care apăra cândva oraşul şi era locul de refugiu al locuitorilor. Castelul este azi în ruină. Acesta e oraşul unde s-a născut Stalin şi unde şi-a petrecut copilăria şi adolescenţa.

Locul naşterii lui Stalin a fost lăsat aşa cum era, fiind acoperit cu un baldachin enorm, ca să-l protejeze de intemperii. Vârful baldachinului e din sticlă de vitraliu. Locul propriu-zis e o casă micuţă, cu un singur cat, construită din lut şi prundiş, o casă cu două camere şi o verandă mică în fată. Chiar şi aşa, familia lui Stalin era atât de săracă, încât locuia doar într-o jumătate din casă, într-o singură încăpere. În ciuda cordonului pus de-a lungul uşii, poţi privi înăuntru: un pat, un dulap de haine şubred, o măsuţă, un samovar şi o lampă strâmbă. În această încăpere trăia toată familia, aici gătea şi tot aici dormea. Baldachinul cu acoperământ de sticlă se sprijină pe nişte coloane de marmură aurită. Casa se află acum în mijlocul unei grădini mari de trandafiri. La marginea grădinii se găseşte muzeul lui Stalin, în care se păstrează toate obiectele care s-au găsit şi sunt legate de copilăria şi adolescenţa lui: fotografii şi tablouri cu tot ce a făcut, ba chiar şi fotografia de cazier de când a fost arestat. La vremea aceea era un tânăr foarte chipeş, cu o privire aprigă. Pe perete se vede o hartă mare, unde sunt marcate călătoriile lui, închisorile în care a stat, oraşele din Siberia în care a avut domiciliu forţat. Aici sunt şi cărţile şi hârtiile lui, ca şi editorialele pe care le scria pentru ziare de mic tiraj. A avut o viaţă bogată şi încă de la început a pornit-o pe drumul pe care se află şi acum.

În toată istoria nu o să găseşti o persoană atât de acoperită de

onoruri cât mai este încă în viaţă. Din punctul acesta de vedere, ne putem gândi numai la Augustus Cezar, dar am zice că nici măcar el nu s-a bucurat în timpul vieţii de prestigiul lui Stalin, de veneraţia cu care îl privesc ruşii sau de fascinaţia aproape divină pe care Stalin o exercită asupra poporului său. Tot ce spune Stalin e adevărat, chiar dacă pare să contrazică legile naturii. Locul lui de naştere a devenit deja un loc de pelerinaj. Cei care îl vizitau cât am fost noi acolo vorbeau în şoaptă şi mergeau în vârful picioarelor. În ziua când l-am vizitat, muzeul era în grija unei tinere drăguţe, care, după ce ne-a dat toate amănuntele, s-a dus în grădină, a tăiat mai mulţi trandafiri şi ne-a oferit fiecăruia câte unul. Vizitatorii au împachetat florile cu grijă, ca să aibă o amintire din acest loc sfânt. Nu, în toată istoria nu ştim să fi existat ceva asemănător.

Dacă Stalin are atâta putere în timpul vieţii, ce se va întâmpla după ce moare? În multe cuvântări din Rusia i-am auzit pe vorbitori citând pe neaşteptate o frază dintr-un discurs de-al lui Stalin, echivalentă cu *ipse dixit*-ul de necombătut al învăţatului medieval care îşi susţinea argumentaţia apelând la Aristotel. În Rusia nimeni nu pune la îndoială cuvântul lui Stalin, nimeni nu contrazice ceea ce spune el. Şi, indiferent cum s-a ajuns la situaţia aceasta, prin propagandă, prin îndoctrinare, prin repetare la infinit şi prin iconografia prezentă peste tot, e un adevăr ce nu poate fi contestat. Îţi dai seama de forţa acestui adevăr când auzi remarca pe care am auzit-o şi noi de multe ori: „Stalin a avut întotdeauna dreptate. În toată viaţa lui nu a greşit nici măcar o dată". Cel care face remarca asta nu ţi-o oferă ca argument, ca pe ceva care poate fi contrazis, ci ca pe un adevăr absolut, dincolo de orice îndoială.

Ne-am urcat din nou în jeep şi cavaleristul nostru ne-a dus într-una din văile mărginaşe, fiindcă voiam să vedem podgoriile unde se face vinul georgian. Am intrat într-o vale îngustă, unde pe versanţi erau iarăşi tot felul de fortificaţii, dar şi loturi de pământ fertil. Viile urcau până spre vârful munţilor. Strugurii tocmai se pârguiau. Erau acolo şi livezi de portocali, de meri, de pruni şi de cireşi. Drumul era îngust şi desfundat, iar în unele locuri era traversat de pâraie. Şoferul nostru chiuia de bucurie, fiindcă asta-i plăcea cel mai mult. Mergea cu toată viteza pe drumurile înguste şi ne privea cu coada ochiului, ca să vadă dacă ne e frică – şi zău că ne era. Trebuia să ne ţinem bine, cu ambele mâini, ca să nu zburăm din jeep. Intra în pâraiele alea fără milă, împroşcând tot în jurul nostru şi udându-ne până la piele. Am mers prin mai multe văi cu pământ fertil, legate între ele prin trecători. La fiecare trecătoare se găsea câte o construcţie fortificată, unde se refugiau ţăranii în timpul invaziilor.

Am oprit în sfârşit lângă un grup de case dintr-o podgorie montană, unde intenţionam să luăm prânzul. Acolo aşteptau în tăcere vreo sută

de persoane, îmbrăcate în cele mai bune haine. Numaidecât patru bărbaţi au intrat într-una din case şi au revenit cu un sicriu. Apoi au pornit cu toţii să urce muntele, legănându-se, ca să ducă mortul la cimitirul de pe culme. I-am urmărit cu privirea mult timp cum înaintau în zigzag pe cărarea de munte, spre cimitir, până au devenit din ce în ce mai mici.

Am intrat în vie şi am mâncat pe săturate ce aduseserăm cu noi – icre negre şi cârnaţi, friptură de miel, roşii proaspete, vin şi pâine neagră. Am cules struguri, care erau tocmai buni de mâncat, şi ne-am îndopat cu ei. Din păcate, excesul acesta nu a ajutat cu nimic stomacurile noastre slăbite. Valea era verde, plină de vegetaţie, iar aerul era încântător de cald. Peste tot mirosea frumos, mirosea a verde. După o vreme ne-am întors la jeep şi am coborât chiuind spre Gori.

Cel care vizitează un oraş din America este dus la Camera de Comerţ, la aeroport, la noul tribunal, la piscină şi la fabrica de armament. Cel care vizitează Rusia e dus la muzeu şi în parcul de cultură şi recreaţie. În fiecare oraş există un parc de cultură şi recreaţie, iar noi începuserăm să ne obişnuim cu ele, cu băncile şi straturile lor lungi de flori, cu statuile lui Stalin şi Lenin, cu comemorările în piatră ale luptelor duse în oraş în timpul revoluţiei. Refuzul de a vedea parcul de cultură şi recreaţie echivala cu refuzul de a vedea o nouă zonă rezidenţială dintr-un oraş american. Deşi eram obosiţi de-atâtea zdruncinături în jeepul cavaleristului şi deşi eram arşi de soare, fiindcă nu ne acoperiserăm capul cu nimic, a trebuit să mergem în parcul de cultură şi recreaţie din Gori.

Am mers pe aleile acoperite cu pietriş, am privit florile şi, brusc, am auzit o muzică ciudată care venea din spatele parcului. Semăna a muzică de cimpoi susţinută de tobe. Ne-am îndreptat spre locul din care se auzea muzica şi am văzut trei bărbaţi, doi care cântau la flaut şi unul care bătea într-o tobă mică. Curând ne-am dat seama de ce muzica suna a cimpoi: flautiştii îşi umflau obrajii, aşa că şi atunci când inspirau, obrajii plini cu aer făceau ca sunetul să nu se oprească, prin urmare nu se auzea niciun fel de pauză în melodie. Muzica avea un ritm drăcesc. Cei doi flautişti şi toboşarul stăteau la poartă, lângă un gard înalt de lemn, iar copacii din jur erau plini de copii care se uitau înăuntru.

Acum ne bucuram că veniserăm în parc, fiindcă aici se desfăşura campionatul de lupte georgiene, iar în ziua aceea tocmai erau finalele. Campionatul începuse în urmă cu trei zile şi acum se alegeau campionii republicii. Gardul de lemn înconjura un fel de arenă cu locuri pe toate părţile. Cercul în care se ţineau luptele avea un diametru de aproximativ zece metri şi era acoperit cu un strat gros de rumeguş. Într-o latură se afla masa arbitrilor, iar în spatele ei exista un mic

vestiar, unde se echipau luptătorii.

Oamenii ne-au primit cu multă căldură. Ne-au făcut loc pe o bancă şi au lăsat un spaţiu liber pentru Capa, ca să poată face fotografii în timpul concursului. Cei doi flautişti şi toboşarul s-au aşezat pe rândul din faţă, apoi au fost chemaţi primii concurenţi. Erau îmbrăcaţi într-un echipament ciudat: veste largi din pânză tare, centuri din aceeaşi pânză şi pantaloni scurţi. Şi cu tălpile goale. Fiecare pereche de luptători se prezenta în faţa arbitrilor şi era recunoscută oficial. Apoi luptătorii îşi ocupau poziţiile, de o parte şi de alta a cercului. În clipa aceea muzicanţii începeau să cânte din nou aceeaşi melodie îndrăcită, susţinută de tobă. Cei doi concurenţi se apropiau unul de altul şi lupta începea.

Sportul acesta e destul de ciudat. Cel mai mult seamănă, cred eu, cu jiu-jitsu. Concurenţii nu au voie să se apuce de vreo parte a corpului. Nu se pot apuca decât de vestă şi de centură. După ce-au reuşit să se apuce strâns, caută să-şi pună piedică şi să se dezechilibreze, până când unul din ei e trântit la pământ şi imobilizat. Muzica acompaniază toate mişcările de atac şi apărare şi se opreşte numai atunci când unul dintre luptători a pierdut meciul.

Lupta nu ţinea prea mult: de obicei un minut era de ajuns pentru ca unul dintre concurenţi să-şi pună adversarul la pământ. Iar în clipa în care se termina, o nouă pereche se prezenta în faţa arbitrilor pentru a primi permisiunea de a se întrece. Este un sport care necesită o viteză incredibilă, forţă şi tehnică. Unele dintre procedee erau atât de violente şi de rapide, încât victima zbura prin aer înainte de a ateriza pe spate.

Spectatorii deveneau din ce în ce mai înfierbântaţi pe măsură ce tot mai mulţi concurenţi erau eliminaţi. Din păcate, noi am fost nevoiţi să plecăm. Trebuia să luăm un tren de noapte spre Marea Neagră şi, înainte de asta, trebuia să onorăm o invitaţie la un spectacol de deschidere de la opera din Tbilisi. În plus, jeepul nostru începea să aibă probleme după atâta zguduială, benzina era pe terminate şi mai aveam de mers încă şaptezeci de kilometri înainte de a încerca să ajungem la operă. La staţia de benzină coada se întindea cât vedeai cu ochii şi, oricât am încercat, n-am reuşit să ne strecurăm mai în faţă, aşa că am mers târâş-grăpiş înapoi, oprind din când în când ca să mai pompăm benzină.

Am ajuns la Tbilisi foarte obosiţi – atât de obosiţi, încât am refuzat să mergem la spectacolul de la operă. Genunchiul meu zdrobit se zdruncinase rău în jeepul condus cu toată viteza. De-abia mai puteam merge. Voiam să stau o oră cufundat în apă fierbinte, ca să mai scap de durere.

Când am ajuns în sfârşit la gară, am constatat că era supraîncălzită şi supraaglomerată. Am mers pe lângă un tren lung şi ticsit până am ajuns la vagonul nostru, un vagon de dormit clasa întâi, din 1912, din

vremurile bune de odinioară. Tapiţeria de catifea era la fel de verde cum ne-o aduceam noi aminte. Lemnul negru, lustruit şi dat cu ulei, metalul lucitor şi mirosul de mucegai erau încă vii în memoria noastră. Ne-am întrebat unde dispăruseră în toţi anii din urmă. Belgienii care construiseră acest tip de vagoane acum atât de mult timp o făcuseră temeinic. În urmă cu patruzeci de ani era cel mai bun vagon din lume şi încă mai era confortabil, încă mai era în formă. An după an, lemnul negru se înnegreşte şi mai mult, iar catifeaua verde se înverzeşte şi mai mult. Este un vestigiu al măreţiei şi regalităţii altei epoci.

În tren era foarte cald, aşa că am deschis fereastra compartimentului. Imediat a apărut un însoţitor care a închis-o, încruntându-se la noi. De îndată ce însoţitorul a plecat, am deschis din nou fereastra, dar însoţitorul părea să simtă că nu ne supunem. S-a întors numaidecât, a închis fereastra şi ne-a ţinut o predică în ruseşte, ameninţându-ne cu degetul. Era atât de înverşunat în privinţa ferestrei, încât n-am mai îndrăznit s-o deschidem, deşi simţeam că ne sufocăm. Mesajul lui tradus era că în timpul călătoriei noastre nocturne urma să trecem prin mai multe tuneluri. Dacă deschideam fereastra, fumul de la locomotivă intra în vagon şi murdărea tapiţeria verde.

Ne-am rugat de el să ne lase să deschidem fereastra, asigurându-l că vom ajuta la curăţarea tapiţeriei, dar însoţitorul n-a făcut altceva decât să ne amenințe din nou, şi mai abitir, cu degetul şi să ne mai ţină o predică. De la regula rusească, odată impusă, nu ai cum să te abaţi.

Întâmplarea ne-a amintit de ceva ce ne povestise un ofiţer american detaşat la Moscova. În timpul războiului, când avionul american cu care urma să călătorească a aterizat la Moscova, la bord a urcat o santinelă care avea ordin să nu lase pe nimeni să urce. Şi când a sosit momentul ca grupul de pasageri să urce în avion, santinela nu a lăsat pe nimeni la bord. Ofiţerul ne-a spus că era cât pe-aci să fie împuşcat fiindcă încercase să urce, cu toate că avea documente care îi permiteau îmbarcarea. Apoi santinela a fost schimbată din post. Ulterior comandantul rus i-a explicat că ordinele sunt fixe şi că e mult mai uşor să schimbi santinelele decât ordinele. Santinela numărul doi avea ordin să lase pasagerii să urce, în timp ce santinela numărul unu avea ordin să nu lase pasagerii să urce. Două ordine sau nişte ordine schimbate puteau deruta santinela. Era mult mai simplu să schimbi santinelele. Probabil că era mult mai bine şi pentru disciplină. Cel care respectă un singur ordin o poate face cu mai multă precizie decât cel care trebuie să aleagă între două.

Era evident că însoţitorul din vagonul nostru nu avea nici cea mai mică intenţie să ne lase să deschidem fereastra. Puteam să ne sufocăm acolo – nu-i păsa nici cât negru sub unghie. Nu ştiam care e pedeapsa pentru călătoria cu fereastra deschisă, dar, judecând după cât de serios era însoţitorul, trebuie să fi fost în jur de zece ani de

închisoare.

În cele din urmă trenul s-a pus în mişcare, iar noi ne-am resemnat cu gândul că o să ne petrecem toată noaptea în mica noastră saună. Însă nici nu porniserăm bine, că ne-am şi oprit. Trenul a oprit aşa, din trei în trei kilometri, toată noaptea. Ne-am chinuit să adormim, am transpirat din greu şi am visat că s-a surpat o mină de cărbuni peste noi.

Ne-am trezit foarte devreme şi am descoperit că ne aflăm într-o altă ţară, o ţară complet schimbată. Ajunseserăm într-o zonă tropicală, unde pădurile se întindeau de-a lungul şinelor de cale ferată, unde vedeam bananieri, iar aerul era plin de umezeală. Zona din jurul oraşului Tbilisi, ca şi aerul, fusese uscată.

Căsuţele de pe lângă linii erau îmbrăcate în flori, iar frunzişul era des. Hibiscusul se căţăra pe dealuri şi peste tot erau portocali. Era un ţinut frumos şi bogat. Porumbul, înşirat în pâlcuri mici de-a lungul şinelor de cale ferată, era la fel de înalt ca în Kansas, în unele locuri având de două ori înălţimea unui om, iar mai încolo se întindeau mai multe bostănării. Se crăpa de ziuă, iar oamenii ieşeau în pragul caselor lor cochete şi priveau cum trece trenul. Femeile erau îmbrăcate cu haine în culori deschise, ca la tropice. Aveau basmale roşii, albastre şi galbene, iar fustele le erau împodobite cu tot felul de modele. Am trecut printre păduri de bambus şi ferigi gigantice şi plantaţii de tutun cu plante mari. Aici casele se sprijineau pe stâlpi, având scări înalte pe care se ajungea înăuntru. Sub case copiii şi câinii se jucau în primele raze ale soarelui. Dealurile erau acoperite cu copaci impunători şi toate lucrurile erau înconjurate de o vegetaţie luxuriantă.

Apoi am ajuns în zona plantaţiilor de ceai, probabil cea mai frumoasă cultură din lume. Tufe mici de ceai se întindeau pe kilometri întregi până dincolo de vârful dealurilor. Chiar şi dis-de-dimineaţă şiruri lungi de femei culegeau frunzele noi de pe vârful plantelor, cu degetele fluturându-le prin tufe ca nişte păsărele.

Noi ne treziserăm şi acum muream de foame, dar nu aveam ce face. Nu era nimic de mâncare în tren. De fapt tot timpul cât am stat în Rusia n-am găsit nimic de mâncare în niciun mijloc de transport. Ori mănânci ceva înainte, ori mori de foame. Aşa se justifică şi boccelele pe care şi le iau călătorii cu ei: o zecime haine şi alte obiecte, nouă zecimi mâncare. Am încercat iar să deschidem fereastra, dar urmau alte tuneluri şi ni s-a interzis din nou să facem aşa ceva. În depărtare, undeva în vale, am văzut albastrul mării.

Trenul nostru a coborât la ţărmul mării şi a mers paralel cu el. Toată coasta e o uriaşă staţiune de vară. Sanatoriile şi hotelurile stau, practic, unul lângă altul, iar plajele sunt înţesate de turişti chiar şi dimineaţa, căci acesta este locul de odihnă şi vacanță al aproape

întregii Uniuni Sovietice.

Acum trenul nostru părea că se opreşte din metru în metru. Şi la fiecare oprire coborau grupuri de oameni care erau repartizaţi la o casă de odihnă sau alta. Aceasta este vacanţa pe care o aşteaptă aproape toţi ruşii care muncesc. Este răsplata trudei lor îndelungate, dar şi locul de recuperare pentru răniţi şi bolnavi. Văzând acest ţinut, cu marea lui calmă şi briza caldă, ne-am dat seama de ce toţi ruşii, peste tot unde am fost, ne-au zis mereu: „Aşteptaţi să vedeţi Georgia!".

Batumi este un orăşel tropical foarte plăcut, cu plaje şi hoteluri, şi e şi un port important la Marea Neagră. Este plin de parcuri şi străzi umbroase şi, datorită brizei mării, acolo nu e niciodată prea cald.

Hotelul Inturist de aici era cel mai frumos şi mai luxos din Uniunea Sovietică. Camerele erau plăcute şi proaspăt zugrăvite şi fiecare avea un balcon cu şezlonguri. Ferestrele înalte cât peretele înlesneau aerisirea camerelor. După noaptea petrecută în vagonul relicvă, am privit paturile cu jind, dar fără folos. De-abia am avut timp să facem o baie. N-aveam cum să dormim. Trebuia să vedem o grămadă de lucruri într-un interval de timp foarte scurt.

După-amiază am vizitat câteva din casele de odihnă. Sunt ca nişte palate înconjurate de grădini magnifice şi aproape toate au vedere spre mare. Ar fi periculos să mă pretind expert în asta. Aproape toţi cei care au vizitat Rusia se dau mari cunoscători şi aproape fiecare mare cunoscător îi contrazice pe ceilalţi mari cunoscători. Atunci când spunem ceva despre aceste case de odihnă, trebuie să fim precauţi. Trebuie să repetăm numai ce ni s-a spus în casele pe care le-am vizitat, dar chiar şi aşa pun pariu că se va găsi cineva să ne contrazică.

Prima pe care am vizitat-o arăta ca un hotel foarte luxos. Se înălţa la capătul unui lung şir de trepte care urcau dinspre plajă, era înconjurată de copaci impozanţi, iar în faţă avea o verandă enormă, cu vedere spre mare. Această casă de odihnă era proprietatea unei filiale moscovite a sindicatului electricienilor, deci cei care stăteau acolo erau electricieni. Am întrebat cum se face selecţia celor de aici şi ni s-a spus că în fiecare uzină, în fiecare atelier, există un comitet din care, pe lângă reprezentanţi ai salariaţilor, face parte şi un medic. Comitetul care selectează persoanele ce vin în concediu aici ia în considerare mai mulţi factori: vechimea în muncă, starea sănătăţii, oboseala, orele suplimentare. Dacă un angajat a fost bolnav şi are nevoie de odihnă, medicul, cu acordul comitetului, îl trimite la o casă de odihnă.

O parte din această casă de odihnă era rezervată bărbaţilor necăsătoriţi, o alta femeilor necăsătorite, iar o a treia familiilor, care beneficiau de apartamente. Exista şi un restaurant la care mânca toată lumea şi mai erau şi săli de jocuri, săli de lectură, săli în care se asculta muzică. Într-o sală de jocuri oamenii jucau şah şi dame, iar în

alta era în plină desfăşurare un meci de ping-pong foarte rapid. Terenurile de tenis de câmp erau pline de jucători şi spectatori, ca şi treptele pe care turiştii urcau de la plajă sau coborau spre mare. Hotelul avea propriile ambarcaţiuni şi unelte de pescuit. Mulţi inşi stăteau pur şi simplu pe scaune şi priveau marea. Aici oamenii se recuperau după boli sau accidente de muncă, fiind trimişi să se însănătoşească în aerul cald al Mării Negre. Un concediu dura în medie douăzeci şi opt de zile, dar în cazurile de boală putea fi prelungit cât hotăra comitetul fabricii.

Ni s-a spus că foarte multe sindicate au case de odihnă la mare. Cea de aici putea primi în jur de trei sute de persoane pe serie.

Am mers câţiva kilometri de-a lungul coastei până la un sanatoriu, un loc care arăta şi el ca un hotel gigantic. Era un sanatoriu de stat pentru tuberculoşi şi pacienţi cu alte afecţiuni pulmonare. Era pe jumătate spital, pe jumătate casă de odihnă. Locul era însorit şi foarte plăcut. Pacienţii care nu se puteau deplasa erau scoşi cu tot cu pat pe balcoanele care dădeau spre grădini şi mare, iar cei care se puteau deplasa se plimbau, ascultau muzică şi jucau inevitabilul şah, un joc pe care aici numai fotbalul îl depăşea în importanţă.

Pacienţii acestui sanatoriu erau trimişi de comisiile medicale din cartierele în care locuiau. Acesta era un loc de odihnă. Când am ajuns, părea aproape pustiu, fiindcă toţi pacienţii erau în pat. Dar cât eram acolo, am auzit un clopoţel, iar oamenii au început să iasă rând pe rând la plimbare.

Ni s-a spus că pe malul mării există sute de astfel de sanatorii şi când am fost cu maşina de-a lungul coastei, am văzut destule printre copacii de pe dealuri.

În timp ce mergeam cu maşina, a început o ploaie deasă, tropicală, drept care ne-am întors la hotel, unde am apucat în sfârşit câteva ore de somn. Am fost treziţi de o muzică neobişnuită: un pasaj suav la clarinet, cântat în stilul inconfundabil al lui Benny Goodman. Apoi melodia s-a întrerupt şi a fost reluată de un al doilea clarinet, dar nu în stilul inconfundabil al lui Benny Goodman. Cum eram pe jumătate adormiţi, ne-a luat ceva timp până să ne dăm seama ce se întâmpla într-una din camerele învecinate: cineva asculta un pasaj de pe un disc cu Benny Goodman şi apoi încerca să-l imite, dar cu foarte puţin succes. Încercările au continuat la nesfârşit, cu acelaşi pasaj repetat iar şi iar. De-abia atunci când vezi ce fac din *swing-ul* american majoritatea europenilor, îţi dai seama cât de deosebită, de complexă şi de unică e muzica americană. Poate că instrumentiştii noştri ar întâmpina aceleaşi dificultăţi cu ritmurile şi melodiile complicate ale muzicii georgiene.

E clar că ruşii au mari probleme cu muzica noastră, dar le compensează prin imensul lor entuziasm. N-am auzit prea mult *swing*

în Tbilisi, însă în Batumi se cânta peste tot. Hotelurile răsunau de *swing,* fiindcă mulţi turişti erau din Moscova, unde se cânta mai des aşa ceva.

Seara am fost invitaţi la un concert pe malul mării, dat de aşa-numita orchestră de jazz a oraşului Tbilisi. Orchestra s-a instalat într-un mic pavilion de pe plajă şi a cântat jazz american în interpretare proprie – „Shine", „China Boy" şi „In the Mood", mereu „In the Mood". Când am apărut, am primit nişte buchete uriaşe de flori, ceea ce ne-a făcut să ne simţim puţin stingheri. Nici eu, nici Capa nu suntem genul de oameni care ascultă un concert mijindu-şi ochii peste un buchet de gladiole de şapte kilograme. Erau nişte buchete enorme şi nu aveam unde să le aşezăm. Nu se făcea să le punem pe jos, drept care a trebuit să privim printre flori la orchestra de pe podium.

Ne-am dat seama de ce instrumentiştii lor nu puteau cânta bine muzica americană. *Swing-vl* nostru înseamnă inventivitate şi improvizaţie. Instrumentistul îşi pune toată imaginaţia la contribuţie, pe când această orchestră rusească nu făcea decât să imite cu servilism discurile auzite, deşi astfel de discuri sunt inimitabile. Dacă voiau să cânte *swing,* puteau improviza pe tema „Dinah", caz în care ar fi făcut muzică. N-ar fi fost *swing* american, dar ar fi putut fi *swing* georgian.

Am răsuflat uşuraţi când orchestra a dat-o pe muzică naţională şi a interpretat dansurile atât de ritmice de pe dealurile georgiene. Am răsuflat uşuraţi şi pentru că acum orchestra se simţea în largul ei, iar ceea ce ascultam era muzică adevărată. După ce concertul s-a încheiat, şeful orchestrei şi câţiva instrumentişti ne-au însoţit la hotel, ca să luăm cina împreună. Şeful orchestrei era un tip vânos şi plin de entuziasm şi, cu telefonul nostru fără fir, am încercat să-i spunem câte ceva despre felul cum s-a născut *swing-ui* american, cum s-a dezvoltat el şi care este esenţa lui. Tipul a rămas fascinat, întrerupându-ne impetuos din când în când, ca şi colegii lui, ca să ne dea explicaţii în georgiană. Ideea că, pornind de la o melodie simplă, instrumentiştii deveneau creatorii unei muzici care nu era menită să fie pusă pe hârtie, să fie păstrată, ci pur şi simplu să fie cântată, era complet nouă pentru el. Pe măsură ce ascultau, instrumentiştii georgieni se arătau din ce în ce mai încântaţi de idee. Le-am spus că nu avea niciun rost să folosească o temă americană. O temă georgiană cu acelaşi gen de improvizaţie era la fel de bună şi probabil că o puteau pune în practică mult mai bine. După o vreme instrumentiştii au sărit în picioare, şi-au luat rămas-bun şi au plecat. Iar noi ne-am imaginat că undeva în noapte, pe ţărmul Mării Negre, se improviza din plin în manieră americană.

Niciodată nu reuşeam să dormim îndeajuns, dar nu numai asta ne obosea. Tot timpul eram pe fugă, nu puteam să stăm şi noi puţin, ca să cugetăm în voie. Aparatele lui Capa nu avuseseră nicio clipă de

odihnă şi, în timp, se adunaseră o mulţime de rolfilme de developat. Explicaţia era simplă: vedeam tot felul de lucruri, trebuia să vedem tot felul de lucruri. Într-o existentă normală şi ineficientă un facem altceva decât să vedem câte puţin din fiecare, iar în restul timpului ne relaxăm şi nu ne mai uităm la nimic. Dar acum, având timpul atât de limitat, noi trebuia să vedem ceva în fiecare minut şi din cauza asta eram din ce în ce mai obosiţi. Şi mai era ceva. Duceam o viaţă care, din punct de vedere moral, fusese egalată doar o dată sau de două ori în întreaga istorie a umanităţii. Era astfel pe de o parte fiindcă aveam prea multe de făcut şi pe de altă parte fiindcă viciul nu prea ne era la îndemână. Asta deşi suntem nişte oameni foarte normali. Ne place o gleznă fină şi chiar ce e deasupra gleznei, dacă se poate într-un ciorap de nailon bine întins. Ne dăm în vânt după toate trucurile, minciunile şi prefăcătoriile de care se folosesc femeile ca să-i prostească şi să-i atragă în cursă pe bărbaţii inocenţi şi tolomaci. Ne plac foarte mult astfel de lucruri – coafurile elegante, parfumurile, hainele frumoase, unghiile ojate, rujul, pleoapele fardate şi genele false. Tânjeam să fim înşelaţi şi prostiţi. Ne plac sosurile franţuzeşti complicate, vinurile scumpe şi şampania Perrier-Jouet de prin 1934. Ne plac săpunurile cu miros dulce şi cămăşile albe, moi. Ne place muzica ţigănească interpretată de un batalion de viori. Ne place sunetul nebun al trompetei lui Louis Armstrong şi râsul isteric al clarinetului lui Pee Wee Russell. Şi iată-ne acum ducând o viaţă plină de virtute. Eram şi circumspecţi, nu-i vorbă. Cele mai dese atacuri ale presei sovietice la adresa străinilor se bazează pe slăbiciunea acestora pentru băutură şi libertinaj. Şi, cu toate că noi suntem alcoolici la un nivel rezonabil şi nu mai libertini decât majoritatea bărbaţilor – deşi asta e totuşi ceva relativ –, eram hotărâţi să trăim ca nişte sfinţi. Ceea ce am şi reuşit să facem, deşi n-aş zice că asta ne-a bucurat prea tare.

S-ar putea să mai fi fost ceva ce ne obosea: faptul că toate discuţiile pe care le aveam se desfăşurau mai mereu la un înalt nivel intelectual. Nu vrem să spunem cu mâna pe inimă că ruşii sunt nişte asceţi care nu beau alcool şi n-au nimic de-a face cu libertinajul. În clipele lor de intimitate nu ştim dacă sunt sau nu astfel şi e foarte posibil să ne fi lăudat şi noi prea tare cu astea unul în faţa celuilalt, precum gospodinele care se laudă cu prăjiturile lor la petreceri, dar, oricum, nu numai că eram foarte obosiţi, ci simţeam şi cum ne îmbie diavolul la desfrâu.

Dimineaţa a plouat torenţial – o ploaie caldă şi plăcută. Ne-am întors pe partea cealaltă şi am adormit din nou. Pe la zece soarele a pătruns în cameră, odată cu comitetul nostru, care voia să ne ducă la o plantaţie de ceai. Am mers de-a lungul ţărmului, apoi am trecut printre munţii verzi şi am ajuns într-o vale lăturalnică, unde tufele de ceai de un verde întunecat se întindeau pe zeci de kilometri, întrerupte

ici şi colo de portocali. Era un loc nemaipomenit şi era prima fermă de stat pe care o vizitam.

Nici aici nu putem generaliza, ci putem spune numai ce-am văzut şi ce-am aflat de la gazdele noastre. Ferma era condusă ca o corporaţie americană. Avea un director, un consiliu de conducere şi, desigur, angajaţi. Muncitorii locuiau în blocuri noi, curate şi plăcute. Fiecare familie stătea într-un apartament şi dacă femeile lucrau pe câmp, îşi lăsau copiii la creşă. Aveau acelaşi statut ca şi cei care lucrau în fabrici şi uzine. Era o fermă foarte mare, cu şcoli şi orchestre proprii. Directorul era un tip grozav de practic: putea fi foarte uşor directorul filialei unei companii americane. Ferma se deosebea mult de colhozuri, fiindcă fiecare colhoznic primea o parte din profit. Ferma aceasta era pur şi simplu o fabrică de ceai.

Bărbaţii lucrau la pregătirea solului. Culesul ceaiului era mai mult treaba femeilor, fiindcă degetele lor sunt mai îndemânatice. Femeile înaintau pe câmp în şiruri lungi, cântau şi vorbeau în timp ce munceau şi erau foarte pitoreşti. Capa a făcut o mulţime de fotografii cu ele. Şi aici, ca peste tot, se dădeau decoraţii pentru eficienţă. O tânără primise o medalie pentru viteza cu care recolta ceaiul, căci mâinile îi mergeau ca fulgerul printre tufele de ceai, culegând frunzele proaspete, de un verde-deschis, şi punându-le în coşul pe care îl ducea cu ea. Verdele-închis al tufelor de ceai şi culorile hainelor purtate de femei creau un efect foarte plăcut ochiului sus, pe deal. La poalele lui aştepta un camion care urma să ducă la fabrică frunzele de ceai proaspăt culese.

Am mers pe urmele camionului până la fabrică, unde totul e automatizat. Tocătoarele mărunţesc frunzele şi le lasă să se oxideze, iar benzile transportoare încărcate trec necontenit prin cuptoarele de uscat. Aproape toţi angajaţii fabricii sunt femei. Directoarea e femeie, la fel şi degustătoarele. Femeile manevrează maşinile unde se macerează şi se oxidează ceaiul şi tot femeile supraveghează cuptoarele imense unde se usucă ceaiul. Femeile îl sortează şi îl împachetează. Singurii bărbaţi sunt cei care transportă cutiile cu ceaiul împachetat.

Directoarea fabricii, o femeie elegantă de vreo patruzeci şi cinci de ani, a absolvit Facultatea de Agronomie în specialitatea asta. Fabrica ei produce multe tipuri de ceai, de la cel extrafin până la cel presat, care e trimis în Siberia. Şi, întrucât ceaiul e cea mai importantă băutură a ruşilor, plantaţiile şi fabricile de ceai sunt considerate una dintre cele mai importante industrii din zonă.

La plecare directoarea ne-a dăruit fiecăruia câte un pachet mare cu cel mai bun produs din zonă, un ceai excelent. Renunţaserăm demult la cafea, fiindcă, oricum, cafeaua care se mai găsea pe la ei nu era bună. Ne apucaserăm să bem ceai şi, după vizita la fabrică, am

început să ne facem singuri ceai la micul dejun, căci al nostru era mult mai bun decât cel de pe piaţă.

Ne-am oprit la o creşă mică, unde vreo cincizeci-şaizeci de copilaşi dansau pe iarbă. Erau copiii femeilor care lucrau pe plantaţia de ceai. Capa a văzut o fetiţă frumoasă, cu bucle lungi şi ochi mari, şi a vrut să o fotografieze, dar fetiţa s-a ruşinat, a început să plângă şi n-a mai putut fi îmbunată. Atunci Capa a fotografiat un băieţel, care a început şi el să plângă. Capa e prietenul copiilor. Educatoarea a spus că fetiţa avea o fire mai dificilă, fiindcă nu era din Georgia, ci din Ucraina. Era o orfană care fusese adoptată de o familie georgiană şi nu se simţea în largul ei, fiindcă nu vorbea limba locului. Multe familii georgiene au adoptat copii din zonele distruse de război, fiindcă această ţară bogată nu a fost afectată deloc şi oamenii se simt responsabili faţă de restul naţiunii. Ne-am oprit ici şi colo ca să vizităm câteva căsuţe. Erau înconjurate de grădini şi livezi. În fiecare loc am mâncat o mână de alune sau brânză de ţară şi pâine neagră, proaspătă, o pară de-abia culeasă din pomul din spatele casei sau un ciorchine de struguri. Mâncam peste tot şi nu puteam spune nu. Am gustat votca georgiană, pe care nu o recomandăm nimănui, fiindcă explodează cu întârziere. E o adevărată bombă, la care stomacurile noastre nu rezistau. De fapt nu e votcă propriu-zisă, ci *grappa,* adică vin distilat. Era ceva mult prea dur pentru noi.

Când stomacurile noastre au început să se umfle de-atâta mâncare, ne-a ajuns din urmă directorul fermei, un bărbat înalt şi slab, care mergea foarte drept şi era îmbrăcat într-o uniformă de partizan şi cu caschetă. Ne-a rugat să ne oprim acasă la el, ca să luăm o mică gustare. Dumnezeule! I-am explicat prin intermediul lui Şmarski şi al altui interpret că mai aveam nevoie de o singură îmbucătură ca să explodăm. Directorul a replicat că va fi doar ceva simbolic şi că ar fi foarte onorat dacă l-am vizita şi am bea un pahar de vin cu el.

Tocmai începuserăm să credem că arma secretă a ruşilor, cel puţin faţă de oaspeţi, este mâncarea. Dar bineînţeles că nu puteam refuza să gustăm ceva şi să bem un pahar de vin. Aşadar, am mers la el. Avea o căsuţă cochetă, cocoţată pe un deal.

Ar fi trebuit să ne dăm seama ce ne aşteaptă. Pe iarba bine tunsă din curtea lui se aflau mai mulţi oameni decât ar fi cerut o mică gustare şi un pahar de vin. Două fete frumoase au ieşit din casă cu căni pline cu apă. Ne-au turnat apa pe mâini şi noi ne-am spălat pe faţă. Apoi ne-au dat câte un prosop alb, brodat cu roşu, ca să ne ştergem. Pe urmă am fost invitaţi să trecem pragul casei. Am intrat în hol, apoi într-o cameră mare, pe pereţii căreia atârnau covoare ţesute în culori deschise. Unele motive de-acolo ne aminteau de cuverturile indiene. Podeaua era acoperită cu ceva mat, ce semăna cu un *petate* mexican. La vederea mesei, am simţit că ni se deschide pământul sub picioare.

Era lungă de vreo cinci metri şi încărcată cu mâncare, iar în jurul ei stăteau vreo douăzeci de invitaţi. Cred că a fost singura masă la care puiul fript a fost servit ca aperitiv şi unde fiecare aperitiv a fost o jumătate de pui. De acolo am trecut la pui fiert rece, cu sos verde rece, cu condimente şi smântână – un deliciu. Au urmat brânză cu salată de roşii şi murături georgiene, o savuroasă tocană de miel cu un sos gros şi un fel de brânză de ţară prăjită. Lipiile de secară georgiană stăteau în stive, ca nişte jetoane de pocher, iar în mijlocul mesei tronau fructele – struguri, pere şi mere. Cel mai îngrozitor ni se părea că toate erau delicioase. Aromele inedite ne făceau să gustăm din toate bucatele. Mai aveam puţin şi plesneam de-atâta mâncare. Capa, care se laudă cu talia lui de optzeci şi unu de centimetri şi care, orice s-ar întâmpla, nu-şi dă drumul la curea, răsufla din greu, cu ochii injectaţi şi uşor iesiţi din orbite. Eu, unul, simţeam că dacă nu mai mâncam nimic două-trei zile, aş putea reveni la normal.

Atunci mi-am amintit şi, în sfârşit, am înţeles o poveste pe care mi-o spusese un englez. În timpul războiului fusese trimis în America pentru nişte achiziţii şi aşa a nimerit în Vestul Mijlociu. Şi, oriunde ajungea, era îndopat cu de toate. Lua câte trei-patru cine pe zi. Prânzurile îl făceau să meargă aplecat, iar între mese gazdele îl sileau să mai guste câte ceva. Îl compătimeau că în Anglia mâncarea era pe sponci. Voiau să-l îndoape bine, ca să trăiască un timp din grăsimea acumulată. După trei zile i s-a făcut rău, dar n-avea încotro. După o săptămână era într-o situaţie disperată. Stomacul lui, obişnuit cu regimul auster din Anglia, se revoltase complet şi, cu cât el se simţea mai rău, cei din jur îl căinau şi mai mult şi-l hrăneau cu tot ce aveau mai bun. La început, fiind un om de bună-credinţă, englezul a încercat să explice că toată mâncarea asta pur şi simplu îl omora, dar nimeni nu l-a crezut. Apoi a început să mintă, spunând că nu e drept să mănânce atât de mult când compatrioţii lui de acasă nu aveau parte de asemenea bunătăţi. Americanii au râs de el şi englezul a trebuit să mănânce în continuare. Mi-a spus că o dată, când fusese invitat la o fermă, au fost masacraţi nu ştiu câţi pui, el însuşi descoperind câteva pene pe brici dimineaţa, când s-a bărbierit. După două săptămâni a căzut din picioare şi a fost dus la spital, unde i-au făcut spălături stomacale. Medicul l-a avertizat că, în starea în care se află, chiar dacă are o senzaţie acută de foame, nu trebuie să mănânce prea mult. Englezul a izbucnit în hohote de râs zănatice, s-a întors cu spatele şi şi-a ascuns capul în pernă. La vremea aceea crezusem că povestea e exagerată, dar acum îmi venea din ce în ce mai mult să cred că fusese cât se poate de adevărată.

Am fost prezentaţi celor douăzeci de invitaţi şi ne-am aşezat la masă. Şi imediat au început problemele. Dacă nu mâncam, eram îndemnaţi să mâncăm, dacă mâncam, farfuriile ne erau umplute iar

imediat. Între timp carafele cu vinul local treceau din mână în mână. Era un vin delicios, uşor şi aromat, care probabil că ne-a salvat viaţa. După câteva pahare de vin, gazda noastră s-a ridicat în picioare, iar soţia lui, o femeie arătoasă, cu ochi negri şi trăsăturile bine conturate, a venit din bucătărie şi s-a oprit lângă el. Directorul a băut în sănătatea noastră şi apoi în sănătatea Statelor Unite. Apoi l-a numit maestru de ceremonii pe cel mai bun prieten al lui – un vechi obicei georgian, conform căruia gazda îi transferă unui bun prieten responsabilitatea toasturilor. Din clipa aceea nimeni nu mai poate rosti vreun toast. Dacă doreşte cineva să propună unul, trebuie să-i spună asta maestrului de ceremonii, care de obicei este ales graţie talentului său de vorbitor. Apoi toastul este rostit de maestrul de ceremonii, ceea ce îi scuteşte pe invitaţi să vorbească ei prea mult.

Noul maestru de ceremonii a ţinut o cuvântare destul de lungă. Trebuie să ţinem seama că în condiţiile acelea până şi un toast scurt era lung, fiindcă fiecare frază trebuia tradusă din georgiană în rusă şi apoi din rusă în engleză. Dumnezeu ştie ce idei se pierdeau pe drum sau erau înţelese greşit, mai ales după atâtea pahare de vin! Maestrul de ceremonii era economist la fermă şi, după obişnuitele formule de politeţe, a abordat subiectul la care se pricepea cel mai bine. A deplâns incidentele şi neînţelegerile care îi îndepărtau pe americani de ruşi, situaţie pentru care, a spus el, avea o soluţie. Iar această soluţie era comerţul. Potrivit spuselor lui, Rusia şi America trebuie să încheie un tratat comercial, fiindcă Rusia are mare nevoie de produsele fabricate de americani – adică maşini agricole, tractoare, camioane, locomotive. Economistul a sugerat că şi Statele Unite ar putea avea nevoie de unele produse ruseşti şi a menţionat pietrele preţioase, aurul, celuloza, cromul şi tungstenul. Se pare că vorbitorul cugeta la problema aceasta de mult timp. Dar se prea poate să nu fi cunoscut multe dintre impedimentele care stăteau în calea unei astfel de înţelegeri, deşi, trebuie să recunoaştem, nici noi nu le ştiam.

Dat fiind că eram străini şi nu-i puteam transmite un bileţel maestrului de ceremonii, ni s-a permis să-i răspundem economistului. Am propus un toast pentru desfiinţarea cortinelor de orice fel – de fier, de nailon, cortine politice, de minciuni ori de superstiţii. Am spus că aceste cortine sunt un preludiu al războiului şi că dacă va izbucni un război, aceasta se va întâmpla din două motive: fie din prostie, fie cu bună ştiinţă. Dacă se va întâmpla cu buna ştiinţă a conducătorilor, atunci acei conducători trebuie îndepărtaţi, iar dacă se va întâmpla din prostie, cauzele ar trebui cercetate mai îndeaproape. Şi întrucât nimeni – nici măcar cei mai proşti şi mai belicoşi dintre oameni – nu putea crede că un război modern poate fi câştigat de cineva, am propus ca orice conducător care voia război, de orice parte ar fi el, să fie declarat nebun şi scos din circulaţie. Capa a văzut destul de clar ce înseamnă

războiul, am văzut şi eu ceva din el, aşa că amândoi avem opinii ferme despre acest subiect.

La sfârşitul toastului nostru vinul a sărit din carafe. Toţi s-au sculat în picioare şi au insistat să-şi ciocnească paharele. A urmat toastul georgian intim: fiecare bărbat îşi petrece braţul pe după braţul celui de alături şi bea din propriul pahar. Femeile se iţeau din bucătărie, iar vecinii se adunaseră la intrare, aşa că gazda i-a servit şi pe ei cu vin.

Georgienii pe care i-am întâlnit seamănă cu galezii. În orice grup de, să zicem, zece bărbaţi cel puţin şapte au voci frumoase. Aşa se face că au început să cânte şi la masa noastră, formând un cor magnific. Am ascultat cântece ale ciobanilor georgieni din munţi şi vechi cântece de luptă. Vocile le erau atât de bune şi corul era atât de armonios, încât aveam impresia că ne aflăm în faţa unui grup de profesionişti, deşi nu erau deloc aşa ceva. Apoi ritmul s-a iuţit, doi bărbaţi şi-au luat scaunele, le-au întors, le-au pus pe genunchi ca să le folosească drept tobe şi s-a pornit dansul. Femeile au venit din bucătărie şi s-au prins şi ele în dans, alături de bărbaţii de la masă. Muzica era asigurată de vocile bărbăteşti, de scaunele lovite ritmic şi de cei care băteau din palme.

Era o muzică de dans superbă. Uneori câte un bărbat dansa singur, alteori o femeie dansa singură sau, altădată, dansau împreună, cu paşi repezi, dansuri tradiţionale din Georgia. Şi asta s-a întâmplat când ne-am oprit să luăm o gustare şi să bem un pahar de vin într-o casă de ţară din Georgia. De-abia am reuşit să ne ridicăm de la masă.

În timp ce maşina cobora dealurile cu toată viteza, ducându-ne înapoi la Batumi, a început să plouă din nou. În seara aceea urma să luăm trenul spre Tbilisi, dar mai înainte trebuia să mergem la teatru. Eram atât de obosiţi şi atât de plini de mâncare, băutură şi impresii, încât n-am rămas cu prea mult după teatru. S-a jucat *Oedip rege* în georgiană, iar noi, cu ochii abia deschişi, am reuşit să vedem că Oedip era un bărbat chipeş, cu un dinte de aur sclipitor, şi că peruca lui roşie era de un roşu încântător. Juca pe nişte trepte, când sus, când jos. Îşi declama replicile cu forţă şi eleganţă. În clipa în care Oedip şi-a scos ochii şi şi-a rupt cămaşa plină de sânge de pe el, ochii noştri erau aproape închişi şi a trebuit să-i frecăm bine ca să vedem ce urmează. Spectatorii şi-au petrecut jumătate din timp întorcându-se să se uite la noi, americanii veniţi în vizită, de parcă am fi fost nişte marţieni. Nu cred că le-am oferit o privelişte prea plăcută, fiindcă am moţăit cam tot spectacolul. Gazda noastră ne-a scos din teatru, ne-a vârât în maşină şi ne-a urcat în tren ca pe nişte somnambuli. În noaptea aceea nu ne-am mai certat cu însoţitorul din cauza ferestrei deschise. Ne-am prăbuşit în cuşetă şi am adormit aproape instantaneu.

În aceşti extraordinari georgieni ne găsiserăm nasul. Mâncau mai mult decât noi, beau mai mult decât noi, dansau mai bine decât noi şi

cântau mai bine decât noi. Aveau veselia pătimaşă a italienilor şi energia fizică a burgunzilor. Tot ce făceau era făcut cu fler. Erau cât se poate de diferiţi de ruşii pe care îi întâlniserăm până atunci şi e uşor de înţeles de ce sunt atât de admiraţi de cetăţenii celorlalte republici sovietice. Energia lor nu numai că supravieţuieşte în clima tropicală, ci şi sporeşte. Şi nimic nu le poate afecta spiritul sau personalitatea. Au încercat asta secole la rând invadatorii, armatele ţariste, despoţii, mica nobilime locală. Toţi au încercat să le frângă spiritul, dar n-au reuşit să-l clintească nici măcar un pic.

Trenul nostru a sosit la Tbilisi în jurul orei unsprezece, iar noi am dormit până aproape de momentul sosirii. Ne-am chinuit să ne îmbrăcăm şi am mers la hotel, unde am mai dormit câteva ore. N-am mâncat nimic şi n-am băut nici măcar o ceaşcă de ceai, fiindcă mai aveam ceva de făcut înainte de a lua avionul înapoi la Moscova a doua zi dimineaţa. În seara aceea urma să mergem la o petrecere dată în cinstea noastră de intelectualii şi artiştii din Tbilisi. Iar dacă jurnalul acesta pare să devină o trecere în revistă a tuturor petrecerilor la care am mâncat şi am băut, aşa şi este. Nu numai că aveam impresia că, practic, mâncăm tot timpul, ci chiar asta şi făceam.

La fel cum corpul se suprasaturează şi nu mai e atent la mâncărurile şi vinurile rafinate, nemaifăcând diferenţa între ele, tot aşa şi mintea inundată de impresii, copleşită de scenele văzute, devine insensibilă la culori şi mişcări. Şi eu, şi Capa sufeream de exces de mâncare, exces de băutură şi exces de lucruri văzute. Se spune că într-o ţară străină impresiile îţi sunt clare şi precise timp de o lună, după care se estompează, iar reacţiile nu se limpezesc decât după cinci ani. Prin urmare, într-o ţară străină trebuie să stai fie o lună, fie cinci ani.

Amândoi aveam senzaţia că nu mai percepem lucrurile cu aceeaşi acuitate. Şi ne îngrozea gândul la dineul dat de intelectualii Georgiei din seara aceea. Eram teribil de obosiţi şi nu mai voiam să auzim discursuri – mai ales discursuri intelectuale. Nu voiam să ne mai gândim la artă, politică, economie sau relaţii internaţionale şi, înainte de orice altceva, nu mai voiam să mâncăm şi să bem. Nu voiam decât să mergem la culcare şi să dormim până în clipa când trebuia să plecăm la aeroport. Însă georgienii fuseseră atât de amabili cu noi, încât ştiam că nu se făcea să nu le onorăm invitaţia. Era singurul lucru oficial pe care ne rugaseră să-l facem. Ar fi trebuit să avem mai multă încredere în georgieni şi în geniul lor naţional, fiindcă dineul nu a fost deloc aşa cum crezuserăm noi.

Hainele noastre erau într-o stare jalnică. Nu ne aduseserăm prea multe – nici nu poţi s-o faci atunci când mergi cu avionul – şi nu ne mai călcaserăm pantalonii de când sosiserăm în Uniunea Sovietică. Sacourile ne erau pline de pete mici de mâncare. Cămăşile erau

curate, dar prost călcate. Eram departe de a fi exemple demne de urmat ale Americii super-elegante. Dar Capa se spălase pe cap şi asta ne era de ajuns la amândoi. Am frecat cu buretele petele mai vizibile de pe sacouri, ne-am pus cămăşi noi şi ne-am declarat gata de drum.

Ne-au dus cu un funicular până în vârful stâncii, la un restaurant imens, de unde se poate vedea întreaga vale. Când am ajuns sus, se întunecase şi oraşul era scăldat în lumini. Iar dincolo de piscurile Munţilor Caucaz cerul era gălbui. Se anunţa o petrecere pe cinste. Masa arăta lungă de vreun kilometru şi părea pregătită pentru optzeci de persoane, fiindcă erau acolo dansatori, cântăreţi, compozitori, regizori de film, poeţi şi romancieri ai Georgiei. Masa era plină de flori şi frumos aranjată, iar dedesubtul nostru oraşul arăta ca nişte şiraguri de diamante. La dineu veniseră şi multe cântăreţe şi dansatoare arătoase.

Dineul a început, ca toate celelalte dineuri, cu câteva alocuţiuni scorţoase, pe care însă firea georgienilor, ca şi geniul lor, nu le prea suportă, drept care s-a renunţat repede la ele. Georgienii nu sunt scorţoşi – sau cel puţin nu pot fi aşa mai mult de câteva minute. Au început să cânte: mai întâi singuri, apoi în grupuri. Au trecut şi la dans. Carafele de vin au început să circule de la unul la altul. Capa a dansat celebrul lui cazacioc, care nu-i deloc graţios, dar e de lăudat că are curajul să încerce. Poate că somnul ne readusese la viaţă, poate că şi vinul ne ajutase puţin, dar cert e că petrecerea a ţinut până noaptea târziu. Mi-aduc aminte de un compozitor georgian care şi-a ridicat paharul, a râs şi a exclamat: „La naiba cu politica!”. Mi-aduc aminte şi că am încercat să dansez un dans georgian cu o femeie frumoasă, despre care am aflat mai apoi că e cea mai bună dansatoare din lume. Mi-aduc aminte că am cântat cu toţi ceilalţi pe stradă şi că imediat au venit nişte miliţieni ca să vadă de ce se cântă, iar apoi, fără să stea pe gânduri, s-au alăturat corului nostru. Domnul Șmarski era şi el destul de vesel. Pentru el Georgia era aproape la fel de străină ca şi pentru noi. Barierele lingvistice au căzut, graniţele naţionale au căzut şi ele şi n-a mai fost nevoie de translatori. Ne-am distrat de minune. Acest dineu, pe care îl aşteptam cu groază şi la care nu aveam niciun chef să mergem, a fost până la urmă ceva magnific.

Spre dimineaţă ne-am târât cum am putut înapoi la hotel. N-avea niciun rost să ne mai culcăm, fiindcă avionul pleca peste doar câteva ore. Ne-am făcut bagajele într-o stare de transă şi nu vom şti niciodată cum am reuşit să ajungem la aeroport.

Am urmat vechea regulă, sosind la aeroport înainte de a se lumina bine de ziuă. Gazdele noastre au venit cu o maşină mare ca să ne ducă până acolo. Erau cam pământii la faţă, fapt care probabil că era valabil şi pentru noi. Petrecerea, care ţinuse toată noaptea, ne secase de energie. Am ajuns la aeroport cu toate bagajele, aparatele de

fotografiat şi rolfilmele cu puţin înainte de a se crăpa de ziuă şi, ca de obicei, am mers la restaurant, unde am băut ceai şi am mâncat nişte biscuiţi mari. La celălalt capăt al aeroportului avioane de vânătoare ruseşti decolau câte două odată, plecând în misiuni de patrulare.

Domnul Șmarski era obosit şi cu mintea cam rătăcită. Aproape de noi îşi tura motoarele un avion de transport masiv, tot un C-47, în care pasagerii începuseră să urce, iar noi am întrebat dacă e cumva avionul nostru şi ni s-a răspuns că nu. Avionul a decolat. După o oră ne-am interesat din nou de avionul nostru. Se pare că era tocmai cel care decolase. Gremlinul Kremlinului trecuse din nou la treabă. Am protestat vehement. Nimeni nu ne spusese să urcăm în avionul acela. Până şi Şmarski s-a indignat şi a purtat o discuţie lungă şi explozivă cu comandantul aeroportului, folosind multe gesturi şi ceva cuvinte ruseşti cu nişte consoane pe care nu le putem pronunţa. Sună ca nişte pocnitori. Domnul Şmarski a ameninţat că va reclama incidentul acolo unde se reclamă astfel de incidente şi comandantul s-a întunecat la faţă. Apoi s-a luminat şi a spus:

— Veţi zbura cu un avion special. Se pregăteşte chiar acum.

Am fost foarte impresionaţi şi fericiţi, fiindcă nu mai zburaserăm nicăieri cu un avion special şi acum ne închipuiam că ne vom putea întinde pe podea, ca să prindem un pui de somn. Avionul urma să decoleze peste o oră. Atât durau pregătirile de zbor. Aşa că ne-am întors la restaurant, unde am mai băut câteva ceşti de ceai şi am mai mâncat câţiva biscuiţi mari.

La sfârşitul orei am mai întrebat o dată. După toate aparenţele, mai trebuia să se lucreze ceva la motor, ceea ce însemna, probabil, că va mai dura vreo treizeci şi cinci de minute până să ne urcăm în „avionul nostru special”. Între timp gazdele noastre se veşteau văzând cu ochii. Am încercat să-i convingem să se întoarcă la Tbilisi ca să se odihnească, însă ei au fost foarte amabili şi au insistat să rămână cu noi până la plecarea spre Moscova. După alte două ceşti de ceai şi alte patruzeci şi cinci de minute am întrebat din nou. Comandantul ne-a spus că o delegaţie de turci, care reprezenta guvernul Turciei, era în drum spre Moscova, ca să ia parte la sărbătorirea celor opt sute de ani de la întemeierea oraşului. Delegaţia urma să meargă în acelaşi avion cu noi, dacă nu ne era cu supărare. Urma să împartă avionul special cu noi, asta dacă eram de acord. Nu că am avea o simpatie prea mare pentru guvernul Turciei, dar, după felul cum ni s-a prezentat situaţia, nu puteam refuza ca reprezentanţii unei naţiuni suverane să zboare în micul nostru avion special. În consecinţă, ne-am arătat foarte generoşi şi le-am acordat acest drept.

— Să urce în avion. Îi lăsăm să meargă cu noi! am declarat la unison.

Mai era un mic impediment: turcii încă nu sosiseră. Erau încă în

Tbilisi şi ajungeau la aeroport într-o jumătate de oră.

Ne-am întors la restaurant: încă două ceşti de ceai şi alţi biscuiţi. Soarele a urcat pe cer, aerul s-a încălzit, iar avioanele de vânătoare decolau şi aterizau în acelaşi ritm. Ochii ni se înceţoşaseră din cauza oboselii şi ne simţeam storşi cu totul de puteri. După o oră am mers din nou la comandant şi până şi domnul Șmarski s-a arătat furios. Unde erau turcii?

Se pare că trenul lor încă nu ajunsese la Tbilisi. Întârziase undeva pe traseu şi, pentru că fuseserăm de acord să zboare cu noi, comandantul nu credea de cuviinţă să lase delegaţia turcă de izbelişte. Puteam să mai aşteptăm încă vreo jumătate de oră sau cam aşa ceva?

Nivelul ceaiului ne ajunsese până la torace. Cu toate acestea, ne-am întors la restaurant, am mai băut o ceaşcă şi ceaiul ne-a venit înapoi pe gât. Şmarski şi-a lăsat capul în mâini, iar eu i-am amintit de definiţia pe care o dăduserăm gremlinilor şi de răspunsul lui, cum că în Uniunea Sovietică nimeni nu crede în fantome.

— Ei, domnule Şmarski, acum credeţi în fantome? l-am întrebat eu.

Şi-a ridicat ochii obosiţi, apoi a lovit masa cu pumnii şi a tulit-o la comandant, strigând în gura mare.

Gazdele noastre din Tbilisi se întinseseră sub un copac din grădina aeroportului şi acum dormeau duse. Noi însă nu puteam adormi, fiindcă avionul nostru trebuia să plece peste treizeci şi cinci de minute.

Peste două ore şi jumătate au sosit bagajele turcilor – douăzeci de geamantane burduşite într-un camion –, dar nici urmă de turci. Ulterior am aflat că, după ce călătoriseră toată noaptea cu trenul, turcii se simţeau puţin obosiţi şi puţin ameţiţi, aşa că s-au dus la hotel ca să facă o baie, să ia micul dejun şi să se odihnească un pic. Comandantul şi-a cerut scuze, dar era o problemă de politică internaţională, aşa că, dacă îi lăsam pe turci să zboare cu avionul nostru, ar fi fost cel mai fericit om din lume, fiindcă, probabil, astfel îi salvam şi funcţia, şi reputaţia.

Am fost din nou mărinimoşi. Şi am descoperit un adevăr ştiinţific: ştiam exact cât poate suporta un om, fiindcă ajunseserăm la limită.

La ora douăsprezece şi jumătate au sosit şi turcii. Erau nişte turci graşi: patru bărbaţi şi două femei.

Nu pricepeam la ce le trebuie douăzeci de geamantane mari pentru o şedere de cel mult două săptămâni. Ne-am gândit că, poate, aveau acolo nişte haremuri pliante. Au trecut fuduli prin aeroport, au urcat în avion şi cât pe-aci să ne închidă uşa în nas. A urmat o mică altercaţie, dar până la urmă turcii ne-au lăsat să intrăm. În scurt timp am aflat că de fapt nu era avionul nostru, ci al turcilor. Şi că nu noi îi lăsam să zboare cu noi, ci ei ne lăsau să zburăm cu ei, ceea ce nu le era deloc pe plac. N-am vrut să le aducem aminte că noi, în calitate de

contribuabili americani, le dădeam dolari ca să apere democraţia marelui lor stat. Tot ce voiam acum era să urcăm în avion şi să plecăm naibii din Tbilisi. Domnului Șmarski îi dăduseră lacrimile şi acum arăta pumnul la tot ce mişca. Avea de gând să le scrie tuturor ziarelor din Moscova şi să le spună ce se întâmplase.

În cele din urmă am fost lăsaţi să urcăm şi turcii – nişte turci rotofei, bine garnisiţi – şi-au ocupat locurile, mormăind plini de dezgust faţă de prezenţa noastră. Ne-au privit bagajul cu suspiciune. Trebuie să mai adaug că, dintre toţi turcii pe care i-am întâlnit până acum, aceştia miroseau cel mai frumos. Toţi miroseau ca o tunsoare de doi dolari. Şi cred că în timp ce noi aşteptam în aeroportul acela înăbuşitor, ei se îmbăiau în ulei de trandafir.

Le-am făcut mult cu mâna gazdelor noastre din Tbilisi. Fuseseră extrem de amabili şi de ospitalieri, iar noi le dăduserăm atâtea bătăi de cap. Şi amicul nostru, şoferul cavalerist, ne-a făcut mult cu mâna. Nimic nu reuşea să-l obosească.

În avion aerul era aproape irespirabil, iar mirosul de ulei de trandafiri îţi muta nasul din loc. Avionul a decolat, scuturându-se din toate încheieturile, şi a început să urce rapid deasupra Munţilor Caucaz. Pe coamele lor am văzut castelele şi fortificaţiile din trecut.

Georgia e un loc fermecat, care ţi se pare deja un vis din clipa în care l-ai părăsit. Şi oamenii sunt fermecători. Într-adevăr, au una dintre cele mai bogate şi mai frumoase ţări din lume şi reuşesc să se ridice la înălţimea ei. Am înţeles pe deplin de ce ruşii ne spuseseră mereu „N-aţi văzut nimic până n-aţi văzut Georgia”.

Am zburat pe deasupra Mării Negre şi am oprit din nou la Suhumi, dar de data aceasta echipajul nu s-a mai dus să facă baie. Şirul de femei era tot acolo, la cules de fructe, iar noi am cumpărat o cutie plină cu piersici pentru jurnaliştii străini din Moscova. Le-am ales într-adins tari, ca să nu se zemuiască pe drum. Din păcate, nu s-au zemuit deloc. Pur şi simplu au putrezit.

Am trecut peste al doilea lanţ muntos al Caucazului, apoi am coborât spre interminabila stepă. N-am aterizat la Rostov, ci am zburat direct spre Moscova, în Moscova era frig, fiindcă iarna se apropia cu paşi repezi.

Domnul Şmarski era foarte agitat. De data aceasta aproape că-l terminaserăm. Până şi gremlinul lui Şmarski era obosit. La aeroport n-am avut niciun fel de problemă. Ne-a aşteptat o maşină care ne-a dus cu toată viteza la Moscova. Am fost fericiţi să ne revedem camera de la Savoy, cu maimuţa ei nebună, caprele scrântite şi peştii la proţap. Bustul lui Crazy Ella ne-a făcut cu ochiul şi a înclinat din cap în timp ce urcam treptele spre camera noastră, iar ursul împăiat de la etajul al doilea şi-a îndreptat spinarea ca să ne salute.

Capa a intrat în cadă cu un raport financiar britanic vechi, iar eu am

dormit tot timpul cât a stat el acolo. Poate că şi-a petrecut toată noaptea în cadă, ce ştiu eu?

Capitolul 9

Moscova era într-o stare febrilă. Grupuri mari de bărbaţi acopereau clădirile cu afişe şi portrete uriaşe ale eroilor naţionali, înalte de zeci de metri. Podurile erau împodobite cu ghirlande de globuri. De-a lungul zidurilor şi turnurilor Kremlinului, ba chiar şi al parapetelor, se înşiruiau mii de becuri. Fiecare clădire publică era scăldată în lumina reflectoarelor. În fiecare piaţă publică se instalaseră scene, iar în unele fuseseră ridicate mici chioşcuri, semănând cu nişte căsuţe de basm ruseşti, în care se vindeau dulciuri, îngheţată şi suveniruri. Toată lumea purta la butonieră o mică mascotă de metal.

Delegaţiile din alte ţări soseau aproape în fiecare oră. Autobuzele şi trenurile erau supraaglomerate. Şoselele erau pline de oamenii care veneau spre oraş, ducând cu ei nu numai haine, ci şi hrană pentru câteva zile. Oamenilor ăstora le-a fost foame de atâtea ori, încât nu mai riscă atunci când pleacă de acasă: fiecare ia cu el câteva pâini. Fiecare clădire era împodobită cu pânză roşie, steaguri şi flori de hârtie. Sediile comisariatelor erau marcate cu numere scrise mare. Conducerea metroului instalase o hartă imensă a traseelor şi, dedesubt, un trenulet care mergea înainte şi înapoi, atrăgând mulţimea, care se uita la el toată ziua, până noaptea târziu. Căruţe şi camioane pline cu legume şi fructe – varză, pepeni, roşii, castraveţi – intrau mereu în oraş. Erau daruri făcute de colhozuri Moscovei cu prilejul împlinirii a opt sute de ani de la întemeiere. Toţi cei de pe stradă purtau câte o medalie, o panglică sau alt fel de decoraţie ce amintea de război. Oraşul pur şi simplu fierbea de agitaţie.

M-am dus la biroul ziarului *Herald Tribune,* unde am găsit un bilet de la Sweet Joe Newman. Era nevoit să mai rămână în Stockholm şi mă ruga să scriu eu ceva despre sărbătoare pentru *Herald Tribune,* dat fiind că el nu avea cum să ajungă.

Capa lucra de zor la rolfilmele lui, reproşându-şi neglijenţa, calitatea slabă a developării, totul. Avea un număr enorm de negative, drept care petrecea ore întregi în faţa ferestrei, uitându-se prin ele şi înjurând de mama focului. Nimic nu era bine, nimic nu era cum trebuie.

I-am telefonat domnului Karaganov la biroul Voks şi l-am rugat să se intereseze ce demersuri ar fi nevoie să facem ca să putem scoate rolfilmele din Rusia. Ne gândeam că trebuie să existe vreo formă de cenzură şi voiam să ştim dinainte la ce să ne aşteptăm, ca să fim pregătiţi. Domnul Karaganov ne-a asigurat că se va interesa imediat şi că ne va anunţa în cel mai scurt timp.

Cu o seară înainte de sărbătoare am fost invitaţi la teatrul Balşoi, dar nu ni s-a spus ce vom vedea acolo. Printr-o întâmplare fericită, n-am putut onora invitaţia. Am auzit mai târziu că au fost şase ore de

cuvântări şi că nimeni nu a putut părăsi sala, fiindcă în loja oficială se aflau membri ai guvernului. A fost unul dintre accidentele cele mai fericite din timpul cât am stat acolo.

Restaurantele şi cabaretele erau ticsite de oameni şi mulţi dintre ei erau rugaţi să plece, ca să lase locul delegaţilor veniţi din alte republici ale Uniunii Sovietice sau din alte ţări, drept care n-am reuşit să ne strecurăm nicăieri. În seara aceea era foarte greu să iei cina undeva. Pur şi simplu nu aveai unde să arunci un ac. Oamenii se plimbau încet pe străzi, oprindu-se într-o piaţă ca să asculte muzică, mergând apoi în altă piaţă şi tot aşa. Priveau, mergeau agale şi iar priveau. Cei veniţi de la ţară erau numai ochi. Unii nu mai fuseseră niciodată aici şi niciunul nu mai văzuse oraşul atât de luminat. În pieţe se dansa, dar nu prea mult. Cei mai mulţi mergeau încet, se opreau şi priveau îndelung, apoi îşi reluau mersul, după care se opreau şi priveau îndelung la altceva. Muzeele erau atât de pline, încât nici nu aveai cum să pătrunzi înăuntru. Teatrele dădeau şi ele pe dinafară. Nu exista clădire pe care să nu fie cel puţin un tablou imens al lui Stalin, al doilea tablou ca mărime fiind cel al lui Molotov. Urmau portretele preşedinţilor diferitelor republici şi ale altor eroi ai Uniunii Sovietice, dimensiunile lor scăzând treptat, pe măsura importanţei.

Mai târziu am fost la o mică petrecere dată de un corespondent american la Moscova, care trăia în Rusia de mai mulţi ani. Vorbeşte şi citeşte ruseşte cursiv şi ne-a povestit cât de greu este să ai o casă în Rusia de azi. Ca şi în cazul serviciilor hoteliere, cele mai multe dificultăţi sunt create de ineficienţa sistemului birocratic. Din cauza nenumăratelor hârţoage cerute de funcţionărime, reparaţiile la casă erau aproape imposibile.

După masă amfitrionul nostru a scos o carte din bibliotecă.

— Vreau să ascultaţi ce scrie aici, a zis el şi a început să citească rar, traducând din rusă.

A citit aproximativ următoarele (nu e transcrierea exactă, dar e destul de apropiată de original):

— Ruşii din Moscova sunt extrem de suspicioşi faţă de străini, care sunt permanent supravegheaţi de serviciile secrete. Fiecare mişcare le este observată şi raportată la sediile centrale. Fiecare străin este urmărit de un agent. Mai mult de-atât, ruşii nu primesc străini în casă şi par să se teamă şi să vorbească cu ei. Un mesaj trimis unui membru al guvernului rămâne de obicei fără răspuns. La fel şi un al doilea mesaj. Dacă insişti, ţi se spune că funcţionarul respectiv e plecat din oraş sau e bolnav. Străinii primesc greu permisiunea de a călători prin Rusia, iar în timpul călătoriei sunt supravegheaţi îndeaproape. Din cauza acestei atitudini generale de respingere şi a atmosferei pline de suspiciune, străinii care vizitează Moscova sunt nevoiţi să se întâlnească numai între ei.

Au urmat şi alte detalii, în aceeaşi notă, iar la sfârşit amicul nostru a ridicat privirea şi a întrebat:

— Ce părere aveţi?

— Nu cred că ăia de la cenzură or să te lase să scoţi cartea asta din Rusia.

Amicul nostru a izbucnit în râs şi a exclamat:

— Dar a fost scrisă în 1634! Se numeşte *Călătorii prin Moscova, Tataria şi Persia* şi e semnată de un anume Adam Olearius. Vreţi să auziţi ceva despre diplomaţia rusă?

Amicul nostru a deschis altă carte şi ne-a citit ceva care sună cam aşa:

— În plan diplomatic cu ruşii te înţelegi foarte greu.

Dacă le prezinţi un plan, ei vin cu altul. Diplomaţii lor nu sunt instruiţi în străinătate, iar cei mai mulţi dintre ei n-au călătorit niciodată în afara Rusiei. Rusul care trăieşte în Franţa e considerat francez, cel care trăieşte în Germania e considerat german şi niciunul nu se bucură de încredere acasă. În plan diplomatic ruşii nu pot merge în linie dreaptă. Niciodată nu trec direct la subiect, ci îl abordează pe ocolite. Cuvintele sunt întoarse pe dos şi răstălmăcite, până când orice întrunire se termină într-o confuzie generală.

După o pauză, amicul nostru a adăugat:

— Cartea asta a fost scrisă în 1661 de un diplomat francez, Augustin, baron de Mayerburg. Când trăieşti în condiţiile actuale, cele scrise aici te mai liniştesc. Cred că în anumite privinţe Rusia nu s-a schimbat prea mult. Ambasadorii şi diplomaţii străini îşi pierd minţile aici de şase sute de ani.

Târziu în noapte gazda noastră a încercat să ne ducă la hotel cu automobilul lui, dar la jumătatea drumului a rămas fără benzină. A coborât şi a oprit prima maşină care s-a apropiat de noi. A urmat un schimb rapid de replici în ruseşte. În schimbul a o sută de ruble, am urcat în maşina necunoscutului, care ne-a dus acasă. Am descoperit că acest sistem funcţionează cam întotdeauna. Spre miezul nopţii aproape orice automobil devine un taxi, la un tarif foarte ridicat. Asta-i un mare noroc, fiindcă în Moscova aproape că nu există taxiuri în sensul tradiţional al cuvântului. De obicei taxiurile de aici circulă pe o rută fixă şi nu pornesc până nu sunt pline cu călători. Trebuie să spui unde mergi, iar taximetristul îţi spune dacă merge în direcţia aceea. Funcţionează cumva la fel ca tramvaiele.

Pe lângă decoraţiuni, cu ocazia aniversării pe străzi îşi făceau apariţia tot felul de maşini noi. Tramvaie electrice şi troleibuze masive îşi făceau acum rodajul. Uzina Ziss lansa noi tipuri de automobile frumoase, aproape toate fiind puse la dispoziţia numeroaselor delegaţii sosite din alte ţări.

Deşi era doar 6 septembrie, în Moscova se făcea tot mai frig.

Dârdâiam în camera de hotel, iar administraţia intenţiona să dea drumul la căldură de-abia peste o lună. Când nu stăteam în pat, eram cu paltoanele pe noi. Ceilalţi corespondenţi de presă, aflaţi la hotelul Metropol, îşi despachetau radiatoarele pe care le făcuseră uitate pe timpul verii.

Şi a sosit şi ziua cea mare. Dis-de-dimineaţă Capa a pornit valvârtej prin oraş cu aparatele lui. Acum avea cu el un fotograf rus care să-i înlesnească deplasarea prin oraş şi să le explice miliţienilor că totul e în ordine. În Piaţa Roşie i-a fost repartizat un miliţian care să-l ajute şi să-l ferească de orice incident neplăcut. A fotografiat clădiri, decoraţiuni, mulţimea, chipuri de oameni, grupuri de oameni care mergeau încet, şi a fost în culmea fericirii, aşa cum e el de obicei când munceşte.

Pe multe trotuare se amenajaseră mici terase - una chiar peste drum de hotel, cu două măsuţe, feţe de masă albe, vaze cu flori, un samovar mare, un galantar cu sandviciuri (cu cârnaţi şi brânză şi o singură felie de pâine), borcane cu murături, pere şi mere mici, toate de vânzare.

Era o zi pe cât de luminoasă, pe atât de rece. Elefanţi de la circ defilau pe străzi, precedaţi de clovni. În ziua aceasta nu era programată nicio paradă militară, dar pe stadion urma să aibă loc un spectacol grandios, la care am fost şi noi după-amiază.

Am asistat la un spectacol al unor grupuri mari de muncitori îmbrăcaţi în costume strălucitoare, care au executat exerciţii ritmice în marş. Apoi s-au oprit şi au alcătuit tot felul de figuri geometrice. Au urmat concursuri de alergări, unele pentru femei, altele pentru bărbaţi, concursuri de aruncarea greutăţii şi meciuri de volei. A fost şi un spectacol de echitaţie, cu nişte cai foarte frumoşi şi bine dresaţi, care au valsat, au dansat polca şi au făcut piruete, iar la urmă au salutat publicul.

Era de faţă şi un membru important al guvernului, dar noi nu l-am putut vedea, fiindcă loja oficială era pe partea noastră. De fapt cred că am înregistrat un adevărat record. Cât am stat în Rusia, n-am văzut nici măcar o singură persoană importantă. Stalin nu venise la sărbătoarea Moscovei, nedorind să-şi părăsească reşedinţa de la Marea Neagră.

Spectacolul de la stadion a durat toată după-amiaza. A mai fost o paradă a bicicletelor, urmată de o cursă de motociclete şi, la sfârşit, ceva care necesita o pregătire minuţioasă. Pe pista stadionului a apărut un şir lung de motociclete. În spatele fiecărui motociclist stătea în picioare o tânără în pantaloni mulaţi şi cu un imens steag roşu. Când motocicletele mergeau în plină viteză, steagurile fluturau mândru în urma lor. Motocicletele au făcut înconjurul pistei de două ori şi acela a fost finalul.

De la stadionul Dinamo ne-am întors la hotel, fiindcă eu trebuia să scriu articolul pentru *Tribune* în locul lui Joe Newman, iar Capa trebuia să se amestece iar prin mulţime şi să-şi pună aparatele la treabă. La jumătatea drumului am avut o pană de cauciuc şi am fost nevoiţi să mergem pe jos până la hotel. Capa s-a pierdut printre oameni şi nu l-am mai văzut decât foarte târziu. În cele din urmă am ajuns la biroul ziarului, am scris articolul şi l-am trimis cenzorului.

În seara aceea am luat cina cu Louis Aragon şi soţia lui, care stăteau la hotelul Naţional. Aveau o cameră cu un balcon care dădea spre piaţa uriaşă din spatele Kremlinului. De acolo am văzut focurile de artificii, care nu se mai terminau, şi am auzit, la intervale regulate, salvele de artilerie. Piaţa din faţa noastră era înţesată de lume. Milioane de oameni, cred, se mişcau în cerc sau tălăzuiau de colo colo. În mijlocul pieţei se afla o scenă unde se ţineau cuvântări, se cânta şi se dansa. Singurul loc în care am mai văzut atâţia oameni adunaţi la un loc era Times Square în ajun de Anul Nou.

Când am izbutit să ne întoarcem la hotel, era deja foarte târziu. Sute de mii de oameni încă mai cutreierau străzile încoace si-ncolo, admirând decoraţiunile şi jocurile de lumini.

Eu m-am culcat, dar Capa şi-a aranjat sutele de rolfilme, a scos negativele şi, înainte de a adormi, l-am văzut cum se uită la ele, lamentându-se că n-au ieşit bine. Descoperise că unul din aparatele pe care le folosise toată ziua avea o mică fisură şi acum credea că toate rolfilmele sunt compromise. Vă închipuiţi că asta nu-l făcea deloc fericit, iar eu îl compătimeam atât de mult, încât m-am hotărât ca a doua zi dimineaţa să nu-i mai pun nicio întrebare intelectuală.

Eram presaţi de timp şi mai aveam o grămadă de lucruri de făcut. Voiam să ne întâlnim cu scriitorii care erau plecaţi când sosiserăm noi prima oară la Moscova – unii la Marea Neagră sau la Leningrad, alţii la ţară. Şi mai voiam să mergem la câteva spectacole de teatru şi balet şi să vizităm câteva şcoli de balet. Capa îşi dorea să mai facă nişte instantanee. Din două în două zile telefonam la Voks şi întrebam dacă se clarificase problema fotografiilor, fiindcă ne făceam mari griji în privinţa lor. Nu ştiam exact cum trebuie să procedăm, dar ştiam că trebuie să înaintăm o cerere cuiva. Singura informaţie pe care o primeam era că încă se mai discută. Între timp sertarele din camera noastră se umpleau cu rolfilme şi filme developate.

Era deja toamnă de-a binelea, iar iarna nu părea că se va lăsa mult aşteptată. În jurul Moscovei o pâclă albăstruie atârna deasupra ogoarelor şi peste tot oamenii culegeau cartofii şi puneau varza la adăpost.

Între mine şi Capa se strecurase un fel de răceală, fiindcă în camera noastră pătrunsese un miros care ni se părea că vine de la nişte haine nu foarte curate. Noi credeam că suntem curaţi, făceam

baie ori de câte ori aveam ocazia, ne dădeam rufele la spălat în mod regulat, şi totuşi mirosul devenea din ce în ce mai persistent. Am început să ne privim pe sub sprâncene şi să facem observaţii uşor răutăcioase unul despre celălalt. Mirosul devenea din ce în ce mai insuportabil. Am fost nevoiţi să stăm cu fereastra deschisă. De-abia după trei zile am descoperit care era sursa. Generalul Macon ne dăduse câteva spray-uri cu DDT, iar unul din ele nu era închis etanş, aşa că lăsa să scape vapori care se lipeau de tot ce era în cameră. Şi, fiindcă nu ne gândiserăm la aşa ceva, fiecare dintre noi credea că mirosul vine de la celălalt. Mirosul de spray cu DDT e chimic, dar destul de plăcut dacă ştiţi ce e, dar dacă nu ştiţi, e pur şi simplu dezgustător. Am fost nespus de bucuroşi când am descoperit sursa răului şi am anihilat-o, astfel că în scurt timp camera şi-a recăpătat frumuseţea.

În seara de după sărbătoare Ed Gilmore, care între timp îl iertase pe Capa pentru că-i furase romanul de Ellery Queen, ne-a invitat la cină. Soţia lui nu numai că era frumoasă, dar era şi o bucătăreasă excelentă. Am petrecut o seară de decadenţă fericită, cu hrană din belşug şi uşor alcoolică, fiindcă Ed Gilmore tocmai primise din America mai multe discuri cu *swing.* Am băut martini şi am mâncat *piroşki* mici şi crocante, iar mai târziu chiar am şi dansat puţin. A fost o seară foarte plăcută şi trebuie să ne ridicăm pălăria în faţa lui Ed Gilmore pentru disponibilitatea lui de a uita afrontul suferit din partea lui Capa. A doua zi Sweet Joe Newman s-a întors de la Stockholm cu nişte daruri delicate. A adus un stilou, câteva brichete, ţigări şi conserve cu delicatese, câteva sticle de whisky scoţian şi un geamantan plin cu hârtie igienică. Ne-am bucurat mult să-l revedem.

Moscova se pregătea de iarnă. Teatrele îşi începeau stagiunea, primul spectacol de balet era programat deja, magazinele vindeau haine de bumbac gros, matlasat, şi cizme de pâslă, cum se poartă aici iarna. Copiii apăreau pe străzi cu căciuli cu clape şi cu gulere de blană la paltoane. La Ambasada Americană tehnicienii înlocuiau instalaţia electrică din întreaga clădire. Iarna trecută instalaţia se arsese şi, rămaşi fără radiatoarele electrice cu care erau obişnuiţi, membrii ambasadei fuseseră nevoiţi să lucreze îmbrăcaţi în paltoane.

Am fost invitaţi la cină într-o casă în care locuiau cinci tineri ofiţeri aflaţi în subordinea ataşatului militar american. A fost o cină foarte reuşită, numai că tinerii nu sunt foarte mulţumiţi, fiindcă mişcările lor sunt şi mai limitate decât ale altora şi trebuie să fie extrem de precauţi. Bănuiesc că şi ataşatul militar rus din America este supravegheat îndeaproape. În faţa casei lor se află în permanenţă un miliţian în uniformă şi, de fiecare dată când ies din casă, sunt urmăriţi de agenţi invizibili.

În casa aceea, amenajată cu gust, am stat la masă cu ofiţerii

americani şi am mâncat specialităţi americane: picior de miel, mazăre verde, o supă bună, salată, prăjiturele şi cafea. Ne-am închipuit cum în urmă cu patru sute de ani, poate tot într-o casă ca asta, ofiţeri britanici şi francezi tineri, în uniforme roşii şi aurii, şedeau la un pahar de vin de Porto, în timp ce afară, în faţa porţii, îi păzea un ostaş rus înarmat cu o suliţă. Lucrurile astea nu par să se fi schimbat prea mult.

Ca toţi turiştii, am făcut o călătorie până în orăşelul Klin, aflat la şaptezeci de kilometri de Moscova, ca să vizităm casa lui Ceaikovski. E o casă frumoasă, aşezată în mijlocul unei grădini mari. Parterul e folosit ca bibliotecă, arhivă a partiturilor şi muzeu. Etajul unde a locuit compozitorul a fost lăsat exact aşa cum era. Dormitorul e neschimbat: un halat agăţat în cuierul de lângă patul de campanie îngust, din fier, o măsuţă de scris sub o fereastră. Masa de toaletă ornată, cu oglinda drapată cu o bucată de stofa grea, cu imprimeuri bogate, primită în dar de la o admiratoare, stă într-un colţ, cu pomada pentru păr încă pe etajeră. Nici salonul, cu pianul lui de concert, singurul pe care l-a avut vreodată, n-a fost modificat. Până şi pe birou se mai păstrează într-un bol ţigările lui de foi, precum şi pipele şi căpeţelele de creioane. Pe pereţi sunt fotografii cu membrii familiei, iar afară, pe mica verandă de sticlă unde îşi lua ceaiul, se odihneşte o partitură muzicală. Custodele este nepotul lui – azi un bătrân chipeş. Acesta ne-a spus:

— Vrem ca această casă să dea impresia că Ceaikovski tocmai a ieşit la o plimbare şi că se întoarce curând.

Acest bătrân trăieşte mai mult în trecut. A vorbit despre giganţii muzicii de parcă aceştia ar trăi şi acum – despre Musorgski, despre Rimski-Korsakov, despre Ceaikovski şi ceilalţi mari compozitori. Ce-i drept, casa emana din plin prezenţa compozitorului. Pianul este acordat şi e folosit o dată pe an. La el cântă cel mai bun pianist al momentului, iar concertul este înregistrat. Domnul Ceaikovski, nepotul, ne-a cântat şi el puţin, dar sunetele erau moi şi pianul, uşor dezacordat.

Ne-am uitat la manuscrisele din bibliotecă. Notele împung hârtia, sfârtecând portativul, şi pasaje întregi sunt tăiate. Pe unele pagini rămăseseră doar opt măsuri, celelalte fiind eliminate de un creion furios. Apoi ne-am uitat la manuscrisele altor compozitori – scrise îngrijit, cu cerneală, fără nicio notă tăiată. Ceaikovski scria ca şi cum fiecare zi i-ar fi fost ultima, ca şi cum fiecare notă ar fi fost ultima. Ardea să-şi pună muzica pe hârtie.

Mai târziu bătrânul s-a aşezat alături de noi în grădină şi am vorbit despre compozitorii din ziua de azi, iar el ne-a spus cu tristeţe:

— Competenţi, da, buni meseriaşi, da, oameni inteligenţi şi cinstiţi, da, dar nu şi genii, nu şi genii.

A privit lung grădina în care Ceaikovski se plimba în fiecare zi, fie iarnă, fie vară, după ce-şi termina treaba.

Germanii intraseră în această casă plăcută şi o transformaseră în garaj, iar grădina fusese invadată de tancuri. Dar nepotul mutase preţioasele manuscrise, fotografiile, ba chiar şi pianul, într-un loc sigur înainte de sosirea germanilor. Acum toate sunt la locul lor – un loc ciudat, bântuit de amintiri. Dinspre fereastra căsuţei îngrijitorului răzbăteau până la noi acordurile unui pian – probabil un copil care exersa şovăitor, poticnit –, iar singurătatea stranie, pătimaşă, a micuţului care trăia doar pentru muzică umplea grădina.

Mai aveam puţin până să plecăm. Viaţa noastră devenise haotică. Ne repezeam dintr-un loc în altul, încercând să vedem totul în ultimele zile. Am vizitat Universitatea din Moscova, ai cărei studenţi nu erau deloc deosebiţi de ai noştri. Se adunau pe holuri, râdeau şi alergau de la o sală la alta. Băieţii se cuplau cu fetele, aşa cum fac şi la noi. Universitatea a fost bombardată în timpul războiului, iar studenţii au reconstruit-o pe parcursul luptelor, astfel încât cursurile n-au încetat niciodată.

Între timp începuseră şi spectacolele de balet, la care am mers aproape în fiecare seară – cele mai frumoase pe care le-am văzut vreodată. Ţineau de la şapte şi jumătate până la unsprezece seara. Distribuţia includea un număr imens de artişti pe scenă. Un teatru comercial nu şi-ar putea permite să susţină un asemenea balet. Astfel de spectacole, cu tot cu pregătirea, decorurile şi muzica necesare, trebuie subvenţionate, altfel nu pot exista. Costul biletelor nu are cum să acopere acest gen de producţie.

Am mers şi la Teatrul de Artă din Moscova, unde am văzut piesa lui Simonov, *Chestiunea rusească.* Poate că am greşit că am văzut piesa sau poate că această punere în scenă nu a fost una dintre cele mai reuşite. După părerea noastră, actorii au şarjat, iar spectacolul a fost prea fals, prea exagerat, prea politizat şi prea stilizat – într-un cuvânt, cabotin. Editorul american din piesă i-ar fi făcut pe spectatorii americani să se tăvălească pe jos de râs, iar felul în care autorul îi prezenta pe ziariştii americani era aproape la fel de fantastic ca şi cel al lui Ben Hecht. Cu toate acestea, piesa se bucură de un succes incredibil, tabloul făcut de autor jurnalismului american fiind luat drept adevăr absolut de aproape toţi spectatorii. Am fi vrut să vedem şi alte piese, cu alte distribuţii, ca să ne dăm seama dacă politizarea şarjată astfel e generală, dar n-am mai avut timp. Nu putem spune decât că, după standardele newyorkeze, *Chestiunea rusească* e un eşec.

Domnul Simonov este, fără discuţie, scriitorul contemporan cel mai popular din Uniunea Sovietică. Poeziile lui sunt cunoscute şi recitate de întreaga populaţie. Corespondenţa lui de război a fost la fel de citită ca şi cea a lui Ernie Pyle în America. Ca om, e foarte simpatic. Ne-a invitat la casa lui de la ţară, o căsuţă simplă şi confortabilă, plasată în mijlocul unei grădini mari. Locuieşte acolo împreună cu soţia. Interiorul

nu e luxos, ci dimpotrivă, e destul de modest. Am luat un prânz excelent. Îi plac maşinile rapide şi chiar are un Cadillac şi un jeep. Grădina de legume, livada şi păsările de curte îi asigură hrana. Pare să ducă o viaţă fără griji, simplă şi confortabilă. Sigur, are şi el duşmanii lui, cei pe care ţi-i aduce popularitatea. Este răsfăţatul puterii, a fost decorat de mai multe ori şi, în general, este adulat de ruşi.

Şi el, şi soţia lui au fost foarte amabili. I-am îndrăgit din prima clipă. Dar, aşa cum se întâmplă în cazul profesioniştilor autentici, faptul că i-am criticat piesa nu a avut nimic de-a face cu persoana lui. După masă am jucat *darts,* am dansat şi am cântat. Ne-am întors la Moscova noaptea târziu.

În Moscova agitaţia nu încetase, fiindcă acum toate portretele, steagurile şi decoraţiunile trebuiau scoase cât mai repede, înainte să înceapă ploaia, care le-ar fi putut deteriora. Toate materialele urmau să fie refolosite la sărbătorirea a treizeci de ani de la Revoluţia din Noiembrie. Anul acesta se sărbătoresc multe în Moscova. Becurile de pe clădiri, de pe Kremlin şi de pe poduri au fost lăsate acolo, fiindcă ploaia nu avea cum să le afecteze, căci era nevoie şi de ele pe 7 noiembrie.

Ne exprimaserăm dorinţa de a vizita Kremlinul, cum face toată lumea, şi de a-l fotografia, dar în cele din urmă am primit doar permisiunea de a vedea interiorul, nu şi de a-l fotografia. Fotografiatul era interzis, ca şi introducerea aparatelor de fotografiat. Nu am avut parte de vreun tratament special, ci ni s-a oferit doar turul pe care îl fac toţi turiştii obişnuiţi. Până la urmă asta şi voiam. Domnul Șmarski ne-a fost din nou ghid, deşi, în mod ciudat, nici el nu vizitase vreodată Kremlinul. Permisiunea de a pătrunde acolo nu se obţine foarte uşor.

Ne-am apropiat de aleea lungă, păzită cu străşnicie. Intrarea era străjuită de soldaţi. Ni s-au luat numele, ni s-au studiat permisele, apoi a sunat un clopot şi am intrat pe poartă, încadraţi de o escortă militară. N-am mers în partea unde se află birourile guvernamentale. Am trecut pe lângă vechile catedrale care se înaltă acolo de atâta vreme şi am intrat în muzeele din acel loc imens, folosit de atâţia tari, începând cu Ivan cel Groaznic. Am văzut micul dormitor al lui Ivan, saloanele şi capelele. Sunt foarte frumoase, ciudate, vechi şi păstrate exact aşa cum erau cândva. Am văzut muzeul în care sunt expuse armurile, armele, serviciile de porţelan, costumele şi darurile regale primite de-a lungul a cinci sute de ani. Am văzut coroane imense, acoperite cu diamante şi smaralde, şi sania ţarinei Ekaterina. Am văzut hainele de blană şi armurile extraordinare ale vechilor moşieri, precum şi darurile trimise ţarilor de alte case regale: un câine mare de argint trimis de regina Elisabeta, cadouri din argint german şi obiecte de porţelan trimise Ekaterinei de Frederic cel Mare, săbii de onoare şi toate incredibilele zorzoane ale monarhiei.

După ce-am vizitat acest muzeu regal, ne-am dat seama că prostul gust, departe de a fi incompatibil cu regalitatea, este o necesitate absolută a sa.

Am văzut sala pictată a războinicilor lui Ivan, în care femeile nu aveau acces. Am urcat kilometri întregi de trepte regale şi am aruncat o privire în sala oglinzilor. Am văzut apartamentul unde locuise ultimul ţar împreună cu familia lui, mult prea încărcat de mobilă, decoraţiuni şi lemn negru, lustruit. Copilul care creştea şi trăia în mijlocul acestui monstruos amalgam de obiecte probabil că se maturiza într-un fel mai ciudat. Văzând ce fel de viaţă duceau prinţii într-un astfel de decor, le înţelegi mai bine caracterul. Când micuţul ţarevici voia o armă, i se punea în mână o carabină de calibrul 22? Nu, i se dădea o espingolă de argint, încrustată cu bucăţi de fildeş şi cu bijuterii în loc de cătare – un anacronism al secolului al douăzecilea. Şi nu putea ieşi la vânătoare de iepuri, ci stătea pe pajiştea din faţa palatului şi trăgea în lebedele pe care le aduceau gonacii spre el.

Doar două ore am petrecut în acel loc, dar ne-au deprimat atât de mult, încât n-am mai reuşit să ne revenim toată ziua. Vă închipuiţi ce ar fi însemnat să-ţi petreci toată viaţa acolo! Oricum, se cheamă că l-am văzut şi credem că aşa ceva nu-i de ici, de colo, dar pentru nimic în lume n-am fi făcut-o din nou. Este cel mai sumbru loc de pe pământ. Trecând prin acele săli şi urcând acele scări, îţi venea uşor să-ţi imaginezi cât de repede se putea ajunge la crimă, cum tatăl îşi ucidea fiul, cum fiul îşi ucidea tatăl şi cum viaţa reală, din exterior, putea părea atât de îndepărtată, ba chiar inexistentă. De la ferestrele palatului am privit peste zidurile Kremlinului, spre oraş, şi ne-am imaginat ce trebuie să fi simţit monarhii închişi acolo. Chiar sub noi, în Piaţa Roşie, era postamentul din marmură pe care îşi decapitau supuşii, probabil din pricina propriei lor spaime. Am coborât pe o rampă lungă, am ieşit pe poarta păzită cu străşnicie şi am răsuflat uşuraţi. Ne-am îndepărtat de acel loc în mare grabă, ne-am întors la hotelul Metropol, apoi am mers la biroul ziarului *Herald Tribune,* de unde l-am luat pe Sweet Joe Newman şi am plecat împreună la un cabaret. Acolo am comandat patru sute de mililitri de votcă şi un prânz copios. Ne-a trebuit mult timp ca să scăpăm de senzaţia pe care ne-o lăsase Kremlinul.

N-am văzut birourile guvernamentale, care se aflau pe partea cealaltă. Acolo turiştii nu au voie să intre niciodată şi nici măcar nu ştim cum arată. Am zărit doar acoperişurile clădirilor de dincolo de ziduri. Dar ni s-a spus că acolo locuieşte o întreagă comunitate: unii înalţi demnitari şi servitorii lor, îngrijitorii, personalul de întreţinere, paznicii, toţi locuiesc acolo. Stalin însă – ori cel puţin aşa ni s-a spus – nu locuieşte în Kremlin, ci are un apartament în altă parte, nimeni nu ştie unde şi nimeni nu pare curios să afle. Se spune că în cea mai mare parte a timpului stă la Marea Neagră, într-un loc cu vară veşnică.

Unul dintre corespondenţii de presă americani ne-a zis că l-a văzut într-o zi pe Stalin mergând cu maşina. Şedea pe un scaun rabatabil, se sprijinea de spătar într-un unghi curios şi părea foarte ţeapăn. „În clipa aceea m-am întrebat dacă era Stalin sau un manechin. Nu era deloc într-o poziţie firească", a comentat el.

Capa îşi controla rolfilmele în fiecare dimineaţă şi aproape în fiecare zi telefonam la Voks, unde întrebam ce trebuie să facem ca să le putem scoate din ţară, şi de fiecare dată ni se spunea că se caută o soluţie şi să nu ne facem griji. Dar noi ne făceam, căci auziserăm cum în alte cazuri filmele fuseseră confiscate sau oprite la controlul vamal. Auziserăm asta şi cred că, inconştient, bănuiam că aşa se şi întâmplă. Pe de altă parte domnul Karaganov de la Voks nu ne dezamăgise şi nici nu ne minţise niciodată, în consecinţă, contam pe el.

Uniunea Scriitorilor din Moscova ne-a invitat la un dineu, ceea ce ne-a pus pe gânduri, fiindcă acolo urmau să fie toţi intelectualii, toţi scriitorii pe care Stalin i-a numit „arhitecţii sufletului rus". Era o perspectivă terifiantă.

Călătoria noastră se apropia de sfârşit, iar noi eram cam agitaţi. Nu ştiam dacă făcuserăm tot ce ne propuseserăm. Erau atâtea lucruri de făcut şi de văzut şi nu le puteai face pe toate. Dificultăţile provocate de necunoaşterea limbii erau înnebunitoare. Cunoscuserăm mulţi ruşi, dar oare întrebările la care căutaserăm răspunsuri primiseră cu adevărat răspunsuri? Îmi notasem frânturi de conversaţii, detalii, chiar şi buletine meteo, urmând să le sortez mai târziu. Totuşi lucrurile nu erau foarte clare. Nu ştiam exact ce obţinuserăm. Nu ştiam nimic despre subiectele pe care marşau ziarele americane. Pregătirile de război ale ruşilor, cercetările în domeniul energiei atomice, munca forţată, practicile de dezinformare politică ale Kremlinului – nu aveam niciun fel de informaţii despre astfel de lucruri. E drept, văzuserăm foarte mulţi prizonieri germani la muncă, înlăturând distrugerile provocate de armata lor, dar nu suntem de părere că prin asta li se făcea o nedreptate. În plus, prizonierii nu ni s-au părut nici extrem de munciţi, nici lihniţi de foame. Dar, desigur, nu aveam niciun fel de date. Dacă se făceau cumva pregătiri militare de anvergură, noi nu le-am văzut. Existau, fără doar şi poate, foarte mulţi militari. Pe de altă parte noi nici nu veniserăm aici ca să spionăm.

Pe ultima sută de metri am încercat să vedem totul în Moscova. Am alergat la şcoli, am vorbit cu femei aflate în posturi de conducere, cu actriţe şi studente, am intrat în magazine, unde era mereu coadă, indiferent ce se vindea. Cum se anunţa că se pun în vânzare discuri de patefon, se şi forma o coadă şi, în doar câteva ore, se vindeau toate discurile. Acelaşi lucru se întâmpla şi când se lansa o carte. Am avut impresia că, în cele două luni cât am stat acolo, calitatea articolelor de îmbrăcăminte a sporit, în acelaşi timp ziarele din

Moscova anunţau scăderea preţurilor la pâine, legume, cartofi şi la unele produse textile. Magazinele erau luate mereu cu asalt: lumea voia să cumpere tot ce era de vânzare. Economia rusească, orientată anterior aproape în întregime spre producţia de război, trecea încet la producţia din vreme de pace, iar oamenii, care fuseseră privaţi de obiecte de consum – atât cele de strictă necesitate, cât şi cele de lux se îmbulzeau în magazine ca să le cumpere. Când se vindea îngheţată, se forma o coadă lungă de câteva cvartale. Lumea pur şi simplu îl asalta pe vânzătorul de îngheţată, care îşi vindea marfa atât de repede, încât abia prididea să ia banii de la oameni. Ruşii se dau în vânt după îngheţată, care nu părea să ajungă niciodată la toţi.

Capa întreba în fiecare zi ce se va alege de fotografiile lui. Avea acum aproape patru mii de negative şi nu mai putea să doarmă de grija lor. Şi în fiecare zi ni se spunea că totul va fi în regulă, că se va găsi cât de curând o soluţie.

Dineul oferit în cinstea noastră de scriitorii moscoviţi s-a organizat la un restaurant georgian. Erau prezenţi vreo treizeci de scriitori şi funcţionari ai Uniunii Scriitorilor, printre care Simonov şi Ilya Ehrenburg. În momentul acela ajunsesem în faza în care nu mai puteam pune o picătură de votcă în gură. Mi se făcea greaţă numai când mă gândeam la ea. Dar vinurile seci georgiene erau delicioase. Şi numerotate. Aşa am aflat că numărul 60 era un vin roşu greu, iar numărul 30 era un vin alb şi uşor. Aceste numere nu sunt corecte, dar am descoperit că numărul 45, un vin roşu, sec şi uşor, ne făcea bine, aşa că îl comandam mereu. Aveau acolo şi o şampanie aproape la fel de seacă, şi ea bună la gust. Restaurantul avea o orchestră georgiană şi o trupă de dansatori, iar mâncarea era la fel ca în Georgia – după gustul nostru, cea mai bună din Rusia.

Toată lumea era pusă la patru ace. Însă hainele noastre cunoscuseră şi vremuri mai bune. De fapt erau ca vai de ele, iar Sweet Lana se cam ruşina cu noi. Nu erau deloc potrivite pentru un dineu. Ca să fim drepţi, în cercurile în care ne învârteam noi nu văzuserăm vreo ţinută specială pentru asemenea ocazii. Poate că diplomaţii poartă aşa ceva, dar noi habar n-avem.

Discursurile de la acel dineu au fost lungi şi complicate. Cei mai mulţi dintre participanţi vorbeau şi altă limbă decât rusa: engleza, franceza sau germana. Sperau că ne-am simţit bine în ţara lor. Sperau că am obţinut informaţiile pentru care veniserăm. Au băut de nenumărate ori în cinstea noastră. Noi am răspuns că n-am venit ca să vedem cum funcţionează sistemul lor politic, ci ca să întâlnim ruşi obişnuiţi, că am văzut foarte mulţi şi sperăm că vom putea spune adevărul despre ceea ce am văzut. Ehrenburg s-a ridicat în picioare şi a declarat că dacă vom face asta, ei vor fi mai mult decât fericiţi. Un ins de la capătul mesei s-a ridicat şi el şi a declarat că adevărurile sunt

de mai multe feluri, iar noi trebuie să spunem un adevăr care să întărească relaţiile dintre poporul rus şi cel american.

Şi de aici s-a pornit cearta. Ehrenburg a sărit ca ars şi a ţinut un discurs fulminant. A spus că a-i indica unui scriitor ce să scrie e o insultă. A spus că dacă un scriitor e cunoscut pentru onestitatea sa, atunci nu trebuie să i se facă nicio sugestie. Şi-a ameninţat colegul cu degetul şi i-a spus că de fapt nu ştie să se poarte. Simonov a sărit imediat în ajutorul lui Ehrenburg şi l-a criticat pe primul vorbitor, care s-a apărat cu un glas pierit. Domnul Şmarski a încercat să zică şi el ceva, dar cearta a continuat, făcându-l să dea înapoi. Noi auziserăm că linia partidului e atât de strictă, încât scriitorii nu au voie să se abată de la ea. Spiritul acestui dineu părea să ne contrazică. Domnul Karaganov a ţinut un discurs împăciuitor şi lumea s-a potolit.

Faptul că abandonasem votca la toasturi şi că o înlocuisem cu vin mă făcea să mă simt mult mai bine. Deşi probabil că toţi mă considerau un molâu, măcar eram un molâu mai sănătos. Votca pur şi simplu nu-mi pria. Dineul s-a încheiat pe la unsprezece noaptea, într-o atmosferă relaxată. Nimeni nu s-a mai aventurat să ne spună ce să scriem.

Plecarea noastră era deja programată peste trei zile şi noi tot nu primiserăm permisiunea de a scoate fotografiile din ţară. Capa era un monument de nefericire. Cei de la Ambasada Americană şi corespondenţii de presă fuseseră atât de amabili cu noi, încât simţeam că e cazul să dăm şi noi o petrecere de adio. Sărmanul Stevens de la *Christian Science Monitor* era unul dintre puţinii care aveau o casă în Moscova. Ceilalţi locuiau la hotel. Aşa că am ales casa lui Stevens. Stevens nu prea a avut ce să zică, deşi nu părea deloc entuziasmat de idee. Am făcut o listă de invitaţi şi am socotit că ar trebui să chemăm vreo sută de oameni, deşi în camera de zi a lui Stevens încăpeau decent doar vreo douăzeci de persoane – însă am fost prea optimişti. Ne-am gândit că, poate, unii nu vor veni, dar ne-am înşelat amarnic. Ne-am trezit cu o sută cincizeci de persoane. Petrecerile sunt foarte căutate în Moscova. Până la urmă a fost o petrecere veselă, deşi nu s-a băut prea mult. Camera era atât de plină de oameni, încât abia puteai duce mâna la gură şi, dacă reuşeai s-o faci, nu mai puteai s-o laşi jos. Stevens n-a avut ocazia să vadă prea mult din petrecerea lui: a fost blocat încă de la început într-un colţ din care n-a mai scăpat până la sfârşit.

Le rămânem profund recunoscători celor de la ambasadă şi corespondenţilor de presă, care ne-au ajutat şi ne-au încurajat atât cât au putut. Părerea noastră e că se descurcă foarte bine în nişte condiţii extrem de dificile. Şi mai ales nu-şi pierd capul, aşa cum fac mulţi alţii. Rusia este, probabil, cea mai sensibilă scenă politică din lume şi e departe de a fi cea mai plăcută. Adresăm complimentele noastre

întregului grup, de la ambasador la T/5, omul care a refăcut instalaţia electrică la ambasadă.

Urma să plecăm duminică dimineaţa. Vineri seara am mers să vedem baletul de la teatrul Balşoi. Când am ieşit, am fost anunţaţi că ne caută cineva la telefon. Era domnul Karaganov de la Voks. Primise în sfârşit răspunsul de la Ministerul Afacerilor Externe. Rolfilmele noastre trebuiau developate şi văzute - absolut toate – înainte a fi scoase din ţară. Domnul Karaganov tocmai voia să pună o echipă să developeze filmele, adică vreo trei mii de fotografii. Ne-am întrebat cum ne-am fi descurcat dacă ar fi trebuit să facem asta în ultimul moment. Domnul Karaganov nu ştia că filmele fuseseră deja developate. Capa şi-a împachetat toate negativele şi, dis-de-dimineaţă, un curier a venit să le ia. Capa s-a perpelit toată ziua. A măsurat camera cu paşi mari, cloncănind ca o cloşcă bătrână care şi-a pierdut puii. A urzit tot felul de planuri. Nu avea de gând să plece din Rusia fără filmele lui. Va contramanda rezervarea. Nu va fi de acord ca filmele să-i fie trimise mai târziu. A mormăit şi a măsurat din nou camera cu paşi mari. S-a spălat pe cap de două-trei ori, dar a uitat să se spele şi pe restul trupului. Cu doar jumătate din grijile alea putea să nască şi un copil. Mie autorităţile nici măcar nu mi-au cerut să-mi vadă însemnările. Oricum n-ar fi contat prea mult, fiindcă nimeni n-ar fi putut să le citească. De-abia reuşesc să le descifrez eu însumi.

Am petrecut ziua aceea făcând vizite şi promiţându-le cunoştinţelor noastre diverse lucruri care acolo se găseau foarte greu. Sweet Joe ni s-a părut puţin trist că plecăm. Deşi îi furaserăm destule ţigări şi cărţi, deşi îi folosiserăm hainele, săpunul şi hârtia igienică, deşi dăduserăm iama prin mica lui rezervă de whisky, deşi făcuserăm abuz în fel şi chip de ospitalitatea lui, credem totuşi că-i părea rău că plecăm.

Jumătate din timp Capa a pus la cale o contrarevoluţie, în caz că se alegea praful de filmele lui, iar în cealaltă jumătate de timp s-a gândit cum să se sinucidă. S-a întrebat dacă nu cumva putea să se autodecapiteze pe butucul din Piaţa Roşie. În seara aceea am dat o petrecere mică şi cam tristă la Grand Hotel. Muzica era mai stridentă ca niciodată, iar fata de la bar, căreia îi spuneam domnişoara Siceas (domnişoara Acuş-Acuş), era mai lentă ca niciodată.

Ne-am sculat pentru ultima oară cu noaptea în cap ca să mergem la aeroport. Am stat pentru ultima oară sub portretul lui Stalin, care ni s-a părut că zâmbeşte sarcastic din dosul medaliilor lui. Am băut ceaiul obişnuit, timp în care pe Capa îl apucaseră pandaliile. Apoi a sosit un curier care ne-a pus o cutie în mâini. Era o cutie din carton tare, avea capacul cusut cu sfoară, iar pe noduri erau prinse mici sigilii de plumb. Capa avea voie să umble la sigilii numai după ce părăseam aeroportul din Kiev, ultima escală înainte de Praga.

Am fost conduşi de domnul Karaganov, domnul Şmarski, Sweet

Lana şi Sweet Joe Newman. Bagajul nostru era mult mai uşor decât la sosire, fiindcă dăruiserăm toate lucrurile de care ne puteam lipsi - costume, sacouri, câteva aparate de fotografiat, toate blițurile şi rolfilmele nefolosite. Am urcat în avion şi ne-am ocupat locurile. Până la Kiev făceam patru ore. Capa ţinea cutia de carton în mână. Nu avea voie s-o deschidă. Dacă rupea sigiliile, cutia nu mai trecea de vamă. A cântărit-o în mână.

— E uşoară, a zis el amărât. E de două ori mai uşoară decât ar trebui să fie.

— Poate că au pus pietre în ea. Poate că nu-i niciun rolfilm acolo, am zis eu.

Capa a scuturat cutia.

— Sună totuşi a rolfilme, a zis el.

— S-ar putea să fie nişte ziare vechi, am comentat eu.

— Ticălosule, a remarcat Capa. Ce să scoată din ele? s-a îmbărbătat apoi. Nu era nimic care să-i deranjeze.

— Poate că pur şi simplu nu le plac fotografiile făcute de Capa, am sugerat eu.

Avionul a zburat pe deasupra stepei imense, cu pădurile şi lanurile ei, şi a fluviului argintiu şi şerpuitor. Era o zi frumoasă, iar pâcla tomnatică, albastră şi subţire, atârna aproape de pământ. Însoţitoarea de bord a dus echipajului apă minerală rozalie şi a deschis o sticlă şi pentru ea.

La amiază am aterizat pe aeroportul din Kiev. Vameşul a aruncat o privire peste bagajul nostru şi ne-a luat cutia cu rolfilme. Fusese înştiinţat de existenţa ei. Un funcţionar a retezat sforile, timp în care Capa arăta ca un miel înainte de tăiere. Apoi funcţionarii au zâmbit, au dat mâna cu noi şi au plecat. Uşa s-a închis, iar motoarele au început să duduie. Capa a deschis cutia cu mâini tremurânde. Filmele păreau să fie toate acolo. A zâmbit, şi-a sprijinit capul de spătarul scaunului şi a adormit înainte ca avionul să se ridice în aer. Unele negative fuseseră luate, dar nu foarte multe. Reţinuseră filmele care conţineau prea multă topografie, cel cu fotografia fetiţei nebune din Stalingrad şi cele cu prizonieri, dar rămăsese tot ce era important pentru noi. Colhozurile şi feţele oamenilor, fotografiile ruşilor de rând, cele pentru care şi facuserăm această călătorie, erau toate acolo.

Avionul a trecut de graniţă şi după-amiază am aterizat la Praga, unde a trebuit să-l trezesc pe Capa.

Cam asta-i tot. E despre lucrurile pentru care am mers până acolo. Am descoperit, aşa cum bănuiam, că ruşii sunt şi ei oameni şi, la fel ca alţi oameni, sunt şi ei foarte cumsecade. Cei pe care i-am întâlnit urau războiul şi voiau aceleaşi lucruri pe care le vrem cu toţii: un trai bun, mai mult confort, siguranţă şi pace.

Ştim că acest jurnal nu va mulţumi nici stânga ecleziastică, nici

dreapta lumpenilor. Prima va spune că este antirus, iar cea de-a doua, că este filorus. Sigur, e superficial, dar cum ar putea fi altfel? Nu avem ce concluzii să tragem – doar că ruşii sunt la fel ca toţi ceilalţi oameni. Bineînţeles, sunt şi unii răi, dar cei mai mulţi – mult mai mulţi – sunt foarte de treabă.